

Journal of New Century Innovations

VOLUME

16

ISSUE-2



Journal of new
century innovations

Exact and natural sciences

Pedagogical
sciences

Social sciences
and humanities

Engineering and
Medical Sciences

AREAS

ISSN (p): 2181-3671
ISSN (e): 2181-368X



newjournal.org



**JOURNAL OF NEW CENTURY
INNOVATIONS**

VOLUME - 16 | ISSUE - 2

NOVEMBER - 2022



SITRUS OQQANOTINING ZARARI HAQIDA UMUMIY TAHLIL

Vahhobov U.Z - Termiz agrotexnologiyalari va innovatsion rivojlanish instituti magistranti

Akbutayev A.N - Termiz agrotexnologiyalari va innovatsion rivojlanish instituti katta o`qituvchisi

Annotatsiya: Bu maqolada sitrus oqqanoti hashorotining zarari, ularning biologiyasi tur tarkibi, bioekologiyasi hamda morfologiyasi haqidagi ilmiy tadqiqotlar tahlil qilingan.

Kalit so`zlar : oqqanot, zararkunanda, qarshi kurashish, hashorot

Kirish. Oqqanot turlari, ularning tarqalishi, bioekologiyasi va rivojlanish xususiyatlari dunyo qishloq xo`jaligi sohasida etishtirilayotgan barcha ekinlarning 800 dan ortiq asosiy turli turdagi xavfli zararkunanda hasharotlar zararlaydi va ularga qarshi har yili juda katta mablag` va ishchi kuchi sarflanadi. Ushbu zararkunandalarni chuqur o`rganish va ilmiy asosida tadqiq etib ular miqdorini boshqarish bo`yicha olimlarning ko`p yillik izlanishlari mavjud. Hozirda yer yuzida Aleyrodidae (oqqanotlar) oilasiga mansub hasharotlar Martin & Mound (1987) ma`lumotiga ko`ra 126 oilaga mansub 1156 tur mavjudligini qayd qilgan. Keyinchalik Aleyrodidae (Hemiptera) oilasiga mansub hasharotlarni o`rganish jarayonida Gregory A. Evans (2007) 166 oila, 3 ta kenja oilaga oid (Aleurodicinae, Aleyrodinae, Udamosellinae) 1551 tur mavjudligini ta`kidlaydi va turlarni bir biridan ajratishda ularning morfologik jihati katta ahamiyatga egaligini ko`rsatgan.

Tadqiqot maqsadi. Issiqxonada sitrus oqqanotining umumiy rivojlanish biologiyasini o`rganish va umumiy monitoringini amalga oshirish.

Zarari. O`simliklarni zararlashda asosan lichinkalarining zarari katta bo`ladi. Oqqanotdan lichinkalaridan ajralib chiqqan ekskrementlar o`simlik barglarini va ularning mevalarini ifloslantiradi. Keyinchalik esa ushbu joyda turli hil zambrug`lar rivojlanishiga olib keladi va o`simlik kasallanadi. Natijada o`simliklarda fotosintez jarayoni buzilib, ayrim hollarda o`simlik nobud bo`lishi kuzatiladi. Issiqxona oqqanoti tropik tur bo`lib, asosan himoyalangan maydonda erta bahordan kech kuzgacha rivojlanadi. O`zbekiston sharoitida ochiq maydonda ham tarqalib ituzumdoshlar va qovoqdoshlar oilasi vakillarini kuchli zararlaydi



1-rasm.Oqqanotning tuxumlari va nimfalik davri.

Oqqanotning o`simliklarga zararidan kelib chiqib quyidagi vazifalarni ishlab chiqdik:

-Issiqxonada sitrus oqqanotining umumiy rivojlanish biologiyasini o`rganish va umumiy monitoringini amalga oshirish;

- Issiqxona ekinlarining o`sv davrlarida sitrus oqqanotining zararini aniqlash va iqtisodiy zarar mezonini belgilash ;

- Oqqanotning tabiiy kushandalarini va parazitlarini samaradorligini o`rganish;

Tadqiqodning ob`ekti. Sitrus oqqanoti

Tadqiqodning predmeti. Sitrus oqqanotiga qarshi kurashishda yangi innovatsion texnologiyalarini ishlab chiqish

Tadqiqotning uslublari. Zararlangan o`simlikdan namunalar olishda N.A.Naimov(1937), V.E.Kazlov (1954) va boshqa metodlar orqali metodlar asosida olib boriladi.

Natijalar:Tajribada qo`yilgan E. formosa turi issiqxona oqqanoti bilan o`zaror parazit-xo`jayin munosabatlarining shakllanishi tadqiq etildi. Ushbu tadqiqotda oqqanot rivojlanishi uchun o`rtacha havo harorati (+28oS) va nisbiy havo namligi (65%) o`rganib borildi. Mavsumda asosan oqqanotning populyasiya miqdori ma`lum darajaga yetib, borganda tadqiqotlar olib borildi. Tajribada havo harorati may oyida o`rtacha +26oS ni tashkil etdi. Bu davrda enkarziyaning ko`payishi jadallashdi va bitta bargda o`rtacha lichinka 12,6 dona, g`umbagi 12,3 donani tashkil etdi. Yetuk zot enkarziyalar miqdori esa o`rtacha 15,4 donani ko`rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyoev SH.M. “O`zbekiston Respublikasida meva sabzavotchilikni jadal rivojlantirishga doir qo`shimcha chora tadbirlar to`g`risida” gi farmoni “Xalq so`zi” gazetasi 2018 y. 30 mart. 1 b.
2. Mirziyoev SH.M. 2017 yil 9 dekabrda qishloq xo`jaligi xodimlari kuniga bag`ishlangan agrar soha vakillarining respublikamiz mirishkor dehqonlari, fermerlari va soha xodimlariga murojaati // Q/x jurnali-Toshkent.№1.2018. B. 4-6.
3. Adashkevich B.P., SHiyko E. Razvedenie i xranenie entomofagov.-Tashkent: Uzbekistan, 1983.–S. 47-62.

CHORVA HAYVONLARI GO'NGI BIOGAZINI STIRLING DVIKATELIGA
QO'LLAB ELEKTR ENERGIYASI OLIISH ISTIQBOLLARI

Murodov Muzaffar Habibullayevich - T.f.n
Murodov Rivojiddin Nabijon o'g'li - Stajyor-o'qituvchi
Qurvonboyev Botirjon Isroiljon o'g'li - Magistr
Namangan muhandislik qurilish instituti
rivojiddinmurodov015@gmail.com
+99894 154 64 61

Annotatsiya. Hozirgi kunda an'anaviy usulda olinayotgan energiya resurslarining narxlarining olish borishi va ularning zaxilarining tugab borishi yangicha turdagi noan'anaviy turdagi energiya manbaiga talabni oshiradi. Biogaz-chorva fermer xo'jaligidagi chorva hayvonlari chiqindilarini utilizatsiyasini ta'minlaydi. Shu bilan bir qatorda Stirling dvigateli yordamida biogaz energiyasini mexanik energiyaga osonlik bilan ozgartirishimiz mumkin.

Kalit so'zlar: biogas, stirling digatel, utilizatsiya, chorvachilik, kompost.

PROSPECTS OF ELECTRICAL ENERGY PRODUCTION USING ANIMAL
MANURE BIOGAS TO STIRLING ENGINE

T.f.n Murodov Muzaffar Khabibullaevich
Trainee-teacher Murodov Rivojiddin Nabijon ugli
Master Qurvonboev Botirjon Isroiljon ugli
(+99894 154 64 61 rivojiddinmurodov015@gmail.com)

Anatation. Currently, the rising prices of energy resources obtained by traditional methods and the exhaustion of their reserves increase the demand for a new type of non-traditional type of energy source. Biogas-cattle provides waste disposal of livestock on the farm. Alternatively, we can easily convert biogas energy into mechanical energy using a Stirling engine.

Keywords: biogas, stirling digatel, disposal, animal husbandry, compost.

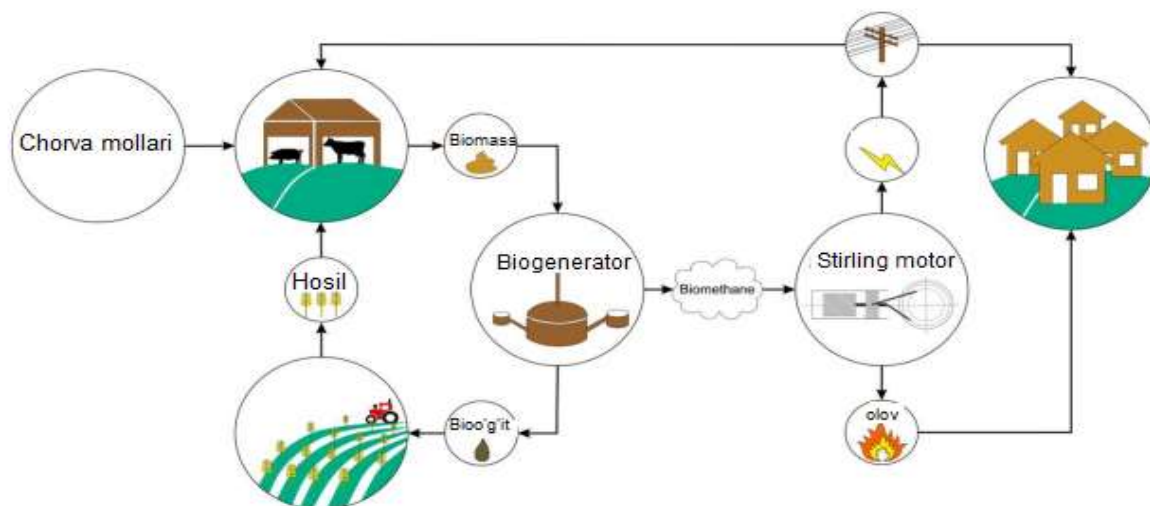
Biogazdan foydalanish elektr energiya ishlab chiqarish uchun muqobil bo'lishi mumkin, ayniqsa elektr energiyasini ishlab chiqarish va taqsimlashning an'anaviy markazlaridan uzoqda joylashgan hududlarda, masalan: qishloq xo'jaligi va chorvachilik bilan shug'ullanadigan yerlarda Ushbu potentsialni isbotlash uchun ushbu ishda chorva qoldiqlarini biologik hazm qilishdan markazlashtirilmagan biogaz ishlab chiqarish tizimi va undan Stirling dvigateli yordamida elektr energiya ishlab chiqarish uchun foydalanish baholanadi.

Iqlim o'zgarishi bilan bog'liq xavotirlar hamda energiya resurslarining kamayib ketish darajasi yangi energiya siyosati zarurligini ko'rsatdi. Ulardan biri 2040 yilga borib 40443 TVt/soat elektr energiyasi ishlab chiqarishni atigi 50% qazib olinadigan yoqilg'ilarga [1] yetkazishdir, bu esa hozirgi vaqtda global elektr energiyasining 88% qazib olinadigan yoqilg'iga asoslangan bu ko'rsatkichni 38% ga pasaytirish deganidir. Ushbu prognozga erishish uchun dunyo energetika matritsasidagi qazib olinadigan yoqilg'iga qaramlikni kamaytiradigan strategiyalar va texnologiyalarni o'rganish kerak va bu borada qayta tiklanadigan energiya manbalarga bo'lgan e'tibor berish muhim rol o'ynaydi[2].

Hozirda qazib olinadigan energiya resurslarining toboro kamayib borayotganini inobatga olinsa har qanday muqobil turdagi energiyadan foydalanish samarali deb qaraladi. Yurtimizda bioenergiyaning yirik ishlab chiqaruvchisi va iste'molchisi bo'lishi mumkin bo'lgan hududlar yetarlicha[3].

Chorvachilik bilan shug'ullanadigan fermer xo'jaliklarida biogazga asoslangan stirling dvigatellaridan foydalanish energiya hosil qilishning samarali usuli bo'lishi mumkin[4].

Hozirgi vaqtda qayta tiklanadigan energiya manbalari mamlakat energiya matritsasining taxminan 1% ni tashkil qiladi. Jahon miqosidagi qayta tiklanadigan energiya resurslaridan foydalaning darajasiga solishtirganda bu ko'rsatkich sezilarli darajada kamligini bilishimiz mumkin. Bundan tashqari, so'nggi paytlarda qayta tiklanadigan energiya manbalardan foydalangan holda energiya ishlab chiqarish texnologiyalari bo'yicha respublikamiz ilmiy izlanuvchilarning tadqiqotlari faollashdi.



1-rasm. Chorva mollari go'ngi biogazini stirling dvigateliga qo'llab elektr energiyasi olish.

Bunday tadqiqotlar uchun mamlakatning o'ziga xos xususiyatlarini va har bir mintaqaning energiya ishlab chiqarish imkoniyatlarini tushunish muhimdir. 1-rasmda ko'rsatilgan biogazda ishlaydigan stirling motor yurtimiz hududida asosan qishloq

joylarda tashkil qilishga mo'ljallangan. Bu magistral elektr uzatish liniyalariga energiya uzatmaydi, chunki bunday turdagi energiya manbalaridan uncha yuqori bo'lmagan energiya ishlab chiqariladi. Bu texnologiya asosan uzoqda joylashgan qishloq hududlarda, uy-ro'zg'or ishlari, shuningdek, qishloq xo'jaligida foydalanish, masalan, yetishtirish, sug'orish va hosilni qayta ishlash uchun energiya talab qilinadigan joylarga o'rnatish maqsadga muvofiqdir.

Ushbu qishloq sharoitida quyosh, shamol va suv energiyasidan foydalanishdan tashqari, energiya ishlab chiqarish uchun biogazdan foydalanishni o'rganish mumkin. Energiyaning qiymati va saqlash imkoniyati mavjudligi tufayli katta o'sish salohiyatini taqdim etadi. Biogaz organik moddalarning anaerob bakteriyalar tomonidan parchalanishi natijasida hosil bo'lgan yoqilg'i bo'lib, u tabiiy ravishda kompost uyumlarida yoki anaerob parchalanuvchilarda paydo bo'ladi ([2,3]). Odatda metan gazi (CH_4), vodorod sulfidi (H_2S), karbonat angidrid (CO_2), oz miqdorda azot (N_2), vodorod (H_2) va suv bug'i (H_2O) [14] dan iborat bo'ladi va o'z navbatida uning tarkibi ishlatiladigan organik moddalarga qarab o'zgaradi.

Demak, ushbu yoqilg'ining ishlab chiqarilishi hayvonlar, oziq-ovqat mahsulotlari va hatto urbanizatsiya natijasida paydo bo'lgan qattiq maishiy chiqindilardan samarali foydalanish imkonini beradi, bu esa dunyoda aholi va o'zlashtirilayotgan yerlarning ko'payishi bilan ortib borayotgan utilizatsiya jazayonlariga qo'shinchilik bo'ladi ([5,6]). Bundan tashqari, biogaz qazib olinadigan yoqilg'iga turlari tannarxlarining asoslangan narxlarning o'sishi, yoqilg'iga umumiy talabning davom etishi va qayta tiklanadigan energiya manbalariga qiziqishning ortishi sharoitida iqtisodiy jihatdan samarali yechimdir [7]. Bundan tashqari, uni ishlatish qaysi mintaqada joylashganiga va iqlim mavsumlariga bog'liq emas [8], faqat organik chiqindilarning anaerob parchalanishiga bog'liq bo'lib, ayniqsa yirik yoqilg'i va elektr ta'minoti markazlaridan uzoqda joylashgan hududlar uchun foydalidir.

Elektr ishlab chiqarish uchun Stirling dvigatellaridan foydalanish hamda yoqilg'i sifatida chorva mollarining go'ngidan foydalaning samarali usullardan biri bo'lishi mumkin. Shunday qilib, tizimning ishlashi uchun zarur bo'lgan hayvonlarning soni 10 dona bo'lganda, ulardan yillik ajrab chiqadigan go'ng miqdori 7.3 tonnani tashqil qiladi. Bunday miqdordagi energiya resursdan honadon energiya istemolining 15% ini qoplash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. IE agentligi. World Energy Outlook 2018. World Energy Outlook: OECD; 2018.
2. Юсупов, Одил. "СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ НАЛОГОВОГО КОНТРОЛЯ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ НАЛОГОВОЙ СЛУЖБЫ." *Архив научных исследований* 4.1 (2022).

3. Habibullayevich, Murodov Muzaffar, Murodov Rivojiddin Nabijon o'gli, and Abduraimov Muzaffar Rustamjon o'g'li. "QUYOSH ENERGETIK QURILMASI SAMARADORLIGINI OSHIRISH UCHUN KOMBINATSIYALASHGAN TERMOFOTOELEKTRIK QURILMA." *Conferencea* (2022): 371-375.
4. Adhamjon o'g, Talaba Abdullayev Azimjon. "QUSHOSH PANELLARINI JOYLASHTIRISHDA IKKI BURCHAKLI USULDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI." *E Conference Zone*. 2022.
5. Murodov Muzaffar Xabibullayevich. Qishloq xo'jaligi irrigatsiya tizimlarida eneretika muammolari va sohada tashqi yonuv dvigatellarini qo'llash samaradorligi, Monografiya, 2021.
6. Murodov, Muzaffar Khabibullaevich, and Abdushokhid Bakhromzhanovich Mamajanov. "Development of a combined solar bioenergy plant for disposal of household waste." *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)* 9.11 (2020): 203-210.
7. Даминов, Акмал Акбралиевич, and Нуриддин Махамдалиевич Махмудов. "Теплопроводность композитного синтетического алмаза." *Science Time* 6 (18) (2015): 144-146.
8. Юсупов, Одил. "СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ НАЛОГОВОГО КОНТРОЛЯ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ НАЛОГОВОЙ СЛУЖБЫ." *Архив научных исследований* 4.1 (2022).

ISKANDAR ZULQARNAYNING HINDISTONGA QILGAN YURISHI

Davronov Ulug'bek – Farg'ona davlat universiteti harbiy ta'lim fakulteti o'qituvchisi

Yusupov Shahzodbek Bahodirovich – Farg'ona davlat universiteti harbiy ta'lim fakulteti kursanti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Makedoniya armiyasining jang olib borish usullari va harbiy san'ati xaqida qisqa yoritilgan. Ushbu maqola Oliy va O'rta maxsus ta'lim muassasalari talabalariga harbiy san'at sirlari bilan yaqindan tanishish uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: Hind daryosi, Gidasp daryosi, jang, otliqlar, jangovar fillar, jangovar tartib, Makedoniya falangasi, Iskandar armiyasi, Vavilon.

M.a. 327 yilda Makedoniya armiyasi Hindistonga yo'l oldi. Mashaqqatli safar va O'rta Osiyo qabilalarining ko'rsatgan qattiq qarshiliklari armiyaning ahvolini og'irlashtirib yuborgan edi. Unda Spitamen boshchiligida O'rta Osiyoliklar Palitomet daryosi buyida Aleksandr qo'shinini kichik bir bo'limini pistrmaga tushurib yakson qilgan edi. Natijada armiyaning ichida oppozitsiya guruhi shakllanib, u Iskandarning bosqinchilik rejalariga qarshilik ko'rsata boshladi. Bu armiyaga yomon ta'sir ko'rsatdi va intizomga putur etkazdi. Shunga qaramay Hindistonga qilingan yurishning birinchi davri Makedoniya armiyasiga oz bo'lsada muvaffaqiyat keltirdi. Birinchi navbatda bu hol Hindiston podsholari Taksil va Porning o'zaro dushmanliklari bilan bog'liq bo'ldi.

Makedoniya armiyasi Qobuldan hind daryosiga ikkita kolonnada harakatlandi. Baqtriyadan chiqqandan keyin 16 sutka o'tgach Makedoniya armiyasi hind daryosining o'ng qirg'og'ida jamlandi. Iskandarga ittifoqchi bo'lib olgan Taksilning ko'magida Makedoniya armiyasi hind daryosidan o'tdi, uning safiga 5 ming Hindistonlik jangchi qo'shildi.

Hindiston podshosi Por qarshilik ko'rsatishga hozirlik ko'ra boshladi. U Gidasp daryosi bo'yiga qudratli armiyani, 30 ming atrofida piyodalarni, 3–4 ming chavandozni, 300 ta jangovar arava va 200 ta fillarni to'pladi. Makedoniya armiyasi o'zining ittifoqchilari bilan birga 30 ming kishiga ega bo'lib, ulardan 6 ming og'ir piyodalarni va 5 ming otliqlarni tashkil etdi.

Por armiyasi Gidasp daryosining chap qirg'og'ida, o'z lagerining to'g'risida turgan Makedoniya armiyasining yo'lini to'sdi.

O‘z harakatlarini dushmandan niqoblab, tunda kuchli yomg‘ir paytida Makedoniya armiyasi kemalarda va meshlarda Gidasp daryosini oqimi bo‘ylab 14 kilometr quyidan kechib o‘ta boshladi. Tongda katta qiyinchiliklar bilan kechiv uchun joy topishga muvaffaq bo‘lindi va u yerdan 5 ming makedoniyaliklarning otliqlari va 6 ming piyodalari kechib o‘tdilar.

Makedoniyaliklarning yaqinlashuviga ishonch hosil qilgan Por, o‘z qo‘shinlarini ularga qarshi qo‘ydi. Hindlarning jangovar tartiblari ikkita chiziqdan iborat bo‘ldi: birinchi chiziqda jangovar fillar, ikkinchi chiziqda piyodalar joylashtirildi; piyodalarning bir qismi fillarning oraliqlaridagi intervallarda joylashtirilib, ular jangovar tartibning tayanchi hisoblandi. Piyodalarning ikki yon tomonlarida otliqlar turdi, ularning old tomonlarida, ikkala tomondan jangovar aravalar o‘rin oldi.

Iskandar dushmanning jangovar tartibining markazi kuchaytirilganini ko‘rganidan keyin, o‘zining otliqlar bo‘yicha ustunligidan foydalanishga qaror qildi. Bosh zarbani u hindlarning chap qanotiga berishni ko‘zladi, buning uchun otliqlarning bir qismini o‘z qo‘mondonligi ostida dushmanning chap qanoti ro‘parasida jamladi. Qolgan otliqlar hindlarning jangovar tartibining o‘ng qanotiga qarshi yo‘naltirildi. Makedoniyaning og‘ir piyodalar falangasi faqat dushmanning jangovar tartibi to‘zib ketgandagina unga qarshi hujum boshlash buyrug‘ini oldi.

Jangni Iskandarning otliqlari boshladi. Hindlarning chap qanoti front tomondan otliq kamonchilarning harakatlari bilan holdan toydirildi va ularga qanotdan otliq getayralar hujum qildi. Hindlar uloqtirib tashlandi va fillar joylashgan chiziqqa palapartish chekina boshladi. Jangga Makedoniya falangasi kiritildi.

Makedoniya piyodalari va otliqlari dushmanning jangovar tartibini buzib yuborishga muvaffaq bo‘ldilar.

Hindlarning fillari hurkib vahimaga tushib qoldi va ham makedoniyaliklarni, ham hindlarni bosib, yer bilan yakson qilib tashladi, ko‘pgina fillar ortga burilib qocha boshladi. Shu bilan bir vaqtning o‘zida Iskandarning otliqlari butun jangovar chiziqni qurshab oldi, u piyodalarga imkoni boricha qalqonlarni jipslashtirib, hujumni davom ettirish buyrug‘ini berdi. Hindlarning armiyasi mag‘lubiyatga uchradi.

Dushmanni ta‘qib qilish boshlandi, Por asirga olindi va jang tugadi.

Bu g‘alabaning natijasida Por bilan ittifoq tuzildi. Lekin Makedoniya armiyasi Hindistonning ichkarisiga yurishni davom ettirishdan bosh tortdi va Iskandar ortga qaytishga majbur bo‘ldi.

Hind daryosi bo‘ylab kemalarda to‘qqiz oy suzib, uning quyilish joyiga kelgan va safi ozayib ketgan Iskandar armiyasi ikki qismga bo‘lindi: birinchisi dengizdan

Dajlaning quyilish joyi tomon suzib ketdi, ikkinchisini esa Iskandarning o‘zi Gedroziya (Janubiy Pokistonning hududi) cho‘li orqali boshlab ketdi, bu yerlarda armiyaning bir qismi qirilib ketdi.

M.a. 325 yilda, Makedoniya armiyasining qolganqutganlari, bosib olingan hududlarning poytaxti hisoblangan Vavilonga qaytib keldi. Bu yerda Iskandar m.a. 323 yilda olamdan o‘tdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Razin E.A. Istoriya voennogo iskusstva. 1994.
2. GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 10, Issuc 2, Feb. (2022). AT THE SAME TIME, SPITAMEN’S CAVALRY WAS THROWN INTO THE RIVER, AND AN ATTEMPT WAS MADE TO HIDE ON ONE OF THE ISLANDS IN THE MIDDLE OF THE RIVER Mamajonov Soyibjon Xalilovich.
3. Raxmonaliev R. Imperiya Tyurkov. Moskva: «Progress» 2002.
4. Harbiy tarix san’ati, darslik H.Dadaboev. Toshkent 2013.
5. Harbiy tarix, darslik S.Mamajonov. Toshkent 2021.
6. Zien journal of Social Sciences and Humanities ISSN (Online): 2769-996X SJIF Impact Factor (2021): 5.104. Sultan Jalaliddin Manguberdi’s Struggle against the Mongolia Invasion. 80-81.

MAKEDONIYALIK ISKANDARNING HINDISTONGA QILGAN YURISHI

Uzakov Abduvali Ortiqovich

Farg'ona Davlat Universiteti harbiy ta'lim fakulteti o'qituvchisi;

Axunov Ilxom Ibragimovich

Farg'ona Davlat Universiteti harbiy ta'lim fakulteti o'qituvchisi;

Alijonov Baxtiyor Xoshimovich

Farg'ona Davlat Universiteti harbiy ta'lim fakulteti o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Makedoniya armiyasining jang olib borish usullari va harbiy san'ati xaqida qisqa yoritilgan. Ushbu maqola Oliy va O'rta maxsus ta'lim muassasalari talabalariga harbiy san'at sirlari bilan yaqindan tanishish uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: Hind daryosi, Gidasp daryosi, jang, otliqlar, jangovar fillar, jangovar tartib, Makedoniya falangasi, Iskandar armiyasi, Vavilon.

M.a. 327 yilda Makedoniya armiyasi Hindistonga yo'l oldi. Mashaqqatli safar va O'rta Osiyo qabilalarining ko'rsatgan qattiq qarshiliklari armiyaning ahvolini og'irlashtirib yuborgan edi. Unda Spitamen boshchiligida O'rta Osiyoliklar Palitomet daryosi buyida Aleksandr qo'shinini kichik bir bo'limini pistrmaga tushurib yakson qilgan edi. Natijada armiyaning ichida oppozitsiya guruhi shakllanib, u Iskandarning bosqinchilik rejalariga qarshilik ko'rsata boshladi. Bu armiyaga yomon ta'sir ko'rsatdi va intizomga putur etkazdi. Shunga qaramay Hindistonga qilingan yurishning birinchi davri Makedoniya armiyasiga oz bo'lsada muvaffaqiyat keltirdi. Birinchi navbatda bu hol Hindiston podsholari Taksil va Porning o'zaro dushmanliklari bilan bog'liq bo'ldi.

Makedoniya armiyasi Qobuldan hind daryosiga ikkita kolonnada harakatlandi. Baqtriyadan chiqqandan keyin 16 sutka o'tgach Makedoniya armiyasi hind daryosining o'ng qirg'og'ida jamlandi. Iskandarga ittifoqchi bo'lib olgan Taksilning ko'magida Makedoniya armiyasi hind daryosidan o'tdi, uning safiga 5 ming Hindistonlik jangchi qo'shildi.

Hindiston podshosi Por qarshilik ko'rsatishga hozirlik ko'ra boshladi. U Gidasp daryosi bo'yiga qudratli armiyani, 30 ming atrofida piyodalarni, 3–4 ming chavandozni, 300 ta jangovar arava va 200 ta fillarni to'pladi. Makedoniya armiyasi o'zining ittifoqchilari bilan birga 30 ming kishiga ega bo'lib, ulardan 6 ming og'ir piyodalarni va 5 ming otliqlarni tashkil etdi.

Por armiyasi Gidasp daryosining chap qirg'og'ida, o'z lagerining to'g'risida turgan Makedoniya armiyasining yo'lini to'sdi.

O'z harakatlarini dushmandan niqoblab, tunda kuchli yomg'ir paytida Makedoniya armiyasi kemalarda va meshlarda Gidasp daryosini oqimi bo'ylab 14 kilometr quyidan kechib o'ta boshladi. Tongda katta qiyinchiliklar bilan kechiv uchun joy topishga muvaffaq bo'lindi va u yerdan 5 ming makedoniyaliklarning otliqlari va 6 ming piyodalari kechib o'tdilar.

Makedoniyaliklarning yaqinlashuviga ishonch hosil qilgan Por, o'z qo'shinlarini ularga qarshi qo'ydi. Hindlarning jangovar tartiblari ikkita chiziqdan iborat bo'ldi: birinchi chiziqda jangovar fillar, ikkinchi chiziqda piyodalar joylashtirildi; piyodalarning bir qismi fillarning oraliqlaridagi intervallarda joylashtirilib, ular jangovar tartibning tayanchi hisoblandi. Piyodalarning ikki yon tomonlarida otliqlar turdi, ularning old tomonlarida, ikkala tomondan jangovar aravalar o'rin oldi.

Iskandar dushmanning jangovar tartibining markazi kuchaytirilganini ko'rganidan keyin, o'zining otliqlar bo'yicha ustunligidan foydalanishga qaror qildi. Bosh zarbani u hindlarning chap qanotiga berishni ko'zladi, buning uchun otliqlarning bir qismini o'z qo'mondonligi ostida dushmanning chap qanoti ro'parasida jamladi. Qolgan otliqlar hindlarning jangovar tartibining o'ng qanotiga qarshi yo'naltirildi. Makedoniyaning og'ir piyodalar falangasi faqat dushmanning jangovar tartibi to'zib ketgandagina unga qarshi hujum boshlash buyrug'ini oldi.

Jangni Iskandarning otliqlari boshladi. Hindlarning chap qanoti front tomondan otliq kamonchilarning harakatlari bilan holdan toydirildi va ularga qanotdan otliq getayralar hujum qildi. Hindlar uloqtirib tashlandi va fillar joylashgan chiziqqa palapartish chekina boshladi. Jangga Makedoniya falangasi kiritildi.

Makedoniya piyodalari va otliqlari dushmanning jangovar tartibini buzib yuborishga muvaffaq bo'ldilar.

Hindlarning fillari hurkib vahimaga tushib qoldi va ham makedoniyaliklarni, ham hindlarni bosib, yer bilan yakson qilib tashladi, ko'pgina fillar ortga burilib qocha boshladi. Shu bilan bir vaqtning o'zida Iskandarning otliqlari butun jangovar chiziqni qurshab oldi, u piyodalarga imkoni boricha qalqonlarni jipslashtirib, hujumni davom ettirish buyrug'ini berdi. Hindlarning armiyasi mag'lubiyatga uchradi.

Dushmanni ta'qib qilish boshlandi, Por asirga olindi va jang tugadi.

Bu g'alabaning natijasida Por bilan ittifoq tuzildi. Lekin Makedoniya armiyasi Hindistonning ichkarisiga yurishni davom ettirishdan bosh tortdi va Iskandar ortga qaytishga majbur bo'ldi.

Hind daryosi bo‘ylab kemalarda to‘qqiz oy suzib, uning quyilish joyiga kelgan va safi ozayib ketgan Iskandar armiyasi ikki qismga bo‘lindi: birinchisi dengizdan Dajlaning quyilish joyi tomon suzib ketdi, ikkinchisini esa Iskandarning o‘zi Gedroziya (Janubiy Pokistonning hududi) cho‘li orqali boshlab ketdi, bu yerlarda armiyaning bir qismi qirilib ketdi.

M.a. 325 yilda, Makedoniya armiyasining qolganqutganlari, bosib olingan hududlarning poytaxti hisoblangan Vavilonga qaytib keldi. Bu yerda Iskandar m.a. 323 yilda olamdan o‘tdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Razin E.A. Istoriya voennogo iskusstva. 1994.
2. GALAXY INTERNATIONAL INTERDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL (GIIRJ) ISSN (E): 2347-6915 Vol. 10, Issuc 2, Feb. (2022). AT THE SAME TIME, SPITAMEN’S CAVALRY WAS THROWN INTO THE RIVER, AND AN ATTEMPT WAS MADE TO HIDE ON ONE OF THE ISLANDS IN THE MIDDLE OF THE RIVER Mamajonov Soyibjon Xalilovich.
3. Raxmonaliev R. Imperiya Tyurkov. Moskva: «Progress» 2002.
4. Harbiy tarix san’ati, darslik H.Dadaboev. Toshkent 2013.
5. Harbiy tarix, darslik S.Mamajonov. Toshkent 2021.
6. Zien journal of Social Sciences and Humanities ISSN (Online): 2769-996X SJIF Impact Factor (2021): 5.104. Sultan Jalaliddin Manguberdi’s Struggle against the Mongolia Invasion. 80-81.

**TA'LIM KLASTERI MUHITIDA MAKTABGACHA TA'LIM
TASHKILOTLARI TARBIYACHI KASBIY KOMPENENTLIGINI
RIVOJLANTIRISH ORQALI TA'LIM SAMARADORLIGINI
KUCHAYTIRISHGA OID TAVSIYALAR**

Muminova Munajat Yuldashevna

Toshkent viloyati, Chirchiq davlat pedagogika instituti

Ta'lim muassasining boshqaruv yo'nalishi

Annotatsiya: Ushbu maqola, maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilarining kasbiy komponentligini shakllantirish, mashg'ulotlarni samarali tashkil etish hamda ushbu jarayonda ta'lim klasterini ahamiyati to'g'risida yoritildi.

Kalit so'zlar: normativ, ilmiy, nazariy va uslubiy, psixologik tayyorlash va qayta tayyorlash, sezgi, ilhom, topqirlik va zukkolik, klaster metodi, kommunikativ kompetentsiya...

Annotation: This article focused on the formation of the professional component of educators of the preschool educational organization, the effective organization of training, and the importance of the educational cluster in this process.

Key words: normative, scientific, theoretical and methodological, psychological training and retraining, intuition, inspiration, ingenuity and ingenuity, cluster method, communicative competence...

Аннотация: В данной статье речь шла о формировании профессиональной составляющей воспитателей дошкольной образовательной организации, эффективной организации обучения, а также о значении образовательного кластера в этом процессе.

Ключевые слова: нормативный, научный, теоретико-методический, психологическая подготовка и переподготовка, интуиция, инспирация, сообразительность и сообразительность, кластерный метод, коммуникативная компетентность...

Bugungi kunda kasb-hunar ta'limining muhim jihatlaridan biri jamiyatda o'zaro kelishilgan harakatlarga erishishni ta'minlaydigan kommunikativ kompetentsiyaga ega bo'lgan mutaxassisni shakllantirishdir.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti o'qituvchisining muhim xususiyati sifatida kommunikativ kompetentsiyaning ahamiyati bugungi kunda normativ, ilmiy, nazariy va uslubiy darajada e'lon qilingan. Shu bilan birga, pedagogik faoliyat tahlili shuni ko'rsatadiki, barcha o'qituvchilar kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirishning zarur darajasiga mos kelmaydi. Bu maktabgacha ta'lim muassasalari pedagoglarini

ushbu yo'nalishda psixologik tayyorlash va qayta tayyorlashni takomillashtirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar tizimini yaratish vazifasini qo'ymoqda.

Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi o'qituvchining ishi sezgi, ilhom, topqirlik va zukkolik bilan ajralib turadigan faoliyat sifatida tavsiflanadi. Pedagogning ijodiy faoliyati shablon bo'yicha amalga oshirilmaydi, chunki uning ajralmas tarkibiy qismlari o'ziga xoslik, klişelardan voz kechish, ajablanish, vaziyatga qarab intuitiv harakat qilish qobiliyatidir. O'qituvchining kommunikativ kompetensiyasi asosiy komponentlar bilan belgilanadi:

- kognitiv (mutaxassis ushbu mavzu bo'yicha nimani biladi);
- hissiy (insonning hissiy sohasiga munosabati va hissiy holatini o'zgartirish ehtiyojlariga rioya qilish)
- faoliyat (mutaxassis o'z bilimlarini amalda qanday amalga oshiradi).

Kommunikativ kompetensiyaning barcha tarkibiy qismlari o'zaro bog'liqdir.

- Kasbiy faoliyatda muloqot quyidagi asosiy funktsiyalarni bajaradi:
- kommunikativ, shu jumladan axborot almashinuvi;
- o'zaro hamkorlikni tashkil qilishni ta'minlovchi interaktiv;
- idrok etish va boshqa shaxsning qiyofasini shakllantirish va o'zaro ta'sirni o'rnatish jarayonini aks ettiruvchi pertseptual.

Kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish mezonlari asosiy funktsiyalarga mos kelishi va quyidagi ko'nikmalarni aks ettirishi kerak:

- og'zaki va og'zaki bo'lmagan ma'lumotlar almashinuvini amalga oshirish, shuningdek, suhbatdoshning shaxsiy xususiyatlari va fazilatlarini diagnostika qilish qobiliyati;

- strategiya, taktika va texnikani ishlab chiqish, odamlar bilan muloqot qilish, muayyan ijtimoiy ahamiyatga ega maqsadlarga erishish uchun ularning birgalikdagi faoliyatini tashkil etish qobiliyati;

- o'zini suhbatdosh bilan tanishtirish, uning o'zini aloqa sherigi tomonidan qanday qabul qilinishini va unga empatik munosabatda bo'lishini tushunish qobiliyati.

O'qituvchining kommunikativ kompetensiyasining yuqori darajasi uning barcha tarkibiy qismlarini har tomonlama rivojlantirishni, virtuozlikni va muloqot qilish usullaridan foydalanishni nazarda tutadi.

Kommunikativ kompetensiya - bu umumiy madaniyatni va uning kasbiy faoliyatdagi o'ziga xos ko'rinishlarini sintez qiladigan yaxlit sifatdir.

Hozirgi vaqtda nafaqat tarbiyachi, balki pedagog-tadqiqotchi, pedagog - psixolog, pedagog - texnolog talabga ega, shuning uchun maktabgacha tarbiyachining kasbiy kompetensiyasining asosiy tarkibiy qismlaridan biri uning o'zini o'zi boshqarish qobiliyatidir. tarbiyalash. O'z-o'zini tarbiyalash - bu o'z-o'zini ixtiyoriy va axloqiy takomillashtirishni nazarda tutadigan, lekin ularni o'z maqsadi sifatida belgilamaydigan aqliy va mafkuraviy o'z-o'zini tarbiyalash tizimi. [12] O'z-o'zini

tarbiyalashda pedagogning ijodkorligi, motivatsiyasi, maqsadliligi va boshqa shaxsiy fazilatlari muhim o‘rin tutadi.

O‘qituvchining o‘z-o‘zini tarbiyalashi uning kasbiy faoliyatining zaruriy shartidir. Jamiyat doimo pedagog va o‘qituvchi oldiga eng yuqori talablarni qo‘ygan. Boshqalarga o‘rgatish uchun siz hammadan ko‘proq bilishingiz kerak.

O‘z-o‘zini tarbiyalash - bu shaxsning o‘zi tomonidan boshqariladigan maqsadli kognitiv faoliyat; fan, texnika, madaniyat va h.k. ning har qanday sohasida tizimli bilimlarni egallash.

O‘z-o‘zini tarbiyalash jarayoni bu quyidagi faoliyatdir:

- ixtiyoriy ravishda amalga oshiriladi;
- ongli ravishda amalga oshiriladi;
- shaxsning o‘zi tomonidan rejalashtiriladi, boshqariladi va nazorat qilinadi.

O‘qituvchining o‘z-o‘zini tarbiyalash sohasidagi faoliyati quyidagilarni o‘z ichiga olishi kerak:

o‘qitishning yangi pedagogik texnologiyalari, shakllari, usullari va usullarini o‘rganish va joriy etish; hamkasblarning darslarida qatnashish, pedagogik tajriba almashishda ishtirok etish; o‘z kasbiy faoliyatini o‘z-o‘zini tahlil qilishda; klassik va zamonaviy psixologiya va pedagogika sohasidagi bilimlarini oshirish; zamonaviy iqtisodiy, siyosiy va madaniy hayot voqealarini o‘rganishda; ularning bilim darajasi, huquqiy va umumiy madaniyatini oshirishda. [10, b. 18] Biroq, zamonaviy sharoitda maktabgacha ta'lim tashkiloti o‘qituvchilarining o‘z-o‘zini tarbiyalash masalalariga etarlicha e'tibor berilmayapti. Bu, ayniqsa, yoshi katta o‘qituvchilar uchun to‘g‘ri keladi. Ularning fikricha, ular juda katta pedagogik tajribaga ega bo‘lib, uni to‘liq o‘zlashtiradilar va amaliyotda qo‘llaydilar. Bunday o‘qituvchilar har doim ham maktabgacha ta'limga bo‘lgan yondashuvlardagi o‘zgarishlarga rioya qilmaydi. Muammolardan biri yangi professional adabiyotlarga, jumladan, ixtisoslashtirilgan pedagogik jurnallardagi nashrlarga mutlaqo qiziqishning yo‘qligi. Ayni paytda maktabgacha ta'limga oid ko‘plab uslubiy adabiyotlar nashr etilmoqda. Butun nashriyotlar ana shunday adabiyotlarni nashr etishga ixtisoslashgan. Ular orasida Sankt-Peterburgda faoliyat yurituvchi “CHILDHOOD-PRESS” nashriyoti ham bor. Ushbu nashriyotning asosiy xususiyati maktabgacha ta'limga oid adabiyotlar nashr etilishi bo‘lib, faoliyatning barcha yo‘nalishlari bo‘yicha adabiyotlar chop etiladi. Nashrlar orasida "Bolalik" dasturining uslubiy majmuasini alohida ta'kidlash kerak. Hozirgi vaqtda ushbu dastur maktabgacha ta'lim tashkilotlarida juda keng qo‘llanilmoqda va kelajakda, ehtimol, undan ham kengroq qo‘llaniladi. Buning sababi shundaki, ushbu dastur maktabgacha ta'lim standartining asosi bo‘lgan bolalarning shaxsiy va kommunikativ rivojlanishiga qaratilgan.

Maktabgacha ta'lim sohasida bugungi kunda keng qo‘llanilishi tusgs kirgan

KLASTER metodiga to'xtalib o'tadigan bo'lsak. Klaster metodi deganda – ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida bo'lgan ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi o'qitish jarayoni davomida faol ishtirok etadi. Ushbu jarayonda ta'lim oluvchilar o'qib-o'rganishni yuqori darajada bo'lishini, egallagan bilimlarni maqsad va ehtiyojlariga muvofiqlashtirishda tashabbuskorligi va mas'uliyat, qo'llab-quvvatlash amalda bajarish orqali fikrmulohazalar qilish qobiliyatini rivojlantiradi. O'qitish jarayonida klaster metodlardan foydalanish o'ziga hos hususiyatga ega. Ta'lim amaliyotida foydalanilayotgan klaster metodi talabalarning fikrlashini kengaytiradi hamda muammoning to'g'ri yechimini topishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Klaster metodi orqali talabalarning bilim, ko'nikma, malakalari, ijodkorligini va faolligi nazariy va amaliy mu'ammolarga bo'lgan qarashlari rivojlanadi.

“Klaster” metodi -- erkin fikrlashning asosiy omili hisoblanadi. "Klaster" metodi talabalarga biror-bir mavzu to'g'risida erkin va ochiq tarzda fikr yuritishga yordam beradigan pedagogik strategiyadir. Bu metod ko'p variantli fikrlashni o'rganilayotgan tushuncha (hodisa, voqea)lar o'rtasida aloqa o'rnatish malakalarini rivojlantiradi

Shunday qilib, maktabgacha tarbiyachilarning o'z-o'zini tarbiyalash masalasida bir qator qarama-qarshiliklarni shakllantirish mumkin:

- kasbiy-pedagogik o'z-o'zini tarbiyalashni samarali amalga oshirishga qodir o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladigan ta'lim jarayoni sifatini oshirish bo'yicha jamiyatning talablari o'rtasida;

- o'qituvchilarning o'zlarining bunga muhtojligi va maktabgacha ta'lim muassasasidagi ishlarning haqiqiy holati, bu har doim ham o'qituvchilarning uzluksiz o'z-o'zini tarbiyalashi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratmaydi;

- pedagogik axborotlar oqimining tobora ortib borishi, pedagogika fanining yutuqlari dinamikligi va o'qituvchilarning yangiliklarni mustaqil ravishda o'zlashtirishdagi qiyinchiliklari o'rtasida.

Ushbu qarama-qarshiliklardan maktabgacha ta'lim muassasalarida o'qituvchilarning uzluksiz o'z-o'zini tarbiyalash tizimini rivojlantirish muammosi kelib chiqadi.

Umuman olganda, o'qituvchining kommunikativ kompetentsiyasini shaxsning o'z qobiliyatlari va qobiliyatlari doirasida professional muhitda va jamiyatda muvaffaqiyatli ishlashi uchun zarur bo'lgan boshqalar bilan o'zaro munosabatlarning shaxsiy va kasbiy tajribasini shakllantirishning ma'lum darajasi sifatida tavsiflash mumkin. ijtimoiy maqom.

O'qituvchining kommunikativ kompetentsiyasini tashkil etuvchi ko'nikmalar majmuasi kommunikativ vaziyatni tahlil qilish va baholash, maqsad qo'yish, rejani amalga oshirish va uni tuzatish vositalarini tanlash va ishlatish, natijaning

samaradorligini baholash ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. to'liq huquqli kommunikativ akti ishlab chiqarish uchun; vaziyatga adekvat aloqa strategiyalarini tanlash qobiliyati, odamlarning jinsi va yoshi, ijtimoiy-madaniy, maqom xususiyatlarini hisobga olgan holda aloqa o'rnatish qobiliyati, vaziyatning o'zgarishiga faol javob berish qobiliyati, aloqani hisobga olgan holda qayta qurish. sherikning hissiy kayfiyatidagi o'zgarishlar, suhbatni o'tkazish, muhokama qilish, kelishuvlarga erishish, muloqot psixoterapiyasini o'tkazish uchun so'zdan foydalanish, muloqot nizolarini tahlil qilish.

O'qituvchining samarali kasbiy faoliyati uchun adekvat kommunikativ kompetentsiya darajasi quyidagi qobiliyatlardan iborat: muloqot qilish uchun kommunikativ vaziyatning ijtimoiy-psixologik prognozini berish; kommunikativ vaziyatning o'ziga xosligidan kelib chiqib, muloqot jarayonini dasturlash; muloqot jarayonlarini ijtimoiy-psixologik boshqarishni amalga oshirish; turli xil psixologik masofalarda aloqa o'rnatish; psixologik pozitsiyalarni o'zgartirishda moslashuvchanlik va adekvatlik. E.A. Klimov o'qituvchining kommunikativ kompetentsiyasining asosiy xususiyatlarini aniqladi:

- rahbarlik, o'rgatish, tarbiyalash qobiliyati;
- tinglash va tinglash qobiliyati;
- keng dunyoqarash;
- nutq (kommunikativ) madaniyati;
- ongning ma'naviy yo'naltirilganligi, insonning his-tuyg'ulari, ongi va xarakterining namoyon bo'lishini kuzatish, uning xatti-harakati, uning ichki dunyosini aqliy ifodalash, modellashtirish, unga o'zini yoki boshqasini bog'lamaslik qobiliyati yoki qobiliyati;
- inson har doim yaxshiroq bo'lishi mumkinligiga ishonchga asoslangan shaxsga dizayn yondashuvi;
- empatiya;
- kuzatish;
- nostandart vaziyatlarni hal qilish qobiliyati;
- o'z-o'zini tartibga solishning yuqori darajasi [11, p. 374].

O'qituvchining kasbiy muloqot qobiliyatlari va qobiliyatlari quyidagilardan iborat: faol tinglash, fikr-mulohazalarni shakllantirish, xatti-harakatlarni tavsiflash, odamlarni o'ziga jalb qilish qobiliyati; mijozni masofada ushlab turish va hissiy yaqinlashuvdan qochish qobiliyati; mahorat sifatida empatiya; mijozning xulq-atvoridagi o'zgarishlarga hissa qo'shadigan strategiyalardan foydalanish qobiliyati, berilgan ob'ektlar va hodisalarga diqqatni jamlash, ularni ob'ektiv, adekvat aks ettirish qobiliyati.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Бердиева Х.М. Развитие профессиональных коммуникативных навыков педагогов в сфере образования.
2. Qo‘jaspirova G.M.: “O‘qituvchining kasbiy o‘zini o‘zi tarbiyalash madaniyati” M.
3. Okon V.I. "O‘z-o‘zini tarbiyalash jarayoni" // Umumiy didaktikaga kirish // M., s. 164-178
4. Xoxlova O.A. O‘qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish // Maktabgacha ta'lim katta tarbiyachisining qo‘llanmasi. 3-son.
5. Mayer A.A. Maktabgacha ta'lim o‘qituvchisining kasbiy malakasi modeli / A.A. Mayer // Pedagogik menejment asoslari. 1-son.
6. Doniyorov, A., & Karimov, N. (2020). An incomparable book of a great scholar. Bulletin Social-Economic and Humanitarian Research, (8), 63-71.
7. Omonov, Q., & Karimov, N. (2020). Importance Of Ancestral Heritage. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(09), 196-202.
8. Ziyamukhamedov, J. (2022). PU Sungling’s Creative Legacy as a Classic Example of Medieval Chinese Literature. International Journal of Early Childhood Special Education, 14(1).

TEXNOLOGIYA FANI AMALIY MASHG‘ULOTLARIDA ROLLI VA ISHBOP O‘YINLARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Mamadaliyeva Maxfuzaxon Yuldashaliyevna

*Farg‘ona viloyati Uchko‘prik tumani
40-maktab texnologiya fani o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada o‘yinli texnologiyalardan foydalanib, dars jarayonlarini samarali o‘tkazishning didaktik imkoniyatlari keltirilgan. O‘quvchilarning nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikma va malakalarga aylantirish, ularda ta‘limiy faollikni yuzaga keltirish, ularni ijtimoiy munosabatlar jarayoniga keng jalb etishda rol hamda ishbop o‘yinlarning ahamiyati ko‘rsatilgan.

Tayanch tushunchalar: Rolli va ishbop o‘yinlar, didaktik maqsad, axloqiy sifatlar, materiallar, yo‘riqnomalar, bilim, ko‘nikma, tafakkur.

KIRISH

Ta‘limning bugungi vazifasi o‘quvchilarni kun sayin ortib borayotgan axborot ta‘lim muhiti sharoitida mustaqil faoliyat ko‘rsata olish, turli sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalarini samarali qo‘llash va axborot oqimidan oqilona foydalanishga o‘rgatishdan iborat. Shu maqsadda, o‘quvchilarga uzluksiz ravishda mustaqil ishlash imkoniyati va sharoitini yaratib berish hamda ijodiy fikrlash va mustaqil qarorlar qabul qilishga o‘rgatish zarur. Bu masalaning yechimi tabiiyki, mazkur jarayonning asosiy tashkilotchisi pedagoglarni tayyorlash sifatiga bog‘liq. Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo‘lgan ta‘lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo‘lidan ildam borayotgan mamlakatimizning uzluksiz ta‘lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko‘tarish, unga ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish [1-30] hamda ta‘lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan. Mamlakatimizda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar ta‘lim tizimida ham o‘ziga xos o‘zgarishlarni kiritish va yangiliklarni joriy etish zaruratini belgilab bermoqda. Yuqoridagi vazifalar ichida eng muhimi, bu o‘quv jarayonini tashkil etish uchun eng maqbul bo‘lgan ta‘lim texnologiyalarini ishlab chiqishdir.

ASOSIY QISM

Ta‘lim-tarbiya jarayonlarini samarali tashkil qilishning innovatsion usullaridan biri bu turli interaktiv o‘yinlarni dars jarayonlariga taqbiq qilishdir. Shu o‘rinda amaliy mashg‘ulotlarni qizg‘in tarzda namoyish qilishning usuli bu “Rolli va ishbop” o‘yinlardir.

“Rolli va ishbop” interaktiv o‘yini bu, qatnashchilarning tajribasini kengaytirish metodi bo‘lib, ularni kutilmagan vaziyatga duchor qilish orqali shu vaziyatda

qatnashchilardan kimningdir rolini ijro etish taklif etiladi, shu orqali vaziyatning mos intixosini topadigan metod ishlab chiqishga erishiladi. Rollar o'yini nazariyasi mashhur amerikalik tadqiqotchi Dj. Moreno aytganidek, "Role" so'zi lotincha rotula (kichik g'ildirak yoki g'o'la) so'zidan olingan bo'lib, keyinchalik pesaning aktyor uchun qog'ozga yozigan va dumaloq naycha qilib o'ralgan varaqdagi so'zlari edi. Faqatgina XVI-XVII asrga kelib bu so'z aktyorlar "Rolli va ishbop" yini ma'nosini anglata boshladi.

Rolli o'yinlar vaqtinchalik qatnashchining boshqa kishining rolini o'ynashni, yoki o'zini boshqa vaqt oralig'ida ko'rsatishini ko'zda tutadi. Kishi rolni qabul qilganidan keyin shu roldagi personaj kabi his qilishga, harakat qilishga va o'zini ko'rsatishga harakat qiladi. Boshqa qatnashchilar biron bir maqsad bilan rol o'ynayotganlarini kuzatadilar. Ishning bunday shakli turli maqsadlarda qo'llaniladi.

Ayni vaqtda ta'limni tashkil etishda rolli hamda ishbop o'yinlardan samarali foydalanishga e'tibor berilmoqda. O'yin chog'ida mahsuldor emas, balki jarayonli faoliyat tashkil etilganligi bois o'quvchilar tasviriy vaziyatlarni yaratish asosida o'zlarining atrof - muhitga bo'lgan munosabatlarini tabiiy namoyon eta oladilar. O'yinli faol faoliyat esa ularning ijodiy imkoniyatlarini oshirib, tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarning nazariy bilimlarni amaliy ko'nikma va malakalarga aylantirish, ularda ta'limiy faollikni yuzaga keltirish, ularni ijtimoiy munosabatlar jarayoniga keng jalb etishda rolli hamda ishbop o'yinlar o'ziga xos o'rin tutadi. O'yin texnologiyalari ta'lim samaradorligini ta'minlash, o'quvchilarda faollikni yuzaga keltirish, bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish, vaqtni qisqartirish, ta'limni jadallashtirishga yordam beradi. O'yin jarayonida namoyon bo'luvchi psixologik xususiyatlar har o'quvchiga shaxsiy imkoniyatlarini namoyish eta olish imkonini beradi, ularning ijtimoiy hayotda egallagan o'rnini barqarorlashtiradi, ularda o'z - o'zini boshqarish ko'nikmalarini hosil qiladi. O'yin texnologiyalari nazariy bilimlarni mustahkamlab, amaliy ko'nikmalarning malakalarga aylanishini ta'minlab qolmay, o'quvchilarda muayyan ahloqiy, irodaviy sifatlarni ham tarbiyalaydi.

O'yinni tashkil etish maqsadlari quyidagilardir:

- ta'limiy (didaktik) maqsad;
- tarbiyaviy maqsad;
- faoliyatni rivojlantirishga yo'naltiruvchi maqsad; – ijtimoiy maqsad.

S.Kallaganning ta'qidlashicha, rolli o'yinlarning muvaffaqiyatli tashkil etilishi uchun bir qator shartlarga amal qilish zarur. Ular quyidagilar:

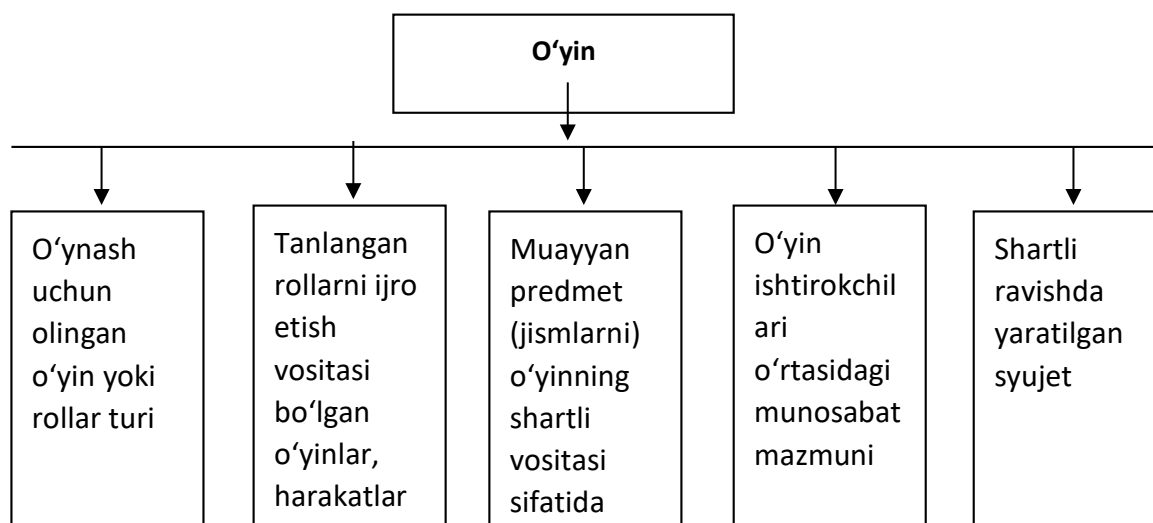
- Jamoa a'zolari o'rtasida samimiy muhitni qaror toptirish;
- o'yin jarayonida qat'iy talablar qo'yilishini inkor etadi;
- o'qituvchi va o'quvchilarning erkin, bemalol, o'ziga ishongan holda, hotirjam harakat qilishlariga erishish;

- sinfda qulay sharoitning mavjud bo'lishi (shovqin darajasini nazorat qilish, o'quvchilarni chalg'ituvchi harakatlarni sodir etmaslik);
- sinfda tartib va tinchlikni saqlash maqsadida o'quvchilarning o'yin faolligiga ta'sir qilmaslik.

Ta'lim jarayonidagi o'quvchining faolligi, didaktikaning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib kelgan va shunday bo'lib qoladi. O'quvchining faolligi, maqsadi yo'naltirilgan boshqaruvchi pedagogik ta'sirlar va pedagogik muhitning tashkil etilishi natijasidir. O'quvchilarning faolligini ta'minlovchi, o'qitish texnologiyalaridan biri - pedagogik ishbilarmonlik o'yini hisoblanadi. O'yin faoliyatiga qiziqish, o'quvchilarning o'z-o'zini ifoda etish, ro'yobga chiqarish kabi ehtiyojlarini qondiruvchi, musobaqalashish elementlari orqali ta'minlanadi. O'yinning ajoyib xususiyati shundaki, u bir vaqtning o'zida ham rivojlanish ham o'rganish hisoblanadi. Pedagogik o'yin, o'qitishning aniq qo'yilgan maqsadi va unga tegishli pedagogik natija bilan belgilanadi.

Bu natijalar asoslangan va o'quv tayyorgarlik faoliyatiga ega bo'ladilar.

Pedagogik o'yinlarning blok sxemasi



Pedagogik o'yinlar o'yin uslubiga ko'ra quyidagicha tavsiflanadi: fanlar bo'yicha; syujetli; ishbilarmonlik, imitastion, dramalashtirilgan o'yinlar. Oliy, O'yin O'ynash uchun olingan rollar yoki o'yin turi Tanlangan rollarni ijro etish vositasi bo'lgan o'yinlar harakatlar muayyan predmet (jism)larni o'yinning shartli moddiy vositasi sifatida tanlash o'yin ishtirokchilari o'rtasidagi real munosabatlar mazmuni shartli ravishda yaratilgan syujet (o'yin syujeti) o'rta maxsus va kasb-hunar ta'lim tizimida foydalanadigan barcha pedagogik o'yinlar o'z mazmuniga ko'ra ishbilarmonlik o'yini hisoblanadi. Chunki ular, odatda ma'lum o'quv fani doirasida ishlab chiqiladi: rollar va syujetlar mavjud bo'ladi, turli vaziyatlar imitatsiya qilinadi.

Rolli o'yinlar - ma'lum bir shaxsning vazifa va majburiyatlarini bajarishdagi ruhiy holatlari, xatti-harakati ishlanadi, rollar majburiy mazmuni bilan taqsimlanadi.

Ishbilarmonlik teatri - qandaydir bir vaziyat va bu vaziyatdagi odamni xattiharakati ishlab chiqiladi. Vaziyatning tafsiloti, ishtirok etuvchilarning vazifa va majburiyatlarini, maqsadlari ko'rsatilgan senariy tuziladi. Bu yerda, ma'lum shaxsning haqiqiy qiyofasiga kirib borish, uning xatti-harakatlarini anglash, vaziyatni baholash va to'g'ri xatti-harakatni tanlash, muhim hisoblanadi. **Psixodrama va sostiodrama** - bu rolli o'yinga, ishbilarmonlik teatriga o'xshagan bo'lib, faqat bu erda sotsial-psixologik masalalar yechiladi. Bunday masalalar jumlasiga jamoadagi vaziyatni his qila olish, boshqa kishini ruhiy holatini to'g'ri baholash va uni o'zgartira olish, u bilan unumli muloqotga kira olish kiradi. Bu bosqich o'z navbatida ikki qismdan iborat: o'yinni ishlab chiqish, o'yinga kirishish. O'yinni ishlab chiqish - o'yin senariysini ishlab chiqish, yo'riqnomalar tuzish va moddiy ta'minotni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Ishbilarmonlik o'yini, senariysi quyidagilardan iborat: o'quv maqsadi; o'yin vazifasi, o'rganiladigan muammo tafsiloti; vaziyatning tafsiloti va ishtirok etuvchilarning tasnifi.

O'yinga kirishish quyidagilarni anglatadi:

- guruhni shakllantirish;
- mashg'ulotlarning bosh maqsadini ifodalash;
- muammo va vaziyatni vujudga keltirish;
- rollarni taqsimlash,
- o'yin reglamentini o'rnatish;
- materiallar, yo'riqnomalar, qoidalar va ko'rsatmalar to'plamini tarqatish; - maslahatlar berish.

“Ishbop o'yin” metodi - berilgan topshiriqlarga ko'ra yoki o'yin ishtirokchilari tomonidan tayyorlangan har xil vaziyatdagi boshqaruvchilik qarorlarni qabul qilishni imitatsiya qilish (taqlid, aks ettirish) metodi hisoblanadi. O'yin faoliyati biron bir tashkilot vakili sifatida ishtirok etayotgan ishtirokchining xulq-atvori va ijtimoiy vazifalarni imitatsiya qilish orqali beriladi. Bir tomondan o'yin nazorat qilinsa, ikkinchi tomondan oraliq natijalarga ko'ra ishtirokchilar o'z faoliyatlarini o'zlashtirish imkoniyatiga ham ega bo'ladi. Ishbop o'yinda rollar va rollarning maqsadi aralashgan holda bo'ladi. Ishtirokchilarning bir qismi qat'iy belgilangan va o'yin davomida o'zgarmas rolni ijro etishlari lozim. Bir qism ishtirokchilar rollarini shaxsiy tajribalari va bilimlari asosida o'z maqsadlarni belgilaydi. Ishbop o'yinda har bir ishtirokchi alohida rolli maqsadni bajarishi kerak. Shuning uchun vazifani bajarish jarayoni individual-guruh xarakterga ega. Har bir ishtirokchi avval o'zining vazifasi bo'yicha qaror qabul qiladi, so'ngra guruh bilan maslahatlashadi. O'yin yakunida har bir ishtirokchi va guruh erishgan natijalariga qarab baholanadi.

Quyida “Ishbop o'yin” metodining tuzilmasi keltirilgan.

- O'yin shartlari va baholash mezonlari bilan tanishtirish;
- vazifalarni taqsimlash;
- vazifalar bo'yicha ishtirokchilar qaror qabul qiladilar;
- o'yinni amalga oshirish;
- muhokama qilish; baholash.

“Ishbop o'yin” metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim beruvchi mavzu tanlaydi, maqsad va natijalarni aniqlaydi. Qatnashchilar uchun yo'riqnomalar va baholash mezonlarini ishlab chiqadi.
2. Ta'lim oluvchilarni o'yinning maqsadi, shartlari natijalarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi.
3. Ta'lim oluvchilarga vazifalarni taqsimlaydi, maslahatlar beradi.
4. Ta'lim oluvchilar o'z rollari bo'yicha tayyorgarlik ko'radilar.
5. Ta'lim oluvchilar tasdiqlangan shartlarga binoan o'yinni amalga oshiradilar. Ta'lim beruvchi o'yin jarayoniga aralashmasdan kuzatadi.
6. O'yin yakunida ta'lim beruvchi muhokamani tashkil etadi. Ekspertlarning xulosalari tainglanadi, fikr-mulohazalar aytiladi.
7. Ishlab chiqilgan baholash mezonlari asosida natijalar baholanadi.

Har bir rolni ijro etuvchi o'z vazifasini to'g'ri bajarishi, berilgan vaziyatda o'zini qanday tutishi kerakligini namoyish eta olishi, muammoli holatlardan chiqib ketish qobiliyatini ko'rsata olishi kerak.

TAYYORLASH BOSQICHI

1.1. O'yinni ishlab chiqish, senariyani ishlab chiqish, yo'riqnoma mazmunini ishlab chiqish, moddiy ta'minotni tayyorlash, guruhni shakllantirish.

1.2. O'yinga kirishish Rollar taqismoti Muammo va maqsadlarni vujuga keltirish shartlar, qoidalar, reglament o'rnatish, maslahatlar berish

O'TKAZISH BOSQICHI

2.1. Topshiriq ustida guruh bilan ishlash, manbalar bilan ishlash, trening, miyalar hujumi, o'yin texnikasi bilan ishlash.

2.2. Guruhlararo munozara guruhlarining chiqishi, natijalarni himoya qilish, munozara qoidasi, taqrizchilar (ekspert) ishi

TAHLIL BOSQICHI

3.1. O'yindan chiqarish

3.2. Tahlil

3.3. Ishni baholash va o'ziga baho berish

3.4. Xulosa va umumlashtirish

3.5. Tavsiyalar

“Ishbop o'yin” metodining afzalliklari:

- ta'lim oluvchilarning bilimlarini va tajribalarini, qarashlari va xulqlari orqali ifoda etishga yordam beradi;

– ta’lim oluvchining boshlang’ich bilimlari tajribalarini safarbar etish uchun yaxshi imkoniyat yaratiladi;

– ta’lim oluvchilar o’z bilimlari doirasidan kelib chiqqan holda imkoniyatlarini namoyish etishlari uchun sharoit yaratadi.

“Ishbop o’yin” metodining kamchiliklari:

– ta’lim beruvchidan katta tayyorgarlikni talab etadi, vaqt ko’p sarflanadi;

– tanlangan mavzu ta’lim oluvchining bilim darajasiga mos kelishi talab etiladi;

– ta’lim oluvchining his-hayajoni to’g’ri qaror qabul qilishga xalaqit berishi mumkin.

XULOSA

Didaktik o’yinlar vositasida o’quvchilarda bilimga qiziqishni uyg’otish uning qiziqishlariga tayanib tashkil etilsa samarali bo’ladi. Bunday hollarda bolada doim yangiliklarni bilishga ishtiyoq uyg’onadi, bilimga qiziqish uyg’onadi. Bilimga qiziqishni muntazam rivojlantirish va mustahkamlash o’quvchilarning o’qishga ijlbii munosabatlarini tarbiyalaydi o’zlashtirish darajasini oshiradi. Bilishga qiziqish kichik maktab o’quvchisini izlanishga o’rgatadi udoim har xil savollarga javobni qidirishga o’rganadi. O’quvchining izlanuvchanlik faoliyati unda emotsional ko’tarinkilik muvaffaqiyatdan quvonish hissini tarbiyalaydi. Bilishga qiziqish faqat jarayon natijasiga ijobiy ta’sir qilib qolmy balki tafakkur, idrok, xotira, diqqat kabi psixik jarayonlarning faol rivojlanishiga ham ta’sir ko’rsatadi.

REFERENCES

1. Kakhkhorov S.K., Rasulova Z.D. (2020). Methodology of improving the professional activity of the future teacher of technology on the basis of modern educational technologies. *Universal J. of Educational Research*. 8:12, pp. 7006-7014.
2. Rasulova Z.D. (2020). Pedagogical peculiarities of developing socio-perceptive competence in learners. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. 8:1, pp. 30-34.
3. Дилова Н.Ф. (2018). Буюк аждодларимизнинг таълимотларида мужассамлашган ўқитувчи билан ўқувчилар ҳамкорлигининг педагогик хусусиятлари. *Замонавий таълим*. №3, 63-68 б.
4. Расулова З.Д. (2020). Дидактические основы развития у будущих учителей креативного мышления. *European science*, vol. 51, no. 2-2, pp. 65-68.
5. Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2016). Формирование профессиональнопедагогической компетентности будущих специалистов на основе информационных технологий. *Молодой учёный*, №8 (112), С. 977-978.

6. Аноркулова Г.М., Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2015). Модель подготовки учителей профессионального образования на основе системного подхода. *Молодой учёный*, **93**:13, С. 590-592.
7. Дилова Н.Г. (2019). Влияние технологии сотрудничества на успеваемость учащихся начальных классов. *International scientific review of the problems and prospects of modern science and education*. С. 63-64.
8. Расулова З.Д. (2018). Значения обучающих технологий направленной личности на уроках трудового обучения. *Ученые XXI века*, Т. 47, № 12, С. 34-35.
9. Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2016). Инновационная деятельность педагога в образовании. *Молодой учёный*, № 8 (112), С. 978-979.
10. Rasulova Z.D. (2020). Conditions and opportunities of organizing independent creative works of students of the direction Technology in Higher Education. *International Journal of Scientific and Technology Research*. 9:3, pp. 2552-2155.
11. Аноркулова Г.М., Кулиева Ш.Х., Расулова З.Д. (2015). Методологические основы системного подхода при подготовке учителей профессионального обучения. *Молодой учёный*, **93**:13, С. 588-590.
12. Дилова Н.Г. (2021). Вспользование интерактивных методов в школьном обучении. *Вестник интегративной психологии*. № 21, С. 51-54.
13. Кулиева Ш.Х., Хамроева Х.Ю., Расулова З.Д. (2013). Учебный процесс как педагогическая система в процессе подготовки учителей профессионального обучения. *Молодой учёный*, **56**:9, С. 383-385.
14. Каххоров С.К., Расулова З.Д. (2020). Роль дистанционного обучения а развитии творческих навыков студентов. *Проблемы педагогики*. 49:4, С. 26-29.
15. Расулова З.Д. (2020). Эффективность дистанционной организации процессов обучения в высшем образовании. *Academy*. 62:11, С. 31-34.
16. Dilova N.G. (2021). Formative assessment of students'knowledge—as a means of improving the quality of education. *Scientific reports of Bukhara State University*. 3:5, pp. 144-155.
17. Каххоров С.К., Расулова З.Д. (2020). Компьютерные технологии обучения как важный фактор для улучшения процесса преподавания. *Современные инновации*. 36:2, С. 44-46.
18. Расулова З.Д., Содикова А.Х. (2020). Возможности использования компьютерных технологий в технологическом образовании. *Вестник науки и образования*. 19 (97), часть 2, С. 68-71.
19. Каримова М.Н., Расулова З.Д. (2020). Использование учебных инструментов в развитии творческого мышления учащихся. *Проблемы педагогики*, № 5 (50), С. 19-22.
20. Расулова З.Д. (2020). Наука и образование в период пандемии. *Наука, техника и образование*. № 11 (75), С. 101-104.

21. Rasulov T.H., Rasulova Z.D. (2019). Organizing educational activities based on interactive methods on mathematics subject. *Journal of Global Research in Mathematical Archives*, **6**:10, pp. 43-45.
22. Расулова З.Д. (2021). Технологии развития творческих способностей будущего учителя. *Наука, техника и образование*. **77**:2-1, С. 34-37.
23. Расулова З.Д. (2021). Роль электронного учебно-методического комплекса в оптимизации учебных процессов. *Academy*. № 3 (66), С. 27-30.
24. Расулова З.Д. (2021). Технологии развития творческих качеств студентов. *Наука и образования сегодня*. **60**:1, С. 34-37.
25. Расулова З.Д. (2020). Программные инструменты - важный фактор развития творчества учащихся. *Вестник науки и образования*. № 21 (99), часть 2, С. 37-40.
26. Rasulova Z.D. (2014). Investigations of the essential spectrum of a model operator associated to a system of three particles on a lattice. *J. Pure and App. Math.: Adv. Appl.*, **11**:1, pp. 37-41.
27. Rasulova Z.D. (2014). On the spectrum of a three-particle model operator. *Journal of Mathematical Sciences: Advances and Applications*, **25**, pp. 57-61.
28. Расулова З.Д., Хамроева Х.Ю. (2014). Числовой образ модели Фридрихса с одномерным возмущением. *Молодой учёный*. **61** (7), С. 27-29.
29. Расулова З.Д., Хамроева Х.Ю. (2014). Number and location of the eigenvalues of a 2x2 operator matrix. *Молодой учёный*. **66** (7), С. 7-9.
30. Dilova N.G., Saidova M.J. (2021). Innovative approach to education is a factor for developing new knowledge, competence and personal qualities. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*. 1:10, P. 148-153.

**TA'LIMDA INNOVATSION KLASTERLARNI RIVOJLANTIRISHDA
PEDAGOGNING MAHORATI VA IJODKORLIGI**

Yuldasheva Xurshida Muxutdinovna

Toshkent viloyati, Chirchiq davlat pedagogika instituti

Ta'lim muassasining boshqaruv yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya

Biz ushbu maqolamizda pedagogik ta'lim klasterining ta'rif va tavsifini bayon qilishni va unga ilmiy-pedagogik muammo sifatida jamoatchilikning e'tiborini qaratishni maqsad qilganmiz. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida shunday yangi mexanizm yaratilishi hayotiy zaruratga aylandiki, unda ta'lim turlari o'rtasida o'zaro nazorat ham, raqobat ham, manfaatlarning qondirilishi ham ta'minlanishi zarur.

Kalit so'zlari: Pedagogika, uzluksiz ta'lim, klaster tizimi, innovatsiya, bilim, ko'nikma, malaka.

KIRISH

Oliy ta'limning jamiyat barqaror rivojlanishidagi yuqori ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqqan holda zamonaviy talablar, tizimdagi muammolar va ularni hal qilishda ta'lim, fan va ishlab chiqarish tarmoqlari o'rtasidagi tarqoqlik bugungi kunda uzluksiz pedagogik ta'limni klaster rivojlanish modeliga o'tkazish zaruratini taqozo etmoqda. Fan va ta'limning ishlab chiqarish bilan uyg'unligi barcha sohalardagi taraqqiyotni ta'minlaydi. Bu borada tabiiyki, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning integratsiyasi muhim va dolzarb vazifa. Bu esa o'z-o'zidan innovatsion klasterga yo'l ochadi. Davlatimiz rahbari Shavkat Miromonovich Mirziyoyev 2017 yil 10-11 mart va 2018 yil 16-17 fevral kunlari xalq bilan muloqot qilish hamda joylarda amalga oshirilayotgan islohotlar bilan tanishib, Buxoro viloyatiga tashrifi chog'idagi "Paxta va to'qimachilik klasteri" loyihasini tashkil etish g'oyasini olg'a surdi. Unda O'zbekistonda klaster tizimi asosida ishlab chiqarishni tashkil etishning ilmiy asoslari ko'rsatib berilgan. Darhaqiqat, so'nggi vaqtda innovatsion klaster tizimi barcha sohalarga shiddat bilan kirib bormoqda. Jumladan, ta'lim tizimida ham klaster mavjud. Bu esa shaxsni kamol topishi va yetuk kadr bo'lishiga qaratilgan bo'lib, uning bog'liqligi – maktabgacha, umumiy o'rta maktab, akademik litsey, kasb-hunar kolleji, oliy o'quv yurti, doktorantura, malaka oshirish kabi jarayonlarni qamrab oluvchi butun umr davomidagi ta'lim zanjirini bir-biriga bog'langanidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Shuning uchun ham yurtboshimiz hozirgi kunda milliy iqtisodiyotimizni "Klaster usuli"da rivojlantirish bo'yicha qo'ygan maqsad va rejasiga asoslangan holda OTM va boshqa o'quv yurtlarida "Raqobatbardosh kadr tayyorlash klasteri"larini tashkil etish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Jamiyatimiz rivojlanishining chuqur ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlar ro'y berayotgan hozirgi bosqichida talabalarga ta'lim-tarbiya berish sifatini oshirish yo'llari va vositalarini izlab topish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Chunki, ta'lim, ilm-fan har qanday jamiyat, millat va davlatning kelajagini belgilab beradigan, uning taraqqiyotiga xizmat qiladigan muhim omil bo'lib xizmat qiladi. O'zbekistonda olib borilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar bevosita uning demokratik, bozor munosabatlariga o'tish jarayoni bilan birgalikda amalga oshirilmoqda. Bugungi kun yoshlarini yangicha ijtimoiy muhitga tayyorlash, davr ruhida tarbiyalash, ta'lim sohasini isloh qilish, tizimni tubdan takomillashtirish, xususan, tizimga rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasini tatbiq etish g'oyasi kun tartibidagi dolzarb va ustivor vazifalaridan biri sifatida davlatimiz rahbari tomonidan ta'kidlanib kelinmoqda. Shuning uchun ham Respublikamizda oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida aholining oliy ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan ma'nan yetuk va jismonan barkamol yosh kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustivor yo'nalishlaridan biri deb belgilab qo'yilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, yetuk mutaxassislar tayyorlashning optimal yo'llarini aniqlash, ayniqsa, pedagog kadrlarning kasbiy malakalari va bilim saviyasini uzluksiz yuksaltirish orqali yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, ilm fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kengaytirishga bo'lgan e'tiborlarini har qadamda his qilib turibmiz. Ayniqsa, muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Milliy universitetida ilm-fan namoyondalari bilan uchrashib, oliy ta'lim sohasini yanada rivojlantirish, kadrlar sifatini oshirish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kengaytirish bo'yicha amalga oshirilishi rejalashtirilayotgan pedagogik ta'limning yangi modelini joriy etish bo'yicha muhim ko'rsatmalari oliy ta'limda amalga oshirilishi lozim bo'lgan islohotlar uchun muhim turtki bo'ldi desak adashmaymiz. Shundan kelib chiqib, milliy an'analar, urf odatlar, turmush tarzi kabi o'ziga xos shart-sharoitlari xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim tizimining butunlay yangi o'ziga xos modelini ishlab chiqish vazifasi Respublikamizdagi eng dozarb masalalardan biri sifatida kun tartibiga qo'yildi. Umumjahon mehnat bozoridagi yuzaga kelgan yangi bozor talablari respublikamiz ta'lim tizimini rivojlantirishning ham asosiy yo'nalishlarini belgilab berdi. Klaster shunday tizimki, uni tashkil qiluvchi komponentlarning integratsiyasi har bir subyektning yanada samaraliroq ishlashini ta'minlaydi va istisno buzilishlarga olib kelmaydi.

Klaster metodi deganda – ta'lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida bo'lgan ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchini faol ishtirok etishga chorlaydi. Ta'lim oluvchi o'qitish jarayoni davomida faol ishtirok etadi. Ushbu jarayonda ta'lim oluvchilar o'qib-o'rganishni yuqori darajada bo'lishini, egallagan bilimlarni maqsad va ehtiyojlariga muvofiqlashtirishda tashabbuskorligi va mas'uliyat, qo'llab-quvvatlash amalda bajarish orqali fikrmulohazalar qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

O'qitish jarayonida klaster metodlardan foydalanish o'ziga hos hususiyatga ega. Ta'lim amaliyotida foydalanilayotgan klaster metodi talabalarning fikrlashini kengaytiradi hamda muammoning to'g'ri yechimini topishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Klaster metodi orqali talabalarning bilim, ko'nikma, malakalari, ijodkorligini va faolligi nazariy va amaliy mu'ammolarga bo'lgan qarashlari rivojlanadi.

“Klaster” metodi -- erkin fikrlashning asosiy omili hisoblanadi. "Klaster" metodi talabalarga biror-bir mavzu to'g'risida erkin va ochiq tarzda fikr yuritishga yordam beradigan pedagogik strategiyadir. Bu metod ko'p variantli fikrlashni o'rganilayotgan tushuncha (hodisa, voqea)lar o'rtasida aloqa o'rnatish malakalarini rivojlantiradi. Klaster bir qator ta'lim, ilmiy va ishlab chiqarish subyektlarining muayyan assotsiatsiyaga mexanik birlashishi emas, balki ularning o'zaro yaqindan ta'siri va o'zaro bog'liqligi natijasida yuzaga keladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda tashkilot alohida komponentlar va butun klasterning konvertatsiya qilinishini ta'minlaydi. Klaster faoliyati yangi sifatli mahsulot yaratish imkonini beradi. Ta'limga nisbatan o'ziga xos yangi yondashuv bo'lgan klaster nafaqat hayot davomida ta'lim olish uchun shart-sharoitlarni ta'minlabgina qolmay, balki ta'limning uzluksizligini ta'minlaydigan tarkibiy qismlar o'rtasidagi mavjud va istiqbolli aloqalarni qayta tiklashga imkon beradi. Klaster mavjud intellektual resurslarni pedagogik ta'limni rivojlantirishning dolzarb muammolari atrofida integratsiyalash, pedagogik sohada oqilona vorisiylik tamoyilini yo'lga qo'yish, manfaatdor shaxslarning qoniqish darajasi haqida tezkor fikr-mulohazalar bilan bo'lajak o'qituvchilarni amaliy yo'naltirilgan holda tayyorlash bilan bog'liq muhim masalalar atrofida faoliyat olib boradi.

REFERENCES

1. Nurmatov Farkhat Abdualimovich. Khudoiberganov Javlonbek Saotboy oglu. IMPROVING THE QUALITIES OF PHYSICAL ENDURANCE IN STUDENT YOUTH. *Journal of Natural Remedies* Vol. 21, No. 12(2), (2021)
2. Kutlimurotovich, U. A. (2020). GENERAL PHYSIOLOGICAL PRINCIPLES OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 7(9), 2366-2371

3. Бабажанова, В. А., Утепбергенов, А. К., Баймуратова, Г. А., & Ережепова, Г. Д. (2017). Исследование крепости телосложения (индекс Пинье) у юношей, проживающих в различных районах Приаралья. In *Инновационные технологии в образовании и науке* (pp. 11-14)..

4. Утепбергенов, А. К., Утениязова, Д. К., & Есенбекова, Э. Ж. (2017). Исследование экологических факторов в изменении антропометрических показателей у юношей в Республике Каракалпакстан. In *Инновационные технологии в образовании и науке* (pp. 16-18).

5. Kutlimurotovich, U. A. (2021). The Concept of The Management of Body Functions and Their Properties. *Organism and environment*.

6. Утепбергенов, А., & Кутлымуратов, М. (2016). ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НЕКОТОРЫХ КАРАКАЛПАКСКИХ НАРОДНЫХ ИГР. *Апробация*, (3), 88-90.

7. Kutlimurotovich, U. G. (2020). THE CLASSIFICATION OF NATIONAL MOVEMENT GAMES THAT TRAIN PHYSICAL QUALITIES AND WAYS TO TEACH THEM. *International Engineering Journal For Research & Development*, 5(8), 4-4.

8. Soatboy, O., Javlonbek, X., Shirinbekovich, K. V., & RoZmamatovich, A. A. (2019). Technique of improving the technical and tactical skills of national wrestlers. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 8(12), 58-61.

9. Xudoyberganov, J. S. (2020). Талабаларда жисмоний чидамлилиқ. Таълим ва технология Илмий-услубий мақолалар тўплами, 2(2), 104-106.

10. Adizov, B. R., Abdulhatov, A. R., Hudoyberganov, J. S., Yusupbaeva, A. S., & Mirahmedov, F. T. (2020). The Practical State of Teaching Physical Education in Higher Education Institutions. *TEST Engineering and Management*, 83, 628-631

11. Абдулахатов, А. Р., Худойберганов, Ж. С., & Курбонова, М. Э. (2020). Образовательный кластер-как ресурс инновационного развития региона. *Муғаллим ҳам ўзликсиз билимлендириў*, 1(1), 84-89.

OTM TALABALARINI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORGARLIGINI KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

Norbo'tayeva Iroda Yunusovna

*Toshkent viloyati, Chirchiq davlat pedagogika instituti
Ta'lim muassasining boshqaruv yo'nalishi 2-kurs magistranti*

ANNOTATSIYA

O'quv jarayonida universitet talabalarining ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalarini shakllantirish oliy ta'lim ta'lim standartining bugungi kundagi asosiy talabidir. Maqolada o'quv va kognitiv faoliyat, talabalarning amaliy kasbiy va ijtimoiy faoliyatini tashkil etishning dolzarbligi, bo'lajak mutaxassislarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta'minlash masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: kompetentsiyaga asoslangan yondashuv, ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalar, kasbiy kompetensiyalar.

ABSTRACT

The formation of social and personal competencies of university students in the educational process is a key requirement of today's higher education standard. The article discusses the issues of educational and cognitive activity, the relevance of the organization of practical professional and social activities of students, ensuring personal and professional development of future professionals.

Keywords: competency-based approach, social and personal competencies, professional competencies.

АННОТАЦИЯ

Формирование социальных и личностных компетенций студентов вузов в образовательном процессе - ключевое требование современного стандарта высшего образования. В статье рассматриваются вопросы учебнопознавательной деятельности, актуальность организации практической профессиональной и общественной деятельности студентов, обеспечение личностного и профессионального развития будущих специалистов.

Ключевые слова: компетентностный подход, социально-личностные компетенции, профессиональные компетенции.

KIRISH

Oliy ta'lim tizimi "axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining doimiy rivojlanishi sharoitida ..., raqamli transformatsiya jarayoni" [1, 3-bet.] "... tez ijtimoiylasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash muammosini hal qiladi. Bunda ish beruvchi talablari va zamonaviy axborot jamiyatining raqobat sharoitlaridagi

o'zgarishlarning yuqori dinamikasini hisobga olgan holda" [2, 6-bet] amalga oshirilmoqda. Bugun zamon bilan hamnafas bo'lib, kompetensiyaviy yondashuv kontekstidan kelib chiqqan holda oliy ta'lim tizimidagi o'zgarishlarning asosiy tendensiyalariga e'tibor qaratish zarur.

Oliy ta'limning ta'lim standarti ta'lim dasturlarini o'zlashtirish natijalariga qo'yiladigan talablarni shakllantiradi, unga ko'ra oliy ta'lim muassasasi bitiruvchisi nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalarga ham ega bo'lishi kerak. Mehnat bozoridagi zamonaviy sharoitlar universitetlardan kasbiy va shaxslararo o'zaro munosabatlarning turli sohalarida samarali aloqalarni o'rnatishga, samarali hamkorlik qilishga, jamoada ishlashga va ishlab chiqarish muammolarini konstruktiv hal qilishga qodir bo'lajak mutaxassisni kasbiy va shaxsiy tayyorlashni talab qiladi. Shu munosabat bilan bo'lajak mutaxassisning kasbiy va shaxsiy tayyorgarligi blokining segmenti sifatida ijtimoiy va shaxsiy vakolatlarni rivojlantirish muammosi alohida ahamiyatga ega. "Ijtimoiy fanlarni o'qitish" mutaxassisligi talabalarining ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun quyidagi o'quv fanlari muhim salohiyatga ega bo'lishi kerak: "Pedagogika", "Kasb-hunar ta'limi muassasasida tarbiyaviy ish metodikasi", "Umumiy fanlarni o'qitish metodikasi". O'quv fanlari mazmuni ijtimoiy yo'naltirilgan statistik ma'lumotlar, misollar, matnlar, nashrlar, rolli vaziyatlarni o'z ichiga oladi; o'qitishning interfaol usullaridan (munozaralar usuli, loyihalar usuli, o'zaro tahlil va baholash usuli, introspektsiya va o'z-o'zini baholash, vaziyatni tahlil qilish usuli, o'quv materialini mazmunini baholash, portfolio) foydalanishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, kasbiy ahamiyatga ega amaliy vazifalar va muammoli vaziyatlar talabalarning rivojlanish darajasiga, universitet talabalarining yosh xususiyatlari bilan belgilanadigan ularning "haqiqiy va bevosita rivojlanish zonasiga" mos keladi. 17 yoshdan 25 yoshgacha bo'lgan davrda (J.C. Vygotskiy) ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsining dinamikasi etarli darajada shaxsiy va ijtimoiy etuklik bilan ajralib turadi. Bu o'qituvchining pedagogik yordami bilan o'quvchining o'zini-o'zi anglashning ongli, mustaqil xarakterini anglatadi, o'zini o'zi rivojlantirish uchun shakllangan motivatsiyani rag'batlantiradi va shu bilan birga o'quvchining fikrlash qobiliyatiga tayanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ta'lim "... kelajak kasbiy faoliyat mazmuni va texnologiyalari kontekstida o'rganishning asosi" bo'lgan kasbiy va ijtimoiy-shaxsiy kompetensiyalarni shakllantirish va amaliyotda qo'llashga tayyor mutaxassisni tayyorlash vositasiga aylanadi" [3, 20-bet]. Kuchli rivojlanish potensialiga ega bo'lgan ta'limdagi faoliyat paradigmasi ta'lim jarayonidagi munosabatlar tizimidagi o'zgarishlarni ko'rsatdi, o'qituvchi esa asosiy "ta'lim resursi" bo'ladi, chunki bu shaxslarning (o'qituvchi va talaba) o'zaro aloqasi orqali amalga oshiriladi. [4, 89-bet]. O'qituvchining vazifasi

o'quvchini ta'lim faoliyatiga jalb qilish, uning tashabbusini qo'llab-quvvatlash, yangi narsalarni mustaqil ravishda tushunish, o'z faoliyati jarayoni va natijasini boshdan kechiradi. O'qituvchi va talabaning o'zaro bog'liq faoliyati bir vaqtning o'zida ikkinchisining ongi va xulq-atvorini shakllantirish, uni o'z-o'zini rivojlantirish, o'zo'zini tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalashga undashga qaratilgan. O'qituvchining faoliyatni boshqarishi va talabalarga maslahat berishi muhim, "... o'z-o'zini ta'minlash, jamoada ishlash, taqdimotlar tayyorlash, kasbiy ishlarni ishlab chiqish va hokazo ko'nikmalarini shakllantirish". [3, 22-bet], ya'ni zarur bilimlarni egallash va amaliy tajribani o'zlashtirishga ko'maklashishdan iborat. Kasbiy rivojlanish, kompetensiyaga asoslangan yondashuv kontekstida universitet talabalarining ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalarini shakllantirish biz tomonidan fan-kasbiy bilim, ko'nikma, ko'nikmalarning ajralmas majmuini bosqichma-bosqich egallash, shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish sifatida belgilanadi. bo'lajak mutaxassis uchun kasbiy faoliyatning nazariy va amaliy vazifalarini hal qilish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy, shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarning tarkibiy qismlariga ega[5, 3-bet]. Biz "ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalar" tushunchasini motivatsion va qadriyat fazilatlarini (mas'uliyat, tashkilotchilik, mustaqillik, maqsadga muvofiqlik, tashabbuskorlik) va o'ziga, atrofdagilarga va ijtimoiy qobiliyatlarni ta'minlaydigan faoliyatga bo'lgan qiymat-semantik munosabatni o'zida mujassam etgan shaxsiy ta'lim sifatida aniqlanadi. [5, 7-bet]. Talabalarining kasbiy kompetensiyalarining quyidagilarga murojaat qilamiz: bilimlarni amaliyotda qo'llash qobiliyati; boshqaruv va tashkiliy fazilatlar (tahlil qilish, rejalashtirish, faoliyatni muvofiqlashtirish, ijtimoiy va kasbiy faoliyat sohasida aks ettirish qobiliyati), tashkilotchilik qobiliyatlari (jamoada ishlash qobiliyati, qaror qabul qilish qobiliyati). Yuqorida qayd etilgan o'quv fanlarini ilmiymetodik ta'minlash, an'analar va innovatsiyalar uyg'unligi, "o'qituvchi – talaba", "o'qituvchi – talaba yetakchi – o'quvchilar jamoasi" munosabatlariga asoslangan o'quv va darsdan tashqari faoliyatning integratsiyasi, o'quv predmetining o'zaro ta'siri e'tiborlidir. "Rahbar - professor-o'qituvchilar jamoasi - talabalar jamoasi" va boshqalar talabalarni universitet hayotiga jalb qilishni ta'minlash, bir qator qadriyatlarni belgilash, ularning shaxsiy fazilatlarini shakllantirish imkonini beradi.

O'quv jarayonida turli didaktik shakllar, usullar va vositalar yordamida kelajakdagi kasbiy faoliyatning predmeti va ijtimoiy mazmuni izchil modellashtiriladi, ya'ni bilimlarni o'zlashtirish ijtimoiy va kasbiy faoliyat orqali sodir bo'ladi, o'quvchi esa tizimli ravishda " kelajak kasbiga yaqinlashish" [6, 14-bet]dan iborat bo'ladi. O'quv jarayonining bir qismi bo'lgan o'quvchilarning o'quv va bilish faoliyatining eng samarali shakllaridan biri talabalarining mustaqil ishi bilan belgilanadi. Qoida tariqasida, mustaqil o'quv ishi deganda qo'yilgan didaktik maqsadni amalga oshirishga qaratilgan har qanday tashkil etilgan faol faoliyat tushuniladi. Shu bilan birga, har xil turdagi mustaqil o'quv va darsdan tashqari mashg'ulotlar, vaziyatlarni jamoaviy tahlil

qilish yoki echimlarni topish usullarining kombinatsiyasi "...o'quvchilarning asosli isbotlash, o'z g'oyalari va natijalarini o'zo'zini taqdim etish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, "kelishmovchilik" madaniyati, murosaga erishish, nizolarni hal qilish" kabi jihatlariga ega bo'ladi[7, 3bet]. Talabalarning mustaqil ishi nafaqat bilim qobiliyatini shakllantiradi, balki turli xil axborot manbalari bilan ishlash ko'nikma va malakalarini, tahliliy qobiliyatlarni, tashkilotchilik, mas'uliyat, o'z-o'zini nazorat qilish, rejalashtirish kabi shaxsiy fazilatlarni kengaytiradi.

CONCLUSION

Amaliy mashg'ulotlarning markazida kelajakdagi kasbiy faoliyatni modellashtirishni o'z ichiga olgan konteksga asoslangan faoliyat yondashuvi yotadi. Bir-biriga nisbatan bag'rikenglik munosabati asosida muloqotda qo'shma faoliyat olib boradigan o'qituvchi va talabaning o'zaro munosabati tenglik, sheriklik xarakteriga ega. Shu bilan birga, o'qituvchi o'quv jarayonini diagnostika qilish, tegishli diagnostika usullarini qo'llash va o'quvchilarning o'zini o'zi diagnostika qilish qobiliyatiga ega. Ta'lim jarayonining amaliy yo'nalishi talabalarning qiziqishlari va potentsial imkoniyatlarini hisobga olgan holda kasbiy yo'nalishda rivojlanishini ta'minlashga qodir. Turli ijtimoiy, kasbiy va boshqaruv rollarini o'zlashtirish, shuningdek, ijtimoiy, shaxsiy va kasbiy vakolatlarni shakllantirish ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega. Zamon talablaridan kelib chiqib, universitet talabalarini kasbiy va shaxsiy tayyorlash jarayonida kompetensiyaga asoslangan yondashuv g'oyalarini hayotga tatbiq etish shaxsning ijodiy o'zini-o'zi anglashini hamda ijtimoiy va shaxsiy kompetensiyalarning shakllanishini ta'minlaydi. Xulosa qilib aytganda bitiruvchilarga faoliyatning turli sohalarini mustaqil ravishda o'zlashtirishga va professional martabani muvaffaqiyatli loyihalashga yordam beradigan asosiy omil bu talabaning ijtimoiy shaxsiy kompetensiyasi hisoblanadi.

REFERENCES

1. Жук, А.И. Стратегия подготовки педагогических кадров для развития электронного образования/ А.И.Жук, О.А.Минич // Адукацыя і выхаванне.– 2018. № 2.– С. 3–9.
2. Богуш, В.А. Актуальные вопросы развития непрерывного профессионального образования в Республике Беларусь / В.А.Богуш // Вышэйшая школа.– 2017. № 1.– С. 4– 6.
3. Жук, О. Л. Направления модернизации высшего образования и требования к педагогическим компетенциям преподавателей в контексте Болонского процесса / О. Л. Жук // Вышэйшая школа. — 2015. — № 5. — С. 18—22.
4. Вязникова, Л. Ф. Преподаватель и студент в пространстве взаимодействия / Л. Ф. Вязникова // Педагогическое образование и наука. — 2016. — № 2. — С. 89—91.

5. ugli Sapayev, V. O. (2020). THE ACTUALITY OF IMPROVEMENT IN RURAL SOCIAL STANDARD OF LIVING IN UZBEKISTAN. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(11), 147-151.
6. Sapaev, V., & Madrakhimov, A. (2020). The transformation of social consciousness and intelligence of rural population on social life of Uzbekistan. Norwegian Journal of Development of the International Science, (39-4), 54-56.
7. Sardor, K., & Valisher, S. (2020). INSON ONGI MILLIY G'OYA TIZIMI ELEMENTI SIFATIDA. Academic research in educational sciences, (4).
8. Khujanova T. Special proficiency-the provision of youth protection //Scientific researches for development future. – 2019. – C. 50-52.<https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/download/3901/2989/#page=51>
9. 9. Khujanova, T. (2019). Problems of perfect protection of the young generation in globalization processes. In Science and practice: a new level of integration in the modern world (pp. 15-18).

EDUCATIONAL AIM OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Malika Karnakbayeva

Faculty of Tourism Chirchik state pedagogical university

Uzbekistan, Chirchik

Abstract

Bu maqola orqali hozirda ta`lim jarayonida qo`llanilib kelayotgan maqsad haqida yani ta`limda bir vaqtning o`zida ham bilim olisha shu bilan birga o`rganilayotgan davlatning madaniyati hamda o`rganilgan bilimning amalda bajara olishligi haqida.

Abstract

This article about the goal that is being used in the educational process, that is, to learn at the same time about the culture of the country being studied and the ability to implement the learned knowledge in practice.

Keywords: *communication, English, popularity, thoughts, practical, educational, cultural, different method, knowledge, skill, countries, pupil, science, achieve.*

INTRODUCTION

There are many foreign languages studied in the world, but the most popular one is English. We know that teaching and learning English is becoming popular in many countries at the same time, it is becoming popular in our country. Since the demand for language learning is very high now, and it is necessary for teacher to have a lot of experience in teaching. And in this regard, many modern directions and methods are being developed. Through the introduction, you will learn the reason for learning foreign languages, you can get a lot of ideas about why it should be studied and its benefits. This topic is very public and you can find it in many places and in addition to this, I would like to express my thoughts.

METHODS

Aims of teaching a foreign language: There are three aims which should be achieved in FL teaching: practical, educational, cultural.

- **The practical aim:** the acquisition of a FL as a means of communication.

- **The educational aim:** through FL study we can develop the pupil's intellect. Teaching a FL helps the teacher to develop the pupils' voluntary and involuntary memory, his imaginative abilities and will power.

- **Cultural aims:** learning a FL makes the pupil acquainted with the life, customs and traditions of the people whose language he studies through visual material and reading material; with the countries where the target language is spoken.

By creating a lesson plan through these aims, it is a sequence of plans that are you can give the child understandable and necessary knowledge based on the plan. And this is a useful and popularized direction for teachers in our country.

RESULT

In **Practical aims** cover habits and skills which pupils acquire in using a foreign language. While learning English language as foreign language pupils habits and skills can be shown in the process of speaking. A habit is an automatic response to specific situations, acquired normally as a result of repetition and learning. A skill is a combination of useful habits serving a definite purpose and requiring application of certain knowledge. By repeating the knowledge taught to the child through Practical Aims or the directions he should apply, he will increase his knowledge and help him remember this information.

Through **educational Aims**, we can teach the child by using different methods during education, for example, belonging to learn FL easily and understandable. In Educational Aims, there will be such directions for the child and the pupil can easily understand not only foreign language, but also other subjects because you do research for the pupil in this direction and you approach from a scientific point of view, the pupil will also learn interesting lesson, they will remember the words easily, and at the same time, pupil`s interest in science will increase, maybe he can achieve high goals through this knowledge.

In **cultural aims**, the child acquires knowledge about the culture and, at the same time, humanity of the language being organized, and the history and present of the way of life of the people of that country. The teacher should attach great importance to this because through giving information about culture other countries, it is necessary to win the love of the learner, that is, his respect for the language should not be lost.

CONCLUSION

It is a method of teaching that is arranged so that thoughts do not get scattered or lost while teaching the child with a plan for 3 purposes; there are practical, educational, cultural aims through the topic. Because in this regard, if the student is taught in this sequence, the learner will learn and practice at the same time it helps to increasing knowledge, and most importantly, he will learn about the history and culture of the language which the pupil want to speak or get good knowledge at the same time. And it is required of you that during the course of teaching your subject, you will definitely need to make a plan with the help of these aims and conduct research on all questions that student may be interested to tasks.

USED LITERATURE

1. Assessing Young Children in Inclusive Settings The Blended Practices Approach Dr. Jennifer Grisham Ed. D., Kristie Pretti-Frontczak Ph.D., Stephen J. Bagnato Ed.D. NCSP, Teresa Brown M.Ed.
2. The Principal's Handbook for Leading Inclusive Schools Julie Causton Ph.D., George Theoharis Ph.D., Richard Villa Ph.D.(You?)|2013
3. https://yandex.ru/images/search?text=%E2%80%A2%09The%20practical%20aim&from=tabbar&pos=4&img_url=http%3A%2F%2Ftheslide.ru%2Fimg%2Fthumbs%2F6f93998f719906045139a04dbed02b7c-800x.jpg&rpt=simage&lr=114900
4. <https://studfile.net/preview/5113496/>

TEACHING SPEAKING BY SPEECH ACTIVITIES

Marxabo Kalbayeva Akbarali qizi

Faculty of Turism Chirchik state pedagogical university

Uzbekistan, Chirchik

Abstract

Bu maqola sizga turli foydali va oson yo`llar orqali ingliz tilida gapira olish mumkinligi haqida ma`lumot beradi va bu bilan birga siz ingliz tilida mashqlar orqali mustaqil gapirishingiz mumkin.

Abstract

This article will help you to speak English in various useful and easy ways gives information about the possibility and at the same time you will speak English independently through some exercises.

Keywords: independently, activities, way, experiences, easy way, film, music, discussion, conversation, role plays, watching and speaking.

INTRODUCTION

Communication in English is considered popular, there is a strong demand for this direction, and in this case students want to speak independently in quick and easy ways that is they want to find information understandable and clearly to use. With this, the teacher is also looking for a possible experience; they may want to study methodically and independently, the solution to all this can be shown through our article. In this regard, speaking through movies or music is also popular among the currently widely used directions. Through this topic you will get useful information and learn speaking easily way.

METHODS

Through this topic, we will share the results of testing the methods of improving children's speaking ability. During the teaching of improving speaking ability, the student should be taught in such an interesting and understandable way that the student should organize with interest. Currently, there is a strong demand for knowledge in our country, especially speaking foreign languages, and the most important thing is that the pedagogues who impart this knowledge should be perfectly educated. It is possible to teach a child to speak fluently through popular methods that are widely tested and used all over the world to improve the ability to speak English.

- These are methods
- Discussion
- Watch and speak
- Conversation

- Describing pictures
- Interviews
- Role plays

In these directions, you have the opportunity not only to speak, but also to hear and learn many new words at the same time.

RESULT

Based on my little experience following these directions firstly taking **Communication** as an example of these methods you should communicate with a native speaker as much as possible because it goes you will realize your main mistakes moreover you can use dialogues by giving certain texts to students during the lesson through conversation. With this also have another useful method for teaching speaking **watch and speak** from this you can use videos, cartoons and short films adapted for the student. During teaching this method after each certain minute, you can pause and ask the child to describe the meaning of this film or the qualities of the characters. Another one of the known and famous method for everyone is **discussion**. It is used not only by language learners and native speakers too. Because this direction is very beneficial for speaking. In this case, you either want to or try to talk more and in addition to these, through **interviews** during training, from this you can learn speaking faster also know how to speak without any teacher. Besides that you can make speaking understandable through role plays or picture imaginations. If you use **role plays** in this case you can play games during learning words and also with **picture imagination** you will increase your imagination speaking in English because speaking imaginal it is one of the important things in technique English speaking rules.

CONCLUSION

Through this topic, we will share the results of testing the methods of improving children's speaking ability. During the teaching of improving speaking ability, the student should be taught in such an interesting and understandable way that the student should organize with interest. Currently, there is a strong demand for knowledge in our country, especially speaking foreign languages, and the most important thing is that the pedagogues who impart this knowledge should be perfectly educated. It is possible to teach a child to speak fluently through popular methods that are widely tested and used all over the world to improve the ability to speak English.

USED LITERATURE

1. Learning Another Language Through Actions by James J.Asher.
2. Simple Speaking Activities. Jill Hadfield, Charles Hadfield.
3. The Practice of English Language Teaching by Jeremy Harmer.
4. https://yandex.ru/images/search?from=tabbar&text=TEACHING%20SPEAKING%20BY%20SPEECH%20ACTIVITIES&pos=0&img_url=http%3A%2F%2Fsites.google.com%2Fsite%2F96saraedu%2F%2Fsrc%2F1512586614907%2Fteaching-speaking%2Fteaching-speaking-in-efl-classroom-8-638.jpg&rpt=simage&lr=114900
5. https://yandex.ru/images/search?from=tabbar&text=TEACHING%20SPEAKING%20BY%20SPEECH%20ACTIVITIES&pos=17&img_url=http%3A%2F%2Fpresent5.com%2Fpresentation%2F-10729510_181847496%2Fimage-3.jpg&rpt=simage&lr=114900

PHRASAL VERBS AND THEIR TRANSLATION PROBLEMS IN UZBEK LANGUAGE

Feruz Nurbekova

*Faculty of Turism Chirchik state pedagogical university
Uzbekistan, Chirchik*

Abstract

Bu maqola hozirgi dolzarb bo`lgan ingliz tilidan o`zbek tiliga to`g`ri tarjima qilish va so`zlardagi murakkablik yani felli birikmalarni to`g`ri tarjima qilish va qila olish haqida. Shu bilan birga gapda ishlata olish yo`llari haqida.

Abstract

This article is about the problem translation from English to Uzbek, which is relevant today, and the complexity of words, that is, the ability to correctly translate phrasal verbs. At the same time, it is about the ways to use it in speech.

Keywords: phrasal verbs, dictionary, books, website, understand, independent words, new words, give away, 4 ways, sheet, meaning, schedule, live in.

INTRODUCTION

Nowadays all countries language is English. We know that the English language is in high demand all over the world and ranks high in the list of well-known languages and as you know that in order to learn English you need to have a rich vocabulary, not only simple words, but also phrasal verbs too. Of course, if you don't know the meaning of a word, it will be difficult for you to understand anything anyway if you search words from dictionaries you can easily find simple words, but when it comes to phrasal verbs, the dictionary is helpless. Whereas you can find out the meaning of the translations of phrasal verbs from special books or websites.

METHODOLOGY

We know that the translation using direct dictionaries and electronic dictionaries are referred to and the goal is easily achieved. It is a fact that the dictionary cannot translate all words correctly especially if these are phrasal verbs, because these words are combinations of 2 independent words. We can use the methods that have been considered and tested in experiments to solve this problem.

Dolet (1509 - 1546) considered that a translator should keep the following five basic principles of translation:

1. To understand the content of the translating text and the intention of the author perfectly;
2. To know the language he translates from and the language he translates on perfectly;

3. To avoid the tendency to translate word for word, because it misrepresents the original content and spoils the beauty of its form;
4. To use the translation the speech forms in general use;
5. To reproduce the general impression in corresponding key, produced by the original, by choosing and placing words correctly.

In addition, I would like to say that one of the difficult aspects of adverbial combinations is that the multiple meanings of one-word mean that you have to find the meaning by looking at it instead of using it. Of course, there is a sheet of these verb combinations, and you can easily understand them by memorizing them.

RESULT

Based on the experiences of the above-mentioned scientists, you will be able to learn the necessary knowledge and, at the same time, understand the content of the meaning without dictionaries. For example, you are reading a topic and you could not understand one of the verb combinations that you do not know from there. In this case, you can find the translation of this word based on the meaning of one of the above-mentioned ideas and find out what the sentence is about.

In addition, as I said above, you will also need to memorize a table made specifically for phrasal verbs. In this way, you will learn more precisely where the different meanings of the same word can be used correctly. Now I will show you the place of full use of this structure, namely through the formula.

 S+ GIVE SOMEBODY AWAY.....

It means entrusting something to someone.

Example: "He GAVE his daughter AWAY and told the groom to look after her."

 S+ GIVE AWAY

This phrasal verb has 3 meanings. First means distribute something for free. Moreover, giving an advantage to your opponent in a sport by making a mistake, playing badly. And also giving a weight advantage to an opponent boxing.

Example: In this issue of the magazine, they are GIVING AWAY a free DVD.

Example: he is GIVING AWAY thirty pounds to the challenger.

Example: they gave away two goals in the first half.

 S+ GIVE SOMETHING AWAY

It means tell a secret, often unintentionally.

Example: "She didn't GIVE anything AWAY about the party so it came as a complete surprise to me."

 S+ GIVE SOMEBODY'S THING AWAY.....

It means give without asking for or expecting payment.

Example: "He decided to GIVE his new album AWAY in a magazine."

Through this table, you have learned the meaning of the phrasal verb **Give away** in 4 different ways. As you know, I agree with the opinion that phrasal verbs should be

avoided to translating word for word, and I want to say that you will be wasting your time, because you will not get any results anyway, because the translation will not come out correctly from the dictionaries. For another example, if we take the word **LIVE IN**, then **LIVE** means to have life or **to be alive** and **IN** means **to inside**. As a result, our sentence means to live inside, but it does not match the meaning of the sentence. In this case, you turn to the table and the meaning of the word **LIVE IN** is live in the place where it turns out to be you work or place. Therefore, manual tuning is useless.

CONCLUSION

In conclusion is that it is impossible to learn English just superficially because the knowledge that started without being understood and not properly studied can be embarrassing because you can use the words in the wrong place and it will worst you therefore, you can use the specially designed tables and manuals produced make everything useful and easy. For instance, you don't need to go somewhere and buy these tables, you can use them on the Internet or by using special programs. It is enough to search clearly and correctly.

USED LITERATURE

1. Amazingly Easy Phrasal Verbs! by George Sand ford
2. Darwin. C. & Gray. L. Going After the Phrasal Verb: An Alternative Approach to Classification. TESOL Quarterly. Vol.33, No. 1, Spring.1999.
3. Dilafruz. R. U. TRANSLATION PROBLEMS OF PHRASAL VERBS ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 2 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 DOI: 10.24411/2181-1385-2021-00251
4. <https://www.youtube.com/watch?v=PGHJvw6kmv4>
5. <https://www.woodwardenglish.com/lesson/give-away-phrasal-verb-meanings-examples/>

HOW TO TEACH ENGLISH IRREGULAR VERBS AT SCHOOLS?

Mokhidil Nurmatova Tolkhinovna

Student of Tourism faculty

Chirchik State Pedagogical Universty

Chirchik Uzbekistan

Annotation: This article sheds light on how to teach irregular verbs in English in schools and how easy and fast effective methods can be used to teach class-by-class memorization is the right way to learn.

Annotatsiya: Ushbu maqola maktablarda ingliz tilidagi noto'g'ri fellarni qayday yo'llar bilan o'rgatish kerakligi oson hamda tez samarali uslublar yondoshuvi va bu uslublardan tog'ri foydalana olish, sinflarga ajratib yodlash va yod olmasdan o'rganib bo'lmasligini keng yoritib beradi.

Key words: approach, language acquisition, memorization, vocabulary. Enthusiasm, knowledge, desire, inquisitiveness.

INTRODUCTION

In order to teach any language, first of all it is necessary to introduce the grammar of that language to every school student, to expand their vocabulary and thinking. They should also develop their oral and written skills and feel what they are learning. Irregular verbs can be taught in different ways. First of all, it is possible to remember stories, letters, pictures, voice recordings, that is, by listening with the participation of verbs. At the same time, teaching through easy and fast effective ways is a sing that the goal can be achieved quickly.

METHOD

Learning English is necessary not only for school students but for people of any age. Language learning is a hot topic today. As our ancestors said seek knowladge from the age of seven to seventy seek knowladge from the cradle to the grave. Every person who wants to learn regardless of age , needs to have a strong thirst for knowledge.

Johann Wolfgang von Goethe , a German poet, dramatist, novelist, scientist, statestman, theater director and critic, who lived in 1749 – 1832 , said “Those who know nothing of foregn languages know nothing of their own”. In this way not knowing one's own language means ignoring the language of athers.

Frank Smith a Canadian linguist and psycholinguist who lived and worked between 1928 – 2020 the founder of the whole language approach to teaching reading said , “One language sets you in a corridor for life two languages open every door along the way” .And it is appropriate to say that great people were able to foresee the future.As an easy, quick and effective method guide for school students, irregular verbs need to be made easy to learn.

1. **Irregular verbs look the same in all three tenses.**

Set, set, set; cut, cut, cut; bid, bid, bid; put, put, put; exit, exit, exit; jump, jump, jump; close, close, close; shot, shot, shot; crack, crack, crack; hit, hit, hit.

2. **Similar sound when reading irregular verbs in all tenses.**

Beat, beat, beaten; drink, drank, drunk; sing, sang, sung; write, wrote, written.

3. **Irregular verbs from the second and third forms.**

Sleep, slept, slept; shake, slow, slow; sell, sold, sold; send, sent, sent; leave, left, left; sew, sewed, sewed; say, said, said; bend, bent, bent; have, had, had.

4. **Incorrect verbs without being divided into classes.**

Come, came, come; do, did, done; go, went, gone; show, showed, show; forget, forgot, forgotten; tear, tore, toren; steal, stole, stolen; smell, strong, stink.

5. **ow-ew-own irregular verbs ending in or aw-ew-awn.**

blow, blew, blown; draw, drew, drawn; fly, flew, flown; grow, grew, grown; know, knew, known; throw, threw, thrown.

If memorization based on the above sequendce is used correctly it can be said to advance towards the greatest goals and inculding learning to compose sentences with them will help to leave the highest peaks behind. I set the book down here, I set it there yesterday, I have set it there . I keep it with me all the time, I kept it with me all the time, I have kept it with me the whole time.I go to school, I went to school, I have gone to school.

RESULT

Nowadays it is an exaggeration to say that learning a language has become the demand of the time it is not an exaggeration to say that it has become more accelerated because language is ascience it is a great legacy that continues from our great grandfathers our ancestors knew and mastered several languages that is thoes who created in several languages they learned not only the language is known all over the world thoes who discovered every science so we the young generation should also make a name for ourselves with worthwhile work in the future. We should help our shooter to become a mature person.The correct application of the above – mentioned methods is of great importance and requires a strong will from school childern to act quickly and from teachers to work on strong methods to create conditions for the student to be able to show enthusiasm. They should be able to give.

CONCLUSION

In conclusion, in order to gain knowledge, first of all, the desire must be courage, and it is necessary to be able to use different methods. To learn a language, we can find the right way to the highest heights in every field of our life and find our own way. It is a thankless help that invites us to take over. Therefore, let's raise our children to be knowledgeable, enlightened mature people from a young age, dear parents, don't spare your love and knowledge, great teachers.

Bibliographic references:

1. Shahrukh - Mirzo Rahmanov; Iskandar Sattibayev. a guide to quick memorization of English words. "Istiqlol Nuri" publishing house, Tashkent, 2015.
2. <https://www.wikihow.com/Learn-English-Irregular-Verbs>
3. <https://www.worddy.co/en/list-of-irregular-verbs-english>

**NEW GENERATIONS OF GAMES – INNOVATIVE GAMES IN TEACHING
VOCABULARY IN SECONDARY SCHOOLS**

Akhatova Parizod Mashrabovna

Student, Chirchik State Pedagogical University

Chirchik, Uzbekistan

E-mail address:

www.parizodaaxatova40@gmail.com

ABSTRACT

This thesis is about innovative games in teaching vocabulary in secondary school. It was clarified essential words and expressions for language learners in this situation, classification of innovative games and importance of them.

Keywords: Innovative games, digital games, English in Uzbekistan, English vocabulary, teaching and learning, online games, and offline games.

As our president mentioned that “One of the most important issues is to further increase potential in secondary schools, and to extend the range of scientific and scientific-pedagogical training.”

In recent years, the role of foreign languages in modern society is increasing. Knowing a foreign language allows one to join the world culture to use the possibilities of wide Internet resources in one’s activities, as well as to work with information and communication technologies and multimedia educational tools. In this regard, there was a need to develop a methodology for using computer information technologies in teaching a foreign language. The effectiveness of teaching English is currently determined, to a greater extent than previously, by the rationalization of the educational process and the efficiency of its use. Teaching vocabulary is a very important objective in the curriculum. Word is a central part of a language: language first of all is a system of words. Without a sufficient vocabulary pupils cannot communicate effectively and express ideas. Having a limited vocabulary is also a barrier that prevents learners from learning a foreign language. “Teaching vocabulary is not as an easy task as it seems to be at first sight. Games help the teachers to create contexts in which the language is useful and meaningful. The learners want to take part and in order to do so must understand what others are saying or have written, and they must speak or write in order to express their own point of view or give information. Games can provide intense and meaningful practice of language; they must be regarded as central to a teacher’s repertoire. Games can be found to give practice in all the skills (reading, writing, listening and speaking), in all stages of the teaching or learning.

There are a lot of different ways to teach our students. If we really want them to connect with the lesson and not just memorize fact or numbers one of the best ways to teach them is with interactive classroom games. Interactive classroom games can allow students to understand what they are learning on a deeper, more integrated level – which can make the classroom experience a more successful and rewarding one. What to make your classroom more interactive and engaging? So, we use games for whiteboard apps. The following games require software that allows you and the kids to draw, write, and generally create with ease on an interactive display, such as EZWrite 6.

1. “Hangman” What a timeless classic. Hangman has been used to help children learn how to spell for possibly centuries, but if you think concept of a hanged person is inappropriate you can change the shape. Perhaps a hanging lantern? In any case, the effect of drawing lines that correspond to letters and having children guess and experience a visual outcome if they get it right or wrong is powerful. The procedural nature of this evergreen classroom game is very easy to follow and learn, and has special potential for younger students.

2. “Pictionary” Another classic and this one never gets old even for adults as we all know. That’s why Pictionary’s great for learners (and teachers) of all ages. It is further a superb way to practice language and artistic skills, brought together conveniently on the interactive display. Pupils get a word that they then draw on the IFP, but cannot use letters or speak. When a classmate guesses correctly, they go next! It is that simple, But it is also very effective for retaining vocabulary, plus as mentioned above, a good chance to practice drawing.

3. “Hot Seat” An excellent way to practice vocal expression and go over key concepts learned in class. Topics could be anything, but biology, history, and language are especially suitable. To play, place a chair in front of the IFP. Then, students take turns sitting in the chair facing the class, with their back to the board. The seated student then needs to guess a word or image shown on the interactive display based on hints given by the rest of the class, without saying the actual word in question, obviously. When the hot seat student succeeds in figuring out the word, they get to pick the next contestant.

Downloadable or Browser Games. The following games can be downloaded directly to your interactive display through BenQ Suggests or via internet browser.

1. “Kahoot!” Great app for quiz-based classroom gaming. Works for any level, and of benefit to every age group. You can access the massive quiz database, or make your own quizzes, up to you. Very good for promoting friendly competition and knowledge retention. However, does require additional devices like smartphones, tablets, or laptops, so keep that in mind. There is a dedicated BenQ IFP version of Kahoot, which you can download directly to the interactive display.

2. **“Quizlet”** Word and concept matching, so it is very handy in exercising vocabulary retention. Different game modes available, including fill in the gap, match the word, flashcard, and type the answer. Everything you need is right at the game’s website, so make sure to check it out.

3. **“Go Noodle”** Highly active games that are perfect for energizing classes and encouraging movement. Those are known to boost student motivation and happiness, so it is a win all around. GoNoodle is mostly recommended for grade school levels, and offers numerous game modes to choose from. Don’t miss out on those exciting and highly engaging games that have the potential to increase student focus in a big way.

PowerPoint- Based Games. The following games can be played through most common presentation software that almost all teachers are familiar with – Microsoft Power Point. You can mirror these games from your computer or display directly on Windows-enabled interactive Display. Templates for these games can be found on the internet easily and with a tiny bit of customization, you can make your class extremely fun and engaging.

1. **Jeopardy.** Famous game that works just like the TV version, and has students learning via a question and answer format with a team-based arrangement. Suitable for any grade. You will need to set your class up into two to six teams, and then download the template. The game can then be played directly on the interactive display.

2. **Family Feud.** Another famous party game and TV game show that makes a seamless transition to modern classrooms. Great way to introduce fun quizzes that help you and the pupils review learned topics. Also works for any level or grade, and only require two teams. Get the template and instructions and prepare to have a wonderful time.

Best offline learning games for pupils

1. **“Sequence game”** Sequence is an award winning game that is an awesome game of strategy that kids from 7 and up can play, and you will all have a blast. It is easy enough for kids and certainly challenging enough for us adults. It will develop their memory; matching as well as visual skills help them understand the importance of sequencing, which is great for reading, comprehension and writing too. This awesome strategy game is all about forming rows of five chips on the board spaces that are the same as the cards played from your hand. You have to get them there before your opponent’s do. So those imaginations and strategies will be running around in your heads to be your opponent’s.

2. **“Sorry”** Here’s another one of those awesome learning games for kids that will get you all hyped up and excited. It is best for kids from the age of 5 and over. This game is all about counting and good sportsmanship which is always a bonus for our kids to learn. You have to move your pieces around the board until you get them all

nice and safely home. But there is a catch, your opponent can bump you or even make you switch places. Keep those brains sharp!

Conclusion

In this paper, a myriad of online games' potentials in learning have been acknowledged and discussed. Gamification in learning is known to be able to engage and motivate learners when adequately applied in learning. More specifically, this paper discussed relevant findings that online games could raise learners' learning satisfaction, foster autonomous learning as well as support the acquisition of XXI century skills. Learners' satisfaction in language learning is more likely to increase with the appropriate use of pedagogical tools that are interesting and engaging learners in the learning process. Other than that, the autonomous learning element that is promoted through online games encourages learners to take charge of their own learning during class; as well as actively explore other resources in the target language beyond the classroom walls. Thus, developing autonomy in learners is as important as enhancing their vocabulary repertoire. Exposing learners to online games could assist them in acquiring XXI century skills, beside that the academic knowledge gained from the lesson. The XXI century skills which are discussed the paper are problem-solving, social and collaboration skills. These gamification elements have specific goals that would enable students to engage in meaningful learning processes and thus achieve intended learning outcomes. The elements of online games in vocabulary learning discussed in this paper are hoped to be able to encourage more educators to discover and integrate online games as their classroom intervention to enhance vocabulary learning.

REFERENCES

1. English language teaching methodology. Jamol Jalolov.
2. Using language games in teaching vocabulary in secondary school. Ranmeet Kaur.
3. <http://www.howwemontessori.com>
4. <http://www.sparklebox.co.uk/previews/7026-7050/sb7049.html>

TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION KLASTERLARNI TASHKIL
ETISHGA ZAMONAVIY YONDASHUV

Valiyeva Shaxnoza Abrorxujayevna

Toshkent viloyati, Chirchiq davlat pedagogika instituti

Ta'lim muassasining boshqaruv yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Maqola jamiyatimiz rivojlanishida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarning hozirgi bosqichida talabalarga ta'lim-tarbiya berish sifatini oshirish yo'llari va vositalarini izlab topish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalarini amaliyotga qo'llash orqali ta'lim, ilm-fan va taraqqiyotda davlatning kelajagini belgilab beradigan, uning taraqqiyotiga xizmat qiladigan kadrlar tayyorlashning dolzarb masalalariga qaratilgan.

Kalit so'zlar: pedagogika, uzluksiz ta'lim, klaster tizimi, innovatsiya, bilim, ko'nikma, malaka.

Abstract: The article seeks ways and means to improve the quality of education of students at the current stage of positive changes in the development of our society. focuses on current issues of personnel training that will determine its future and serve its development.

Keywords: pedagogy, continuing education, cluster system, innovation, knowledge, skills, qualifications.

Fan va ta'limning ishlab chiqarish bilan uyg'unligi barcha sohalardagi taraqqiyotni ta'minlaydi. Bu borada tabiiyki, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning integratsiyasi muhim va dolzarb vazifa. Bu esa o'z-o'zidan innovatsion klasterga yo'l ochadi. Davlatimiz rahbari Shavkat Miromonovich Mirziyoyev 2017 yil 10-11 mart va 2018 yil 16-17 fevral kunlari xalq bilan muloqot qilish hamda joylarda amalga oshirilayotgan islohotlar bilan tanishib, Buxoro viloyatiga tashrifi chog'idagi "Paxta va to'qimachilik klasteri" loyihasini tashkil etish g'oyasini olg'a surdi. Unda O'zbekistonda klaster tizimi asosida ishlab chiqarishni tashkil etishning ilmiy asoslari ko'rsatib berilgan.

Darhaqiqat, so'nggi vaqtda innovatsion klaster tizimi barcha sohalarga shiddat bilan kirib bormoqda. Jumladan, ta'lim tizimida ham klaster mavjud. Bu esa shaxsni kamol topishi va yetuk kadr bo'lishiga qaratilgan bo'lib, uning bog'liqligi – maktabgacha, umumiy o'rta maktab, akademik litsey, kasb-hunar kolleji, oliy o'quv yurti, doktorantura, malaka oshirish kabi jarayonlarni qamrab oluvchi butun umr davomidagi ta'lim zanjirini bir-biriga bog'langanidir.

Xaqiqatdan ham Kadrlar tayyorlash milliy dasturida bu zanjir o'zini to'la namoyon etadi. Lekin mustaqillik davrining boshlari, o'tish davrlari va undan keyingi

davrlarda respublikamizda ta'lim sohalarida juda murakkab jarayonlar bosib o'tildi. Bular bir qaraganda stabil holatda ketgandek ko'rinsada, hozirga kelib ishlab chiqarishda mahalliy texnika va texnologiyalar zamon talablaridan ortda ekanligi, kasb-hunar kollejlari hamda OTMlarning bitiruvchilarini bilim va ko'nikma darajalari zamon talablaridan pastda ekanligi yaqqol sezilib qoldi. Demak, bu yerda ta'lim zanjiri ketma-ketligida uzilish bo'lmasa ham, zanjirning alohidagi bo'g'inlari ichida katta uzilishlar ro'y bergan. Bular ta'lim oluvchiga nisbatan talabning susayganligi, ta'lim oluvchining oliy ma'lumotga extiyoj sezmagani, raqobat zaruriyati bo'lmagani, sifatli ta'lim shaklini buzilishi (o'qituvchilar qo'nimsizligi), o'quv yurtlarining moddiy – texnika bazasini yetishmovchiligi va boshqalar bo'ldi.

Shuning uchun ham yurtboshimiz hozirgi kunda milliy iqtisodiyotimizni “Klaster usuli”da rivojlantirish bo'yicha qo'ygan maqsad va rejasiga asoslangan holda OTM va boshqa o'quv yurtlarida “Raqobatbardosh kadr tayyorlash klasteri”larini tashkil etish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Jamiyatimiz rivojlanishining chuqur ijtimoiy va iqtisodiy o'zgarishlar ro'y berayotgan hozirgi bosqichida talabalarga ta'lim-tarbiya berish sifatini oshirish yo'llari va vositalarini izlab topish zamonaviy pedagogikaning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qolmoqda. Chunki, ta'lim, ilm-fan har qanday jamiyat, millat va davlatning kelajagini belgilab beradigan, uning taraqqiyotiga xizmat qiladigan muhim omil bo'lib xizmat qiladi. O'zbekistonda olib borilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlar bevosita uning demokratik, bozor munosabatlariga o'tish jarayoni bilan birgalikda amalga oshirilmoqda.

Bugungi kun yoshlarini yangicha ijtimoiy muhitga tayyorlash, davr ruhida tarbiyalash, ta'lim sohasini isloh qilish, tizimni tubdan takomillashtirish, xususan, tizimga rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasini tatbiq etish g'oyasi kun tartibidagi dolzarb va ustivor vazifalaridan biri sifatida davlatimiz rahbari tomonidan ta'kidlanib kelinmoqda. Shuning uchun ham Respublikamizda oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida aholining oliy ta'lim bilan qamrov darajasini oshirish, xalqaro standartlar asosida yuqori malakali, kreativ va tizimli fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan ma'nan yetuk va jismonan barkamol yosh kadrlar tayyorlash, ularning intellektual qobiliyatlarini namoyon etishi va ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish oliy ta'lim tizimini rivojlantirishning strategik maqsadlari va ustivor yo'nalishlaridan biri deb belgilab qo'yilgan.

Bundan tashqari O'zbekiston Respublikasining ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish, yetuk mutaxassislar tayyorlashning optimal yo'llarini aniqlash, ayniqsa, pedagog kadrlarning kasbiy malakalari va bilim saviyasini uzluksiz yuksaltirish orqali yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, ilm fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kengaytirishga bo'lgan e'tiborlarini har qadamda his qilib

turibmiz. Ayniqsa, muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Milliy universitetida ilm-fan namoyondalari bilan uchrashib, oliy ta'lim sohasini yanada rivojlantirish, kadrlar sifatini oshirish, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kengaytirish bo'yicha amalga oshirilishi rejalashtirilayotgan pedagogik ta'limning yangi modelini joriy etish bo'yicha muhim ko'rsatmalari oliy ta'limda amalga oshirilishi lozim bo'lgan islohotlar uchun muhim turtki bo'ldi desak adashmaymiz.

Shundan kelib chiqib, milliy an'analar, urf odatlar, turmush tarzi kabi o'ziga xos shart-sharoitlari xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim tizimining butunlay yangi o'ziga xos modelini ishlab chiqish vazifasi Respublikamizdagi eng dozarb masalalardan biri sifatida kun tartibiga qo'yildi. Umumjahon mehnat bozorida yuzaga kelgan yangi bozor talablari respublikamiz ta'lim tizimini rivojlantirishning ham asosiy yo'nalishlarini belgilab berdi.

Jamiyatning rivojlanish qonuniyatlarida umumiy jihatlar va tabiiy qonuniyatlar mavjud bo'lib, bu borada o'ziga xos yangi yo'llarni qidirishdan ko'ra, ba'zan rivojlangan mamlakatlardagi tayyor andozalarni olish, ulardan ijodiy foydalanish yaxshiroq natijani beradi. Shundan kelib chiqqan holda, bugungi kunda iqtisodiyot tarmoqlarida xalqaro tajribada sinalgan va mamlakat iqtisodiyotining ishlab chiqarish tarmoqlarini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etuvchi innovatsion tajribalarni qo'llashga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Ana shunday innovatsiyalardan biri "klaster modeli" bo'lib, bugungi kunda u agrar, to'qimachilik, yengil sanoat va farmatsevtika sohalarda keng qo'llanilmoqda. Qisqa muddat ichida klaster modeli iqtisodiyotda istiqbolli innovatsion yo'nalish sifatida e'tirof etilib, uni boshqa sohalarda qo'llash tajribalari amalga oshirilmoqda.

Ta'lim bir-birini to'ldiruvchi ko'plab mustaqil va o'zaro bog'liq qismlardan iborat murakkab tizim hisoblanadi. Qarama-qarshi ta'sir natijasida har qanday tizim samarali ishlaydi. Haqiqatdan ham harakatsiz borliq yo'q, ichki va tashqi qaramaqarshiliklar natijasida u har doim harakatga, o'zgarishga mahkum. Shuning uchun maktab va oliy ta'lim hamkorlik shakllarini rivojlantirishni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunday sheriklik uchun o'quv jarayonini tashkil qilishda klaster modelidan foydalanishni tavsiya qilish mumkin.¹

Ta'kidlash joizki, tinimsiz o'zgarib turgan bozor iqtisodi jarayonida faqat ta'lim xizmatlarini amalga oshirishgina emas, balki, shaxsni raqobatbardoshlikka o'rgatish ta'lim tizimiga tatbiq etilayotgan klasterning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Xulosa o'rnida shularni ta'kidlash joizki, ta'lim tizimiga kirib kelayotgan "klaster" modelining pirovard maqsadi ta'lim va ilmiy jarayonlarni takomillashtirishga karatilgan bo'lib, tizimda boshqaruv, tuzilma va sifat bilan bog'liq jiddiy o'zgarishlar

¹ Стенякова Н.Е., Груздова О.Г. Кластерная модель организации партнерства образовательных учреждений // Интернет-журнал «Мир науки» 2017, Том 5, номер 5, стр.3 <https://mirnauki.com/PDF/56PDMN517.pdf> (доступ свободный). Загл. с экрана. Яз. рус., англ.

bilan birga mutaxassislarni tayyorlashda ayrim tashkiliy va tarkibiy o'zgarishlarni ham talab qiladi. Ayni paytda, bu boradagi ishlarning barcha bosqichlarida yangi shakllar va usullarni izlash, ta'limning barcha turlarini maqsadning umumiyliigi va manfaatlarining xususiyliigi bo'yicha aloqadorligini kuchaytirish, ular o'rtasidagi integratsiyani ta'minlash masalasi yotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Султанов Х.Э., Хўжамқулов У.Н. Тасвирий санъат: педагогик таълим кластери ва унинг истиқболари (Чирчиқ давлат педагогика институти тажрибаси) / Мактаб ва ҳаёт илмий-журнал// Т: -2019, № 7, -33-35 б.;
2. Султанов Х.Э., Байметов Б.Б. Педагогик таълим инновацион кластер технологияларини жорий этишнинг аҳамияти / Халқ таълими илмий-методик журнали// №1, Т: -2020, 98-103 б.;
3. Sultanov Kh.E. Innovation technology clusters use of technology in illustration / International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 04, 2020: ISSN: 1475-7192. P. 3871-3879;
4. Sultanov Kh.E., Sobirov S.T., Исмаатов У.Ш. Illustration and the Influence of Illustrator on Children's Understanding of Fairy Tales and Works of Art in Books / International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 05, 2020 ISSN: 1475-7193// p.3526-3533;
5. Sultanov Kh.E., Sobirov S.T., Marasulova I.M. Theoretical basis of cluster approach in fine arts education / Journal of Critical Reviews// Vol 7, Issue 9, 2020: - p 109.;
6. Sultanov Haytboy Eralievich, Ataxanova Svetlana Orinbayevna, Xalilov Ruslan Shavkatovich. The importance of exhibitions and competitions in organizing fine art clubs in schools. (2020) /Journal of Critical Reviews, 7 (15), -p. 2519-2523. doi:10.31838/jcr.07.15.336
7. Baymetov Botir Boltaboevich Formation of the skills of portraying the future teacher of fine arts in pencil drawing ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal Year: 2020, Volume: 10, Issue:5 Firstpage: (1122) Lastpage: (1127).
8. Botir Boltabaevich Baymetov, Muratov Khusan Kholmuratovich, Self Sketches as a Tool in the Professional Training of a Future Artist-Teacher. Vol. 63. No. 2, (2020) @ www.solidstatetechnology.us
9. Б. Байметов. История развития изобразительного искусства Узбекистана. Наука, образование и культура, Москва, 2016. стр. 19–23.

10. Baimetov Botir Boltabayevich, Sharipjonov Muhiddin. Development of students» descriptive competencies in pencil drawing practice. Issue 08, 2020 issn 2689–100x the usa journals, usa www. usajournalshub. com/inde x. php/tajssei... mso, ISSN 2689–100X The USA Journals, 261–267
11. Baymetov, B. B., & Sharipjonov, M. S. O. (2020). Development Of Students’ Descriptive Competencies In Pencil Drawing Practice. <http://www.usajournalshub.com/index.php/tajssei>. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(08), 261-267.
12. Boltabayevich, B. B., & Shodievna, B. O. (2020). Individual Approach To The Formation Of Artistic And Creative Talents Of Students In Art Schools. <http://www.usajournalshub.com/index.php/tajssei>. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 2(08), 637-642.
13. ББ Байметов. Khudoiberganov Pardaboy. Scientific and theoretical aspects of the formation of compositional abilities of students in painting classes European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences. Vol.8 No.3,2020 ISSN2056–5852, 93–96.
14. Байметов Ботир Болтабаевич. Актуальные вопросы подготовки педагогических кадров республике Узбекистан. Международный научный журнал «ВЕСТНИК НАУКИ» 2020/10. Том 1. 10 (31). Страницы 5-9.

References

1. Sultanov X.E., Khojamkulov U.N. Fine arts: cluster of pedagogical education and its prospects (experience of Chirchik state pedagogical institute) / School and life scientific journal // Т: -2019, № 7, -33-35 p .;
2. Sultanov X.E., Baymetov B.B. Importance of introduction of innovative cluster technologies in pedagogical education / Scientific-methodical journal of public education // №1, Т: -2020, 98-103 p .;
3. Sultanov Kh.E. Innovation technology clusters use of technology in illustration / International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 04, 2020: ISSN: 1475-7192. R. 3871-3879;
4. Sultanov Kh.E., Sobirov S.T., Ismatov U.Sh. Illustration and the Influence of Illustrator on Children Understanding of Fairy Tales and Works of Art in Books / International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 05, 2020 ISSN: 1475-7193 // r.3526-3533;
5. Sultanov Kh.E., Sobirov S.T., Marasulova I.M. Theoretical basis of cluster approach in fine arts education / Journal of Critical Reviews // Vol 7, Issue 9, 2020: - p 109 .;

6. Sultanov Haytboy Eralievich, Ataxanova Svetlana Orinbayevna, Khalilov Ruslan Shavkatovich. The importance of exhibitions and competitions in organizing fine art clubs in schools. (2020) / *Journal of Critical Reviews*, 7 (15), -p. 2519-2523. doi: 10.31838 / jcr.07.15.336
7. Baymetov Botir Boltaboevich Formation of the skills of portraying the future teacher of fine arts in pencil drawing *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal* Year: 2020, Volume: 10, Issue: 5 Firstpage: (1122) Lastpage: (1127).
8. Botir Boltabaevich Baymetov, Muratov Khusan Kholmuratovich, Self Sketches as a Tool in the Professional Training of a Future Artist-Teacher. Vol. 63. No. 2, (2020) @ [www. solid state statistics. us](http://www.solidstatestatistics.us)
9. B. Baymetov. History of the development of fine arts in Uzbekistan. *Science, Education and Culture*, Moscow, 2016. p. 19–23.
10. Baimetov Botir Boltabayevich, Sharipjonov Muhiddin. Development of students »descriptive competencies in pencil drawing practice. Issue 08, 2020 issn 2689–100x the usa journals, usa [www. usajournalshub. com / inde x. php / tajssei so mso](http://www.usajournalshub.com/index.php/tajssei), ISSN 2689–100X The USA Journals, 261–267
11. Baymetov, B. B., & Sharipjonov, M. S. O. (2020). Development Of Students
'Descriptive Competencies In Pencil Drawing Practice. <http://www.usajournalshub.com/index.php/tajssei>. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2 (08), 261-267.
12. Boltabayevich, B. B., & Shodieva, B. O. (2020). Individual Approach To The Formation Of Artistic And Creative Talents Of Students In Art Schools. <http://www.usajournalshub.com/index.php/tajssei>. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2 (08), 637-642.
13. BB Baymetov. Khudoiberganov Pardaboy. Scientific and theoretical aspects of the formation of compositional abilities of students in painting classes *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*. Vol.8 No.3,2020 ISSN2056–5852, 93–96.
14. Baymetov Botir Boltabaevich. Current issues of preparation of pedagogical staff of the Republic of Uzbekistan. *International scientific journal "VESTNIK NAUKI"* 2020/10. Volume 1. 10 (31). Pages 5-9.

MOVAROUNNAHR DIYORIDAN YERISHIB CHIQQAN BUYUK MUHADDIS

Dinora Eshboyeva,

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

Islomshunoslik yo'nalishi, 1-bosqich talabasi

Markaziy Osiyo hududiga islom dinining kirib kelganidan so'ng, insonlarda islomga bo'lgan muhabbat yillar o'tgani sayin ziyoda bo'laverdi va ko'plab islomshunoslik sohalari bo'yicha buyuk olimlar yetishib chiqdi. Xususan, islom dunyosida Qur'oni Karimdan so'ng ikkinchi manba hisoblanuvchi hadis ilmi bo'yicha ham Markaziy Osiyo diyori bir qancha muhaddislarni o'z bag'rida yetishtirdi. Xususan, Imom Buxoriy, Imom Dorimiy, Imom Termiziy, Abdulloh ibn Muborak, Ibn Hibbon, Haysam ibn Kulayb Shoshiy, Abu Bakr Ahmad ibn Muhammad Barokotiy, Ibrohim ibn Ma'qil Nasafiy va Abd ibn Humayd Keshiy kabi ko'plab olimlarni keltirishimiz mumkin. Bular qatorida movarounnahrlik buyuk muhaddis Imom al-Buxoriy alohida o'rin egallaydi.

Buyuk muhaddis, Hadis ilmining sultoni, Muhaddislar imomi kabi nomlarga sazovor bo'lgan Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy 810-yili 20-iyul ba'zi manbalarda 21-iyulda Buxoroda tavallud topgan deyiladi[12]. Muhaddisning asl ismi Muhammad, kunyasi Abu Abdulloh, otasining ismi Ismoil bo'lgan. Imom al-Buxoriy islom dunyosida "Amir ul-mo'minin fil-hadis" (Hadis ilmi bobida mo'minlar amiri), "Al Imom ul – Miqdom" (Jasur Imom), "Imomul Muhaddisiyn" (Muhaddislar imomi), "Sayyidil Fuqaho" (Faqihlar sayyidi) kabi buyuk maqomlarga sazovor bo'lgan. Alloh taolo Imom al-Buxoriyga buyuk zehn ato etgan edi. U bolalik yillaridanoq, ustozlarida eshitgan hadislarini yod olardi. Hattoki, o'n yoshidanoq ustozlarini shoshirib qo'yadigan darajaga yetishadi. O'n olti yoshida esa minglab hadislarini yod olib, ular "sahih" va "nosahih"ga ajrata boshlaydi. U milodiy 825-yil, hijriy 210-yilda onasi va akasi Ahmad bilan Makkaga haj safariga o'tlanadi[1]. Shu zaylda Imom al-Buxoriy hadis o'rganish uchun ko'plab mamlakatlarga sayohat qildi. Xususan, Makka, Marv, Madina, Kesh, Basra, Bog'dod, Nishopur, Shom kabi ko'plar o'lkalarda minglab ustozlardan dars oldi. Muarrix Abu Abdulloh al-Hokim o'zining "Nishopur tarixi" asarida Imom al-Buxoriyning ustozlari haqida qimmatli ma'lumotlarni keltiradi. Jumladan, Madinadagi ustozlaridan Ibrohim ibn al-Munzir al-Xuzomiy, Abu Sobit Muhammad ibn Ubaydulloh, Makkadagi ustozlaridan Abu al-Valiy Ahmad ibn Muhammad al-Azraqiy, Abu Bakr Abdulloh ibn az-Zubayr al-Hamiydiy, Buxorodagi ustozlaridan Muhammad ibn Salom al-Boykandiy, Abdulloh ibn Muhammad al-Musnadiy kabi ko'plab ustozlarining ismlarini keltiradi.

Buyuk muhaddis Imom al- Buxoriyning nafaqat ustozlari, balki shogirdlari ham ko'p bo'lgan. Manbalarda ta'kidlanishicha, birgina olimning shoh asari bo'lmish "Al-Jome' as-Sahih"dan uning rahbarligida 90 ming kishi ta'lim olgan[1]. Imom al-Buxoriy shogirdlari qatoriga Muslim ibn Hajjoj, Imom Termiziy, Imom al-Nasaiy, Ibn Xuzayma, Ibn Abu Dovud, Muhammad ibn Yusuf al-Firabriy, Ibrohim ibn Ma'qal Nasafiy, Hammud ibn Shakar Nasoviy, Mansur ibn Muhammad Bazdaniy kabi ko'plan mashhur olimlarni keltirish mumkin. Hattoki, Imom al-Buxoriyning yoshlik chog'ida ham shogirdlari ko'p edi. Qaysi shaharga borsa, uning atrofini ko'plab olimlar o'rab olishar va undan hadislarni yozib olishardi. Ko'plab shayxlar, faqihlar, olimlar u kishining suhbatida bo'lishga intilardi.

Muhaddislar imomi bo'lmish Imom a-Buxoriydan yigirmadan ortiq asar meros qolgan. Ular qatorida "Al-Adab val-mufrad" ("Adab durdonalari"), "At-Tarix al-kabir" ("Katta tarix"), "Al-Avsat" ("O'rta tarix"), "As-Sag'ir" ("Kichik tarix"), "Al-Musnad al-kabir" ("Katta musnad"), "Asmoi as-sahoba" ("Sahobalar ismlari"), "At-Tafsir al-kabir" ("Katta tafsir") va olimning shoh asari bo'lmish "Al-Jome' As-sahih" kabi ko'plab buyuk asarlarni kiritish mumkin[4]. Uning asarlari islom olamida nafaqat o'sha davr uchun, balki bugungi kun va kelajak uchun ham o'ziga xos ahamiyatga ega.

Imom al-Buxoriyning shogirdi Muhamad ibn Yusuf al-Furabriy tomonidan rivoyat usulida, so'ng aslidan ko'chirish usulida bizgacha yetib kelgan, 97 bobdan, 4000 takrorsiz hadis, jami 7082 ta ba'zi manbalarda 7397 ta hadisdan iborat "Al-Jome' As-sahih" asari ustida olim 16 yil ishlaydi va undagi hadislarni 600 mingta hadis ichidan tanlab oladi[3].

Imom al-Buxoriy hayotining so'ngi yillarini Samarqand yaqinidagi Xartang qishlog'ida o'tkazadi. Hadis ilmining sultoni Imom al-Buxoriy milodiy 870-yil, hijriy 256-yil I'yd al-fitr ("ro'za hayiti") kuni kechasi vafot etadi va Samarqand viloyati Payariq tumani Xartang qishlog'iga dafn etiladi. Mustaqillik yillarida buyuk muhaddisning xotirasini abadiylashtirish uchun ko'plab ishlar amalga oshirildi. Jumladan, olimning ko'plab asarlari o'zbek tilida nashr etildi. 1998-yil 23-oktabrda Samarqandda yubiley tantanalari bo'lib o'tdi. Shuningdek, allomaning qabri joylashgan Xartang qishlog'ida Imom al-Buxoriy yodgorlik majmuasi ochildi. Buxoriy merosini keng o'rganish va uni butun dunyoga targ'ib qilish maqsadida Birinchi Prezidentimiz Islom Krimov tashabbusi bilan 1998-yil Imom al-Buxoriy xalqaro jamg'armasi tashkil etildi. Bundan tashqari, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 27-martdagi qarori bilan Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi tashkil etildi va respublikamizda allomaning hayotiga bag'ishlab ko'plab asarlar nashr etilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Imom Al-Buxoriy / Ubaydulla Uvatov, Otabek Muhammadiyev; T.: Tafakkur, 2018
2. <https://qomus.info/oz/encyclopedia/b/buxoriy/>
3. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Buxoriy>
4. <https://religions.uz/uz/news/detail?id=501>

BOLALAR UCHUN CHET TILINI ERTA O'RGANISHNING AHAMIYATI

Durdona Eshboyeva

*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi,
"Chet tillari" kafedrasi o'qituvchisi
eshboyevadurdona@gmail.com*

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha yoshdagi o'quvchilarga ingliz tilini o'rgatish masalasi muhokama qilinadi. Muammo yuzasidan xulosa chiqarish va tavsiyalar berish maqsadida sohaga oid adabiyotlar o'rganilib, tadqiqot natijalari keltirildi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, ingliz tili, metodlar, tahlil, ishlab chiqish.

Yaxshi maoshli ishga kirish, butun dunyo bo'ylab sayohat qilish va eng muhimi, chet tilida mukammal so'zlashish zavqini his qilish uchun chet tillarini erta yoshdan o'rganish asosiy omil hisoblanadi. Biroq, bu jarayonda ba'zi qiyinchiliklar va chalkashliklar bo'lishi mumkin. O'rganilayotgan tilga e'tiborni qaratibgina bu qiyinchiliklarni osongina yengish mumkin.

Erta yoshdagi til o'rganuvchilarning xususiyatlari haqida gapiradigan bo'lsak, ular tilni tezda o'rganishda qobiliyatli va boshqa yosh toifalariga qaraganda zehni o'tkirroq bo'lgani uchun yangi tilni o'rganishdan zavqlanishadi. Shu bilan birga, ular uchun hamma narsa yangi hisoblanadi. Shunday ekan bolalar chet tilini qanchalik erta o'rganishni boshlashsa, chet tilini yanada yaxshiroq egallashlari mumkin.

Bola nutqi uning atrofidagi insonlar tili ta'sirida rivojlanadi. Tilning ijtimoiy hodisa ekanligining tabiiy isbotini bolalar nutq faoliyatining paydo bo'lishi va rivojlanishida ko'rish mumkin [1]. Bola atrofidagi kattalar qaysi tilda gaplashsa, bolaning nutqi o'sha tilda bo'ladi [3]. Shuni ham ta'kidlash kerakki, bolada atrofidagi odamlar nutq madaniyati rivojlanadi.

V.V.Rubtsov va A.G.Asmolovlarning tadqiqotlarida bolalarning o'zaro munosabat jarayonida nafaqat kattalardan, balki bir-biridan ham ko'p narsalarni o'rganishlari ta'kidlangan [2]. A.P.Usova, N.N.Poddyakov, A.N.Poddyakovlar turli predmetlarga amaliy egalik qilish jarayonida bolalar mustaqil ravishda rivojlanadi, degan fikrni bildirdilar. Biroq, bolalarning o'zaro munosabatlari kattalar tomonidan amalga oshirilganligi sababli, rivojlantiruvchi ta'limni tashkil etishda tarbiyachining roli juda katta [5].

Nazariy tadqiqotlar va amaliy qo'llanishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu davrni faoliyatning yetakchi shakllari orqali bolaning intellektual salohiyati, shuningdek, ularning psixologik xususiyatlari: munosabati, qiziqishlari, qobiliyatlari nuqtai

nazaridan ko'rib chiqish kerak. Darhaqiqat, bolaning ma'naviy rivojlanishining maktabgacha davri juda qiyin va juda mas'uliyatli davrdir.

Mutaxassislarning fikricha, inson hayoti davomida oladigan asosiy ma'lumotlarning 70-80 foizi 5-7 yoshga to'g'ri keladi [4]. Chet tilini o'rganishning eng maqbul va oson davri - bu yosh bolalarning tilni o'rganishdagi tug'ma qobiliyati bo'lgan maktabgacha yoshdagi davrdir. Shu bilan birga, tilni o'zlashtirish bolalar tafakkurini rivojlantirish uchun kuchli vositadir, chunki bola o'rganadigan har bir so'z ma'lum ma'noga ega. Gumbol'dtning (1984) "Mening tilim chegaralari mening dunyoqarashim chegaralarini ifodalaydi" degan fikri til o'rganish jarayonida har bir o'rganilgan so'z ortida ma'lum bir tushunchani egallash orqali tafakkurni boyitishga qaratilgan. Demak, bolaning har tomonlama sog'lom, yetuk bo'lib kamol topishi uchun yoshligidanoq to'g'ri tarbiyalanishi muhim ahamiyatga ega.

Britaniyalik bola 4 yoshida o'rtacha 2000 ta inglizcha so'zni, 5 yoshida esa 4000-5000 ta ajoyib so'zni biladi. Erta yoshdagi o'rganuvchilarlar haqida ba'zi faktlar:

- 1) Til o'rganish jarayonida ular savol berishga juda qiziqadilar.
- 2) Agar ular optimal holatda bo'lsa, ular osongina ikki tilli bo'lishi mumkin.

Biz e'tiborga olishimiz kerak bo'lgan juda yosh o'quvchilarning umumiy xususiyatlari va ehtiyojlari:

1) Ular o'zlarini xavfsiz his qilishlari uchun bolalar bog'chalarida tarbiyalanishadi.

2) Ular uzoq vaqt davomida suhbat qura olmaydilar.

3) Tilni samarali o'zlashtirish uchun ularga tajribali o'qituvchilar va konstruktiv ma'lumotnomalar va fikrlarni o'rgatish kerak.

4) Ular birinchi yoki ikkinchi tilda ba'zi tuzilmalar va murakkabliklar qiyin bo'lishi mumkin.

5) Ular aytganidan ko'ra ko'proq tushunishadi.

6) Birinchi va ikkinchi til Erta yoshdagi o'rganuvchilar uchun ichki rivojlanishdir

7) Ular qanchalik ko'p takrorlashsa va qanchalik ko'p zavqlanishsa, yangi tilni yaxshiroq o'rganishlari mumkin.

8) Ular guruh va jamoalar bilan ishlash qobiliyatiga ega bo'lmasligi mumkin, lekin ular do'stlari va guruhdoshlari bilan raqobat qilishni afzal ko'rishadi.

Erta yoshdagi o'rganuvchilarning qiziqishi uzoq davom etmasligi mumkin. Shuning uchun, ular uchun mavzuni tanlashda, biz moslashuvchan tarzda rejalashtirishimiz kerak.

Har bir bolaning yozish va fikrlash qobiliyati har xil, shuning uchun agar biz ularga bitta topshiriq bersak, ular buni turli vaqt oralig'ida bajarishlari mumkin. Bunday holda, ko'pchiligimiz topshiriqni boshqalardan oldin bajarganlarga qo'shimcha topshiriqlar berishga moyilmiz. O'z-o'zini rivojlantirishni yaxshilash uchun; ba'zi mustaqil vazifalar to'plamini berishimiz kerak. Biroq, ba'zi o'qituvchilar ularni dars

oxirigacha nima qilishlari haqida fikr almashishga undashning hojati yo'q deb hisoblashadi [2, 4].

Erta yoshdagi o'rganuvchilar guruhlari bilan ishlash juda talabchan, chunki siz barcha bolalar uchun jozibador bo'lishi kerak bo'lgan bir nechta resurslarni to'plashingiz kerak.

Biz bolalar o'yinlari va o'rganish o'rtasidagi aloqani yaratishimiz kerak. Buning asosiy sababi shundaki, bolalar qanchalik rohatlansa, ular til o'rganish qobiliyatini shunchalik yaxshilaydi. Yoshlar kulgili so'zlardan zavqlanishga moyildirlar va bu yangi so'zlarni eslab qolishning eng samarali usulidir. Ayni paytda, hazil-mutoyiba tarzida olib borilayotgan darslar bolalarning uzoq davom etadigan e'tiborini jalb qilish uchun juda muhimdir.

Bolalar juda yoshligidan o'rganishni boshlasalar yaxshi bo'ladi. Chunki, o'rganishning ba'zi foydali usullar mavjud, masalan, ular chizgan narsalarni muhokama qilish, masalan, tabassum va boshqalar. Agar ular yaxshi kunni boshdan o'tkazayotgan bo'lsa, ular odatda tabassumli yuzni chizishadi. Keyin siz ba'zi savollar berishni va ular o'sha kuni nima qilganliklarini muhokama qilishni boshlashingiz mumkin.

Yoshlar o'zlarining muvaffaqiyatga erishgan aka-ukalarining kundalik ishlariga amal qilsalar yaxshi bo'ladi. Yuz foiz ravshanki, muvaffaqiyatli odamlar har doim ertasi kuni nima qilishlarini kun oxirida rejalashtirishadi [3]. Shuningdek, ular o'z vaqtlarining qadrini bilishlari uchun har qanday chalg'ituvchi narsalardan qochishga harakat qilishadi. Buning asosiy sababi intizom, izchillik va mehnatsevarlikdir. Har bir inson noldan biror narsa qilishni boshlaganida, ba'zi qiyinchiliklarga duch kelganini biladi. Shu munosabat bilan ularning sabr-toqati dangasalikni engish uchun yordam beradi. Shuning uchun men yuqoridagi bolalar uchun qilinadigan ishlar ro'yxatiga tayanishni taklif qilardim. Biroq, yoshlar, ayniqsa, yozishni bilmaydiganlar uchun ba'zi qiyinchiliklar mavjud. Odatda 3-5 yoshli bolalar bu turdagi guruhlarni taqsimlaydilar (bu guruh a'zolari juda yosh bo'lgani uchun yozish va o'qishni bilmaydilar). Shunga qaramay, ba'zi tadqiqotchilar bu muammoga etarlicha yechim topishlari mumkin edi. Xat yozish va o'qishdan bexabar va kunini qanday qilib samarali taqsimlashni bilmaganlar uchun ular usul va manbalarni kashf etdilar. Qiziqarli va normal o'lchamdagi rangli rasmlar bolalarning kunlarini o'ylashning eng samarali usuli bo'ladi. Ularning kundalik tartibi bizdan butunlay farq qiladi. Demak, ularga ham biznikiga o'xshab vazifalar qo'yilsa, bu noto'g'ri qaror bo'ladi. Bolalar bog'chasiga borish, vitaminlar ichish, oila a'zolarining hikoyalarini tinglash ularning kundalik ishlarining asosiy namunalari bo'lishi mumkin, chunki bu yoshlar uchun juda oson. Agar ular bu odatni shakllantira olsalar (kundalik ishlar ro'yxatidan foydalanish), ular darslarga tayyorgarlik ko'rish va kechiktirmaslik uchun ularni haqiqiy hayotda osongina

ishlatishlari mumkin. Vaqtini unumli o'tkazish uchun vazifalar ro'yxatiga tayanish ularning muvaffaqiyatga erishishidagi asosiy omillardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, yaxshi jihozlangan sinf xonalari kabi ba'zi tashqi omillar tilni samarali o'rganishga sabab bo'lishi mumkin bo'lsa-da, menimcha, o'qituvchilarning munosabati va o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi ko'priq chet tilini samarali o'zlashtirishning asosiy omilidir.

ADABIYOTLAR:

1. Qizi, Eshboeva Durdoni Alisher. "TEACHING ENGLISH IN PRESCHOOL EDUCATION." Наука и образование сегодня 12 (59) (2020).

2. Ikanova, L. (2019). Learners' digital literacy of students in language classrooms. Trends in Teaching Foreign Languages: Achievements, Challenges and Solutions, 98-99.

3. Шамсематова, Б. (2022, March). МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИ ИФОДАЛОВЧИ ТИЛ БИРЛИКЛАРИНИНГ ЛИНГВОМАДАНИЙ АСПЕКТДА ЎРГАНИШНИНГ ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АҲАМИЯТИ. In International Congress on Models and methods in modern investigations.

4. qizi Eshboeva, D. A. (2020). TEACHING ENGLISH AT PRE-SCHOOL EDUCATION. Scientific Bulletin of Namangan State University, 2(11), 399-403.

5. Ulmasbaeva Malika Alisherovna. (2022). STAGES FOR DEVELOPING STUDENTS' TOLERANCE IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. European Journal of Humanities and Educational Advancements, 3(4), 51-53. Retrieved from

ГРУППОВОГО ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Чиниева Сайёра Абдимуминовна

*Доцент, кандидат педагогических наук
Международная исламская академия Узбекистана*

Аннотация: В наши дни перед каждым педагогом стоит задача абсолютно нового подхода к организации своего занятия. Где должны широко применяться активные и интерактивные методы обучения, которые способствуют повышению интеллектуальной активности студентов, развитию аналитических способностей, формированию гармонично развитой личности, развитию навыков целеполагания и планирования, формированию и развитию эмоциональных контактов в коллективе.

Ключевые слова: нетрадиционные педагогические технологии, активные методы обучения, интерактивные методы обучения, игровые технологии обучения.

В наши дни перед каждым педагогом стоит задача абсолютно нового подхода к организации своего занятия. Где должны широко применяться активные и интерактивные методы обучения, которые способствуют повышению интеллектуальной активности студентов, развитию аналитических способностей, формированию гармонично развитой личности, развитию навыков целеполагания и планирования, формированию и развитию эмоциональных контактов в коллективе.

Современное состояние профессионального образования диктует необходимость поиска новых путей повышения качества подготовки специалистов. Для формирования всесторонне образованной, инициативной и успешной личности на первый план выходят активные и интерактивные методы обучения, способствующие получению не только профессиональных знаний, но и развитию таких качеств, как инициативность, самостоятельность, готовность к действию, ответственность, решительность, умение осуществлять намеченные цели. Деловые игры способствуют закреплению, углублению, расширению и систематизации полученных теоретических знаний и практических умений у студентов. Применение метода деловых игр на занятиях очень эффективно для освоения нового материала.

Каждый преподаватель хочет, чтобы его студенты были активны, хорошо занимались, с большим интересом и огромным желанием занимались на занятиях. Преподаватель должен не только понимать, чему и как учить, но и организовывать процесс таким образом, чтобы обучающиеся задавались

вопросами: «Чему мне нужно научиться?», «Как мне этому научиться?». Обучение должно быть построено как процесс «открытия» каждым студентом конкретного знания. Из пассивного слушателя студент должен превратиться в самостоятельную, критически мыслящую личность. Сегодня важно обеспечить общекультурное, личностное и познавательное развитие каждого молодого человека.

Начало занятия - один из важнейших его моментов. Организационный момент предназначен для создания у студентов рабочей настроенности, требует от преподавателя творческого подхода к каждому занятию. Нетрадиционное, интересное начало занятия предполагает быстрое включение студентов в познавательную деятельность, активизацию их мышления и внимания. [3]

В педагогической практике используются различные пути активизации познавательной деятельности, основные среди них - разнообразие форм, методов, средств обучения, выбор таких их сочетаний, которые в возникших ситуациях стимулируют активность и самостоятельность учащихся.

На современном этапе главной задачей образовательной процесса является создание условий для достижения нового качества образования в соответствии с перспективными потребностями современной жизни, обеспечение доступности образования для всех обучающихся. Глубокие перемены, происходящие в современном образовании, выдвигают в качестве приоритетной проблему использования новых технологий обучения и воспитания.

Групповое обучение основывается на четырех основных принципах: социальное взаимодействие, позитивная взаимозависимость, личная ответственность и равная доля участия каждого. Выше упоминалось, насколько важно организовать работу в группах по принципу социального взаимодействия. [1]

Принцип позитивной взаимозависимости заключается в том, что успешное выполнение работы всей группой зависит от результатов работы каждого из участников этой группы. В большей или меньшей степени такой ситуации можно достигнуть в случае, если:

задание построено таким образом, что каждый из участников группы получает для работы лишь часть материала (структура типа “пила”); за каждым из участников группы заранее закреплена определенная роль; вся группа должна представить единый продукт своей деятельности; успех группы зависит от достижения определенной цели всеми участниками группы; участники группы ощущают себя частью единого целого - группы, для чего каждая группа перед началом работы может разработать эмблему или любой другой объединяющий опознавательный знак (девиз, флаг и т. д.); участники группы располагаются за одним столом. [4]

Существует и множество других способов достижения позитивной взаимозависимости, и выбор того или иного способа зависит от типа задания и воображения учителя.

Очень важно обратить внимание всех участников группы на то, что успех зависит не только от слаженной работы всей группы в целом, но и от личного вклада каждого студента. Но очень часто некоторые участники группы предпочитают оставаться в тени своих более активных товарищей, которые фактически выполняют всю работу. Каким образом построить работу в группах так, чтобы студент нес долю ответственности за успех? При планировании групповой работы преподаватель должен продумать, каким образом каждая группа будет представлять продукт совместной работы. Публичное выступление каждого студента должно являться необходимым условием презентации результатов работы. Многие из структур в рамках группового обучения предполагают личную отчетность каждого в той или иной форме, а структуры типа “пила” основаны на этом принципе. И, наконец, очень важно, чтобы работа в группах была спланирована таким образом, чтобы обеспечить участие каждого в равной степени. [6]

У преподавателя всегда есть возможность выбрать тот или иной метод и технологии обучения, которые, по его мнению, наиболее оптимальны для построения и конструирования данного занятия. Экспериментально было подтверждено, что уже сам общественный контакт вызывает соревнование и своеобразное возбуждение жизненной энергии. Главная задача каждого преподавателя – не только дать обучающимся определённый багаж знаний, но и развить у них интерес к обладанию русским языком.

Активные методы обучения - это методы, которые побуждают обучающихся к активной мыслительной и практической деятельности в процессе овладения учебного материала. [2]

Особенности активных методов обучения состоят в том, что в их основе заложено побуждение к практической и мыслительной деятельности, без которой нет движения вперед в овладении знаниями.

Список литературы:

1. Eshboeva, D. (2019). Characteristics and Necessity of Teacher's Problem-Solving Skills. In *ALT FL* (pp. 8-10).
2. Eshboeva, D. (2019). CHARACTERISTICS OF TEACHER'S PROBLEM-SOLVING SKILLS. In Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования (pp. 196-199).
3. Eshboeva, D. (2019). Characteristics and Necessity of Teacher's Problem-Solving Skills. *ALT FL*, 8-10.
4. Qizi, Eshboeva Durdonalisher. "TEACHING ENGLISH IN PRESCHOOL EDUCATION." Наука и образование сегодня 12 (59) (2020).
5. Шамсематова, Б. Р. (2019). МЕТОД ПРОЕКТОВ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (2), 96-99.
6. Шамсематова, Б. Р. (2020). ПРАГМАТИЧЕСКИЙ И КОГНИТИВНЫЙ ПОДХОДЫ К ОПИСАНИЮ ДИСКУРСА. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (1), 136-138.

**СТОМАТОЛОГИК ДАВОЛАНИШГА МУХТОЖ БОЛГАН КАТТА
ЁШДАГИ БЕМОРЛАРНИНГ ОҒИЗ БЎШЛИҒИ КАСАЛЛИКЛАРИГА
МУНОСАБАТИНИ ПСИХОЛОГИК БАҲОЛАШ**

*Тошкент Давлат Стоматология Институтини
Госпитал Ортопедик Стоматология Кафедраси
Ассистент Шарипов Салим Саломович
Т.Ф.Д. Профессор Хабилов Нигман Лукманович
Авламуратдова Сабина Ақтам қизи
Насирова Сусана Зокиржон қизи*

Аннотация: Ушбу мақолада стоматологик даволанишга мухтож болган катта ёшдаги беморларнинг оғиз бўшлиғи касалликларига муносабатини психологик баҳолашдаги таҳлилларга қаратилган.

Калит сўзлар: “протез”, “стоматология”, “кексалик”, “пластинка”, “окклюзия”, “технология”, “ортопедия”.

Будгунги кунда тахминан ерюзидаги инсонларнинг 20-30% тишсизлик, оғиз бўшлиғи касалликлари билан оғриб келябди. Ушбу кўрсаткич тубдан ёқотиш имкони болмасада 5-10% камайтириш чоралари кун сайин йўлга қўйилиб берилмоқда ҳамда стоматологик хизматларни тобора сифат жиҳатидан яхшиланиб бориши бунга кенг имконият яратиб беради. Интернет алоқалари орқали касалликлар даволанишининг жуда оддий эканлиги ва шу билан бирга олдиндан кузатув орқали ички қўрқувларни енгиш ҳиссини ошириш мумкин.

Мақсад: Ёш ва жинс гуруҳига қараб беморнинг касалликка муносабатни психологик турини аниқлаш, ушбу аниқлов стоматолог ва бемор ўртасидаги алоқани янада яхшилайти. Материаллар ва усуллар. Ушбу мақола мослаштирилган инновацион технологиялар ва интернет алоқаларидан фойдаланган ҳолда тиш шифокори қабулида оғиз бўшлиғи касалликларига нисбатан беморларнинг психологик ҳолат баҳосини берилади. Ушбу услуб беморларни, маълум когнитив хусусиятларга кўра рўйхатга олишга асосланган. Ушбу тадқиқот учун катта ёшдаги 65 кишидан сўров ўтказилди. Интернет алоқа воситаларидан фойдаланишнинг тўлиқ, этиборсиз кўриш ва кўрмасликка асосланди. Натижалар. Касалликка муносабатнинг биринчи гуруҳига 27 бемор (41,5%), иккинчисига - 24 (37%), учинчисига - 14 (21,5%) киради. Биринчи гуруҳга 11 нафар (45,8 фоиз), иккинчи гуруҳга 8 нафар (33,3 фоиз) ва учинчи гуруҳга 5 нафар (20,9 фоиз) эркаклар ажратилган. Аёллар тақсимот шуни кўрсатдилар: Биринчи гуруҳга 16 (39%), мос равишда 16 (39%) иккинчи ва 9 (22%) учинчи гуруҳга тегишли. Интернет алоқаларидан тўлиқ фойдаланишда

учинчи гуруҳ беморларда кўрқув хиссини 90% да пасайиши кузатилди. Иккинчи гуруҳ беморларда эса нотўлиқ кузатувлар асосида кўрқув хиссини 60-70% пасайиб, қисман кўрқув ва агрессив ҳаракатлар кузатилди. Биринчи гуруҳ беморларда кўрқув хиссини 70-80% ҳолатда кўрқув ва агрессив ҳаракатларга бошқа психологик қарашлар ҳам мавжуд.

Тиш касалликларига нисбатан салбий муносабат, уларни даволашни истамаслик охири юз йилликларда кескин ортади. Ёши билан пессимизация ва тажовузкорлик тенденцияси кучаяди. Касаллик, руҳий тушкунлик, даволанишни рад этиш ёки айбни яширишга нисбатан сезгир муносабат ташхиси кейинги даволанишни мураккаблаштиради. Кераксиз ҳис-туйғуларнинг олдини олиш ва алоқа сифатини яхшилаш учун стоматолог ушбу беморларга шахсий ёндашувни бошқариши керак, бу эса ахлоқ, телекоммуникация воситалари, интернет ва деонтологиянинг асосий тамойилларига асосланиши керак. Шундагина тиш даволаш самарали ва тўлиқ бўлади.

Адабиётлар

1. Сафаров М. и др. Влияние несъемных зубных протезов различной конструкции на микробиологические и иммунологические показатели полости рта //Stomatologiya. – 2014. – Т. 1. – №. 1 (55). – С. 18-23.

2. Сафаров М., Мусаева К., Шарипов С. Олинмайдиган кўприксимон тиш протезларининг оғиз бўшлиғи микробиологик ҳолатига таъсири //Stomatologiya. – 2017. – Т. 1. – №. 2 (67). – С. 51-54.

3. Хабилов Н. Л. и др. ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ КАСАЛЛИКЛАРИНИ ДАВОЛАШ УСУЛЛАРИ ҲАҚИДА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ СТОМАТОЛОГИЯ ИНСТИТУТИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 79-85.

4. Хабилов Н. Л. и др. ТИШСИЗ ПАСТКИ ЖАҒ СУЯК ТЎҚИМАСИ ТУЗИЛМАЛАРИНИНГ СУЯК ИЧИ ТИШ ИМПЛАНТЛАРИГА АСОСЛАНГАН ОЛИНАДИГАН ПРОТЕЗЛАР БИЛАН ЎЗARO ТАЪСИРИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 98-101.

5. Хабилов Н. Л. и др. ЎСМИРЛАР ТИШ ҚАТОРЛАРИ ВА ОККЛЮЗИОН САТҲДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 14. – №. 4. – С. 150-151.

6. Хабилов Н. Л. и др. ЖАҒ ПРОТЕЗЛАРИ ВА ОБТУРАТОРЛАРНИНГ ГИГИЕНИК ҲОЛАТИНИ БАҲОЛАШНИНГ УСУЛЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ТАХЛИЛИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 89-91.

7. Шарипов С. С. и др. ТИШ ҚАТОРИДАГИ АНОМАЛИЯ ВА ДЕФОРМАЦИЯНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИНИ АМАЛИЁТГА ТАДБИҚ ҚИЛИШ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 86-88.

8. Шарипов С. С. и др. ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ ДИСФУНКЦИЯСИ ВА ТИШЛОВ АНАМАЛИЯЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 92-94.

9. Шарипов С. С., Ўткирбек А., Абдусатторович А. З. ЎСМИРЛАР ОҚКЛЮЗИОН САТХДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШ ТАЪСИРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 14. – №. 4. – С. 142-149.

10. Шарипов С. С., Хабилов Н. Л. COVID-19 ПАНДЕМИЯСИ ДАВРИДА ТИШ ПРОТЕЗЛАШ АМАЛИЁТИНИ ХАФСИЗ САҚЛАШНИНГ УСУЛЛАРИ // EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – S. 845-854.

11. Шарипов Салим., Хабилов Нигман. COVID-19 ПАНДЕМИЯСИ ДАВРИДА ТИШ ПРОТЕЗЛАШ ЖАРАЁНИДА БЕМОЛЛАРДАН АЖРАЛГАН СЎЛАКНИНГ АҲАМИЯТИ // Вестник ТМА 2021. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – S. 137-138.

12. Lukmanovich X. N. et al. COVID-19 BILAN O'G'RIGAN TISHSIZ BEMORLAR OG'IZ SHILLIQ QAVATI TIZIMIDAGI BUZILISHLAR //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 14. – №. 4. – С. 152-154.

13. Gaffarov S., Sharipov S. ANALYSIS OF MACRO AND MICROELEMENTS IN TEETH, SALIVA, AND BLOOD OF WORKERS IN FERGANA CHEMICAL PLANT OF FURAN COMPOUNDS //European Medical, Health and Pharmaceutical Journal. – 2014. – Т. 7. – №. 2.

14. Toshpo'latova K. va boshqalar. Implant bilan qo'llab-quvvatlanadigan ko'priklardan foydalanadigan bemorlarda travmatik okklyuzionni bartaraf etish texnikasi // Evropa molekulyar va klinik tibbiyot jurnali. – 2020. – Т. 7. – №. 2. – S. 6189-6193.

15. Хабилов, Н. Л., Шарипов, С. С., Салимов, О. Р., & Ўткирбек, А. (2022). ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ КАСАЛЛИКЛАРИНИ ДАВОЛАШ УСУЛЛАРИ ҲАҚИДА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ СТОМАТОЛОГИЯ ИНСТИТУТИ. Journal of new century innovations, 15(2), 79-85.

16. Хабилов, Н. Л., Шарипов, С. С., Салимов, О. Р., & Ўткирбек, А. (2022). ТИШСИЗ ПАСТКИ ЖАҒ СУЯК ТЎҚИМАСИ ТУЗИЛМАЛАРИНИНГ СУЯК ИЧИ ТИШ ИМПЛАНТЛАРИГА АСОСЛАНГАН ОЛИНАДИГАН ПРОТЕЗЛАР БИЛАН ЎЗARO ТАЪСИРИ. Journal of new century innovations, 15(2), 98-101.

17. Хабилов Н., Шарипов С. ОСОБЕННОСТИ ПРИЕМА ПАЦИЕНТОВ ВРАЧАМИ-СТОМАТОЛОГАМИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ НОВОЙ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ (COVID-19) //Збірник наукових праць SCIENTIA. – 2021.

18. Шарипов, С. С., Чоршанбиев, Х. А., Исроилов, А. Б. Ў., & Зиёдуллаев, Б. Б. Ў. (2022). ТИШ ҚАТОРИДАГИ АНОМАЛИЯ ВА ДЕФОРМАЦИЯНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИНИ АМАЛИЁТГА ТАДБИҚ ҚИЛИШ. Journal of new century innovations, 15(2), 86-88.

19. Шарипов, С. С. (2022). ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ ДИСФУНКЦИЯСИ ВА ТИШЛОВ АНАМАЛИЯЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ. Journal of new century innovations, 15(2), 92-94.

20. Хабилов, Н. Л., Шарипов, С. С., Ўткирбек, А., & Абдусатторович, А. З. (2022). ЖАҒ ПРОТЕЗЛАРИ ВА ОБТУРАТОРЛАРИНИНГ ГИГИЕНИК

ҲОЛАТИНИ БАҲОЛАШНИНГ УСУЛЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ТАХЛИЛИ.
Journal of new century innovations, 15(2), 89-91.

21. Шарипов, С. С., Ўткирбек, А., & Абдусатторович, А. З. (2022). ЎСМИРЛАР ОККЛЮЗИОН САТҲДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШ ТАЪСИРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ. Journal of new century innovations, 14(4), 142-149.

22. Хабилов, Н. Л., Шарипов, С. С., Ўткирбек, А., & Абдусатторович, А. З. (2022). ЎСМИРЛАР ТИШ ҚАТОРЛАРИ ВА ОККЛЮЗИОН САТҲДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШИ. Journal of new century innovations, 14(4), 150-151.

23. Lukmanovich, X. N., Salomovich, S. S., O'tkirbek, A., & Abdusattorovich, A. Z. (2022). COVID-19 BILAN O'G'RIGAN TISHSIZ BEMORLAR OG'IZ SHILLIQ QAVATI TIZIMIDAGI BUZILISHLAR. Journal of new century innovations, 14(4), 152-154.

24. Сафаров, М., Шарипов, С., Ярашева, Н., Очилов, О., Худойназаров, С., & Мирюнусов, М. (2014). Влияние несъемных зубных протезов различной конструкции на микробиологические и иммунологические показатели полости рта. Stomatologiya, 1(1 (55)), 18-23.

25. Gaffarov, S., & Sharipov, S. (2014). ANALYSIS OF MACRO AND MICROELEMENTS IN TEETH, SALIVA, AND BLOOD OF WORKERS IN FERGANA CHEMICAL PLANT OF FURAN COMPOUNDS. European Medical, Health and Pharmaceutical Journal, 7(2).

26. Сафаров, М., Мусаева, К., & Шарипов, С. (2017). Олинмайдиган кўприксимон тиш протезларининг оғиз бўшлиғи микробиологик ҳолатига таъсири. Stomatologiya, 1(2 (67)), 51-54.

27. Toshpo'latova, K., Safarov, M., Sharipov, S., Kim, V., & Ro'zimbetov, K. (2020). Implant bilan qo'llab-quvvatlanadigan ko'priklardan foydalanadigan bemorlarda travmatik okklyuzionni bartaraf etish texnikasi. Evropa molekulyar va klinik tibbiyot jurnali , 7 (2), 6189-6193.

ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ ДИСФУНКЦИЯСИНИ БАРТАРАФ ЭТИШ УСУЛЛАРИ

*Тошкент давлат стоматология институти
Госпитал ортопедик стоматология кафедраси
Ассистент Шарипов Салим Саломович
Тошматов Жавохир Қамриддин ўгли
Гафужонова Гўзал Омиловна
Гулямов Аброрхўжа Хасанхўжа ўгли*

Аннотация: Ушбу мақолада тиш қаторидаги аномалия ва деформацияни олдини олишнинг замонавий усуллари амалиётга тадбиқ қилиш ҳақида адабиётлар шархланди. Бугунги давр талабидаги эҳтиёжнинг мавжудлиги кўриниб турибди.

Калит сўзлар: “протез”, “стоматология”, “дисфункция”, “пластинка”, “окклюзия”, “технология”, “ортопедия”.

Чакка-пастки жағ бўғими ичи шикастланишларини ташхислаш ва даволаш қийин ва узоқ ҳал этилмаган муаммолардан биридир. Даволаш усулини танлашда бўғим диски ва бўғим бошчаси ўзаро муносабати текшириш натижаларига асосланиб танланади. Бўғим диски олдинга сурилган беморларда медикаментоз даволаш ва окклюзион шиналар қўлланилади (Miller E., Inarejos Clemente EJ.2018).

Бруксизм ва чакка-пастки жағ бўғими касалликларида окклюзион шина ва протезлар билан юз учинчи қисми баландлигини қайта тиклашда эҳтиёткорона ёндашиш керак, чунки чайнов мушакларини гипертонуси инобатга олиниши керак (Минаева Р.Н. 1994).

Stoll ML., Guleria S. Mannion ML (2018) аниқлашдики, медикаментоз, физиотерапевтик, хирургик даволаш усуллари агар тиш қаторлари, бўғим ва мушаклар функцияларини қайта тиклаш билан олиб борилмаса даволаш самараси паст бўлади. “Нейромускуляар синдром”ни даволашда биринчи навбатда сабаб бартараф этилади ва мушак-бойлам апаратини мустахкамлаш керак. “Окклюзион-артикуляцион синдром”да даволаш биринчи навбатда миогимнастикадан бошланиб, кейин сабабчи бартараф этилади. Юқоридагиларни амалга ошириш учун окклюзион шина ва физиотерапия қўлланилади.

Чакка-пастки жағ бўғими дисфункцияси комплекс даволанади. Даволаш икки этапда олиб борилади. Биринчи босқичда ортопедик, физиотерапевтик ва бошқа даволашларни қўллаб, касаллик келиб чиқиш сабабини бартараф этиш ва пастки жағ ҳаракат ҳолатларини нормаллайтиришга қаратилади. Иккинчи босқичда пастки жағ тузатиш ҳолатини доимий ортопедик конструкция ва протезлар билан махкамланади (Никонов В.В.. 2001).

Чакка-пастки жағ бұғими дисфункциясини даволашда пастки жағни вақтинча олд окклюзия ҳолатида каппа билан фиксацияланади. Бу ҳолатда тишлар орасида ёриқ пайдо бўлади, бу кейинчалик тиш-альвеоляр кўтарилиш ёки тиш қатори деформациясига олиб келади, шунинг учун буни олдини олишда тишлараро ёриқ пластмасса билан тўлдирилиши керак. Каппа кўйилганда пастки жағ бұғим бошчаси бұғим ўсиғи юқори қисмида жойлашади ва бұғим дискининг фақат ўрта қисми билан контактда бўлади

(Вавилова Т.П., Коржукова М.В. 1997).

Шиналар икки кўриниши: стабилизацияловчи ва репозицияловчи бўлади. Биринчи тури консерватив даволашда қўлланилади, қачонки пастки жағни суриш керак бўлмаганда. Шиналарнинг иккинчи тури пастки жағ ҳолатини ўзгартирганда қўлланилади. Пастки жағ жағнинг оптимал ҳолати аниқлангандан кейин, бұғимда оғриқ ва қирсиллаш камайгандан кейин репозицияловчи шиналар стабилизацияловчи шиналарга ўзгартирилиши керак. (Szyska-Sommerfeld L 2018).

Молдованов А. Г. (1997) окклюзион шиналарни уч гуруҳга бўлган: тишлар чайнов юзасини ёпиш даражасига қараб; шиналар тайёрланадиган хом-ашёларга қараб; тавсиясига кўра. Автор мақсадига кўра шиналарни умумлаштирувчи, марказлаштирувчи, релакцион ва стабилизацияловчи турларга бўлади. Умумлаштирувчи шиналар окклюзион баландлик пасайганда қўлланилади, юқори ва орқа бұғим ёриғи торайган бўлади, пастки жағ латериал томонга сурилмаган ҳолатларда. Марказлаштирувчи шиналар пастки жағнинг дистал ва ён, медиал томонга сурилганда қўлланилади. Бу шиналарда бўртиқ қия текислик мавжуд бўлиб, функционал босим тушганда пастки жағ керакли томонга сурилади. Умумлаштирувчи ва марказлаштирувчи шиналар эиологик даволаш жараёнида, беморлар бир ярим ойдан олти ойгача фойдаланади. Релаксацион шиналар симптоматик даволашда қўлланилади, ноаниқ сабаб туфайли келиб чиққан оғриқда ёки окклюзион бузилишни тезда бартраф этиб бўлмаса бу шиналардан фойдаланилади. Стабилизацияловчи шиналар бурксизмда қўлланилади. Шина юқори жағ учун тайёрланади ва ясси окклюзион юзага эга.

Н.Н.Трухачева Воронеж, 2003) ўзи қотувчи пластмассадан тайёрланадиган окклюзион накладкали шина-бюгел протезларни тавсия этган. Бу конструкция билан чуқур кесувчи бекилишда окклюзион баландликни тиклашда қўллаган. Аввал акрил пластмассадан репозицион шина тайёрланган, бемор ундан тўрт ой давомида фойдаланган, шундан кейин тўлиқ қуйма усулда тайёрланган метал каркасли шина-бюгел протез доимийга кўйилган. Икки йилдан кейин бемор текширилганда чакка-пастки жағ бұғимида дисфункция белгилари кузатилмаган.

Чакка-пастки жағ бұғими дисфункциясида окклюзион шиналарни қўллаб ижобий натижалар олинган. Бұғимдаги оғриқ, кулоқ ва бошдаги оғриқлар, оғизни очиш чегараланганлиги бартараф бўлган. 89,4 % ҳолатда хурургик даволашга кўрсатма йук. Белгиларнинг ўртача йўқолиш вақти 23 кун, тўлиқ йўқолиши 3-4 ойдан кейин бўлади (J. Dent.- 2004).

А.Н.Чалых.-Воронеж (1999) чакка-пастки жағ бұғими дисфункция синдромида ўзакли вкладкалар қўллаб, улар кейин кўприксимон протезларга таянч бўлиб хизмат қилган.

Хар қандай тишлар реставрациясида фақат эстетика қоидаларига эмас, балки окклюзия ҳолати марказий муносабатини ҳам инобатга олиш керак. Бу эса тиш-жағ тизимини самарали функциялари бажариши тиш ва реставрацияни узок вақт хизмат қилишини таъминлайди. Чакка-пастки жағ бўғими дисфункция синромини даволашда физиотерапевтик комплекс даволаш муҳим аҳамият касб этади (Stoustrup P., Iversen C., 2018).

Чакка-пастки жағ бўғими ички бузилишларини даволашда ҳаво шар насоси усулини қўллаб, бўғим бўшлиғидаги ёпишишни бартараф этади. Силикон ёки латексли шар кулоқ ичига киритилиб шиширилади. Даволашдан кейин бемор ахволи яхшиланди. Бу даволаш билан бирга физиотерапияни ҳам бирга олиб ориш керак (Garrocho-Rangel A., 2018).

Шуни хулоса қилиб айтиш мумкинки чакка пастки жағ бўғим дисфункцияси ҳар-хил ҳолатдаги ўзгаришларига, ўздаврининг даволаш усулларини тақозо этади ва ушбу усуллар ҳар доим янгилашиб боради.

Адабиётлар:

1. Сафаров М. и др. Влияние несъемных зубных протезов различной конструкции на микробиологические и иммунологические показатели полости рта //Stomatologiya. – 2014. – Т. 1. – №. 1 (55). – С. 18-23.

2. Сафаров М., Мусаева К., Шарипов С. Олинмайдиган кўприксимон тиш протезларининг оғиз бўшлиғи микробиологик ҳолатига таъсири //Stomatologiya. – 2017. – Т. 1. – №. 2 (67). – С. 51-54.

3. Хабилов Н. Л. и др. ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ КАСАЛЛИКЛАРИНИ ДАВОЛАШ УСУЛЛАРИ ҲАҚИДА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ СТОМАТОЛОГИЯ ИНСТИТУТИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 79-85.

4. Хабилов Н. Л. и др. ТИШСИЗ ПАСТКИ ЖАҒ СУЯК ТЎҚИМАСИ ТУЗИЛМАЛАРИНИНГ СУЯК ИЧИ ТИШ ИМПЛАНТЛАРИГА АСОСЛАНГАН ОЛИНАДИГАН ПРОТЕЗЛАР БИЛАН ЎЗARO ТАЪСИРИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 98-101.

5. Хабилов Н. Л. и др. ЎСМИРЛАР ТИШ ҚАТОРЛАРИ ВА ОККЛЮЗИОН САТҲДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 14. – №. 4. – С. 150-151.

6. Хабилов Н. Л. и др. ЖАҒ ПРОТЕЗЛАРИ ВА ОБТУРАТОРЛАРНИНГ ГИГИЕНИК ҲОЛАТИНИ БАҲОЛАШНИНГ УСУЛЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ТАХЛИЛИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 89-91.

7. Хабилов Н., Шарипов С. ОСОБЕННОСТИ ПРИЕМА ПАЦИЕНТОВ ВРАЧАМИ-СТОМАТОЛОГАМИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ НОВОЙ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ (COVID-19) //Збірник наукових праць SCIENTIA. – 2021.

8. Шарипов С. С. и др. ТИШ ҚАТОРИДАГИ АНОМАЛИЯ ВА ДЕФОРМАЦИЯНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИНИ АМАЛИЁТГА ТАДБИҚ ҚИЛИШ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 86-88.

9. Шарипов С. С. и др. ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ ДИСФУНКЦИЯСИ ВА ТИШЛОВ АНАМАЛИЯЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 92-94.

10. Шарипов С. С., Ўткирбек А., Абдусатторович А. З. ЎСМИРЛАР ОККЛЮЗИОН САТҲДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШ ТАЪСИРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 14. – №. 4. – С. 142-149.

11. Шарипов С. С., Хабилов Н. Л. COVID-19 ПАНДЕМИЯСИ ДАВРИДА ТИШ ПРОТЕЗЛАШ АМАЛИЁТИНИ ХАФСИЗ САҚЛАШНИНГ УСУЛЛАРИ // EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – S. 845-854.

12. Шарипов Салим., Хабилов Нигман. COVID-19 ПАНДЕМИЯСИ ДАВРИДА ТИШ ПРОТЕЗЛАШ ЖАРАЁНИДА БЕМОРЛАРДАН АЖРАЛГАН СЎЛАКНИНГ АҲАМИЯТИ // Вестник ТМА 2021. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – S. 137-138.

13. Lukmanovich X. N. et al. COVID-19 BILAN O'G'RIGAN TISHSIZ BEMORLAR OG'IZ SHILLIQ QAVATI TIZIMIDAGI BUZILISHLAR //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 14. – №. 4. – С. 152-154.

14. Gaffarov S., Sharipov S. ANALYSIS OF MACRO AND MICROELEMENTS IN TEETH, SALIVA, AND BLOOD OF WORKERS IN FERGANA CHEMICAL PLANT OF FURAN COMPOUNDS //European Medical, Health and Pharmaceutical Journal. – 2014. – Т. 7. – №. 2.

15. Toshpo'latova K. va boshqalar. Implant bilan qo'llab-quvvatlanadigan ko'priklardan foydalanadigan bemorlarda travmatik okklyuzionni bartaraf etish texnikasi // Evropa molekulyar va klinik tibbiyot jurnali. – 2020. – Т. 7. – №. 2. – S. 6189-6193.

ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ КАСАЛЛИКЛАРДА ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРНИНГ ТАЪСИРИ

*Тошкент давлат стоматология институти
Госпитал ортопедик стоматология кафедраси
Ассистент Шарипов Салим Саломович
Махаммадалиев Собир Алимжанович
Муродова Зилола Баходир қизи
Эшонкулов Ислонжон Шерали ўғли*

Аннотация: Ушбу мақолада чакка пастки жағ бўғими касалликларда инновацион усулларнинг таъсирининг замонавий усулларини амалиётга тадбиқ қилиш ҳақида адабиётлар шархланди.

Калит сўзлар: “протез”, “стоматология”, “дисфункция”, “пластинка”, “окклюзия”, “технология”, “ортопедия”, “инновация”.

Олинмайдиган протез ёрдамида бошқа тишлар билан бирлаштириб бўлмайдиган якка турган тишлар, агар уларнинг калта тўмтоқ қисмига қопламани бириктириш ва канал облитерацияси туфайли уни ўзак билан янада яхшироқ маҳкамлашнинг иложи бўлмаса, олиб ташланиши керак. Тишлов аномалиялари ва тиш қаторлари нуқсони билан бирга тишлар патологик едирилиши кечганда юз-жағ соҳасида морфологик, окклюзион, функционал ва эстетик бузилишларга олиб келади. Шунинг учун ҳам бу оғир кўринишдаги патологияларни асосан ортопедик даволанади (Маннанова Ф.Ф., 1996 Мауро Фрадеани 2007. Муравянникова Ж. Г.,2003).

Чуқур тишловда кўпроқ вертикал кўринишдаги патологик едирилиш: юқориги олдинги тишларнинг танглай юзаси ва улар антагонистларинг лаб юзаси едирилиб тиш тож қисми юпқалашиб қолади. Моляр тишларнинг йўқлиги ёки едирилиши чуқур травматик тишловни келтириб чиқаради. Медиал тишловда пастки жағнинг олдинга сурилиши оқибатида юқориги олдинги тишларнинг лаб юзаси ва улар антагонистининг тил юзаси едирилади. Кесишган тишловда тишлар патологик едирилиши аралаш кўринишда кечиши кузатилди. 46 нафар беморда чегараланган ва 10 нафарида тишларнинг тарқоқ патологик едирилиши кузатилди. Юқоридаги кузатувларда клиник кўринишлар тишларни протезлашни қийинлаштиради. Беморларни ортопедик даволашда қуйидаги мақсадлар қўйилган: оғиз бўшлиғи шиллик қавати жарохатини бартараф қилиш, тишлов баландлигини тиклаш, тишлар анатомик ва функционал ҳолатини тиклаш, чайнов функциясини тиклаш (Руденкова Н. П., 2000 Рогожников.Г.И.,2003).

Тишлар патологик едирилиши фротал сохада тишлов типига боғлиқ бўлади: тўғри тишловда горизонтал едирилиш, чуқур бекилишда ва чуқур тишловда вертикал куринишдаги едирилишлар кузатилади. Инсон ҳаёти давомида эмал ва дентиннинг едирилиш оқибатида йўқолиши кузатилади. Тишлар чиқгандан сўнг маълум даражада ишқаланиш оқибатида едирилади, у фақат эмаль қаватида бўлади, шунинг учун буни физиологик едирилиш дейилади. Бу ҳолатнинг яққол кўриниши тишлар жипслашиши, эмаль ва дентиннинг қаттиқлиги, овқат турига ва чайнов босимига боғлиқ бўлади. Физиологик едирилиш ҳам икки кўринишда, яъни горизонтал ва вертикал бўлади. Горизонтал едирилиш кўриниши- кесувчи тишлар кесув қиррасида, қозик, пемоляр ва моляр тишлар дўмбоқчаларида кузатилади. Вертикал физиологик едирилиш тишларнинг контакт юзаларида кузатилиб, вақт ўтиши билан контакт майдончалар ҳосил қилади (Поспелов А. Н. 2000).

Гуњко В.Н (2003) Функционал окклюзияни бузилиши билан борадиган чакка пастки жағ бўғими касалликларини комплекс даволашда қуйидагиларни: оғиз бўшлиғи санацияси, оғиздаги мавжуд бўлган протезларни коррекция қилиш, тишларни танлаб чархлаш, ортопедик ва ортодонтик даволаш, физиотерапия ва миогимнастика. Чакка пастки жағ бўғими касалликларини ортопедик даволашга қуйидаги ҳолатлар кўрсатма бўлиши мумкин. Тиш қаторларини бутунлигини бузилиши, окклюзион мунособатини бузилиши, тишловни пасайиши заминиде кечадиган юз жағ системаси фаолияти бузилишлари (дисфункциялар) ҳолатларида қўлланилади. Шундай қилиб ортопедик даволаш чакка пастки жағ бўғими дисфункциясига олиб келадиган ва таъсир қилаётган патоген факторларни бартараф этиш ва муҳофаза қилишга қаратилган ортопедик даволаш доимий ва вақтинчалик даволаш аппаратлари қўйиш билан амалга оширилади. Вақтинчалик даволаш аппаратларига окклюзион шиналар, пласмасса копламалар, имедиант протезлар. Доимий даволаш протезлари олиб қуйиладиган ва олиб қуйилмайдиган. Окклюзион шиналар – даволовчи профилактик аппаратлар (юкори ва пастки тиш қаторларига ўрнатилган). Бундай даволовчи шиналар мушак бўғим дисфункциясида, чиқиш олди ва одатий чиқишда диск силжиши, стоматоневролог симптомларни бартараф этиш учун бўғим боши ҳолатини нормаллаштиради ва окклюзия баландлигини тиклайди. Бундан ташқари окклюзион шиналар ишлатилади: мушак тонусларини пасайтиришга кумакчи ёрдам сифатида, тишларни гичирлаш, тишларни эзиш (босим) оғриқ симптомларни бартараф этиш, чакка пастки жағ бўғими ўткир яллиғланиш касалликларида оғриқларни пасайтириш мақсадида.

Чакка-пастки жағ бўғими дисфункция синдромини яна бир даволаш усули лазер терапиядир, бу усулнинг сарамаси касалликнинг қандай босқичда

эканлигига боғлиқ. Агар патологик жараёнда тўқима ва органларнинг қайта тикланиш қобилияти сақланган бўлса, қизил нурнинг биотик таъсири натижасида тўқималар тикланиши жадаллашади. Агар тўқимада қайтмас жараён содир бўлган бўлса лазер терапия даволаш усули самарасиздир. Лазер терапия икки йўналишда таъсир этади: патологик ўчоқларни парчалаш, шунингдек тўқима ва органларга биостимуляция таъсир. Лазер нурлари оғриқ қолдирувчи, нейронларни стимуляцияловчи, нерв толалари ўтказувчанлигини ва микроциркуляцияни яхшиловчи, мушакларда моддалар алмашинувини жадаллаштириш, оғриқ ўчоғини блокадалаш ва энергия алмашинувини яхшилади (Олейник О.И.1998).

Куцевляк В.И., Рябоконт Е.Н. (1995) чайнов мушаклар биоэлектрик активлигини соғлом кишилар ва чакка-пастки жағ бўғими артрози билан касалланган беморларда даволашгача ва даволашдан кейин аниқлаган.

Логина Н.К. М:Партнер (2004) чакка пастки жағ бўғими касалликларини комплекс даволашда магнитотерапияни қўллаган. Улар даволаш жараёнида 50% самарага эришган. Беморлар етти-саккиз ой давомида шикоят қилмаган.

Адабиётлар

1. Сафаров М. и др. Влияние несъемных зубных протезов различной конструкции на микробиологические и иммунологические показатели полости рта //Stomatologiya. – 2014. – Т. 1. – №. 1 (55). – С. 18-23.

2. Сафаров М., Мусаева К., Шарипов С. Олинмайдиган кўприксимон тиш протезларининг оғиз бўшлиғи микробиологик ҳолатига таъсири //Stomatologiya. – 2017. – Т. 1. – №. 2 (67). – С. 51-54.

3. Хабилов Н. Л. и др. ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ КАСАЛЛИКЛАРИНИ ДАВОЛАШ УСУЛЛАРИ ҲАҚИДА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ СТОМАТОЛОГИЯ ИНСТИТУТИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 79-85.

4. Хабилов Н. Л. и др. ТИШСИЗ ПАСТКИ ЖАҒ СУЯК ТЎҚИМАСИ ТУЗИЛМАЛАРИНИНГ СУЯК ИЧИ ТИШ ИМПЛАНТЛАРИГА АСОСЛАНГАН ОЛИНАДИГАН ПРОТЕЗЛАР БИЛАН ЎЗARO ТАЪСИРИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 98-101.

5. Хабилов Н. Л. и др. ЎСМИРЛАР ТИШ ҚАТОРЛАРИ ВА ОККЛЮЗИОН САТҲДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 14. – №. 4. – С. 150-151.

6. Хабилов Н. Л. и др. ЖАҒ ПРОТЕЗЛАРИ ВА ОБТУРАТОРЛАРНИНГ ГИГИЕНИК ҲОЛАТИНИ БАҲОЛАШНИНГ УСУЛЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 89-91.

7. Шарипов С. С. и др. ТИШ ҚАТОРИДАГИ АНОМАЛИЯ ВА ДЕФОРМАЦИЯНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИНИ АМАЛИЁТГА ТАДБИҚ ҚИЛИШ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 86-88.

8. Шарипов С. С. и др. ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ ДИСФУНКЦИЯСИ ВА ТИШЛОВ АНАМАЛИЯЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 92-94.
9. Шарипов С. С., Ўткирбек А., Абдусатторович А. З. ЎСМИРЛАР ОККЛЮЗИОН САТҲДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШ ТАЪСИРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 14. – №. 4. – С. 142-149.
10. Шарипов С. С., Хабилов Н. Л. COVID-19 ПАНДЕМИЯСИ ДАВРИДА ТИШ ПРОТЕЗЛАШ АМАЛИЁТИНИ ХАФСИЗ САҚЛАШНИНГ УСУЛЛАРИ // EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH. – 2021. – Т. 1. – №. 2. – S. 845-854.
11. Шарипов С. С., Сафаров М.Т., Гаффаров С.А. Влияние несъёмных мостовидных протезов на интегральные показатели крови. // Стоматология КАЗАХСТАНА. – 2014. – Т. 2. – №. 3. – S. 86-91.
12. Lukmanovich X. N. et al. COVID-19 BILAN O'G'RIGAN TISHSIZ BEMORLAR OG'IZ SHILLIQ QAVATI TIZIMIDAGI BUZILISHLAR //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 14. – №. 4. – С. 152-154.
13. Gaffarov S., Sharipov S. ANALYSIS OF MACRO AND MICROELEMENTS IN TEETH, SALIVA, AND BLOOD OF WORKERS IN FERGANA CHEMICAL PLANT OF FURAN COMPOUNDS //European Medical, Health and Pharmaceutical Journal. – 2014. – Т. 7. – №. 2.
14. Toshpo'latova K. va boshqalar. Implant bilan qo'llab-quvvatlanadigan ko'priklardan foydalanadigan bemorlarda travmatik okklyuzionni bartaraf etish texnikasi // Evropa molekulyar va klinik tibbiyot jurnali. – 2020. – Т. 7. – №. 2. – S. 6189-6193.
15. Хабилов, Н. Л., Шарипов, С. С., Салимов, О. Р., & Ўткирбек, А. (2022). ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ КАСАЛЛИКЛАРИНИ ДАВОЛАШ УСУЛЛАРИ ҲАҚИДА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ СТОМАТОЛОГИЯ ИНСТИТУТИ. Journal of new century innovations, 15(2), 79-85.
16. Хабилов, Н. Л., Шарипов, С. С., Салимов, О. Р., & Ўткирбек, А. (2022). ТИШСИЗ ПАСТКИ ЖАҒ СУЯК ТЎҚИМАСИ ТУЗИЛМАЛАРИНИНГ СУЯК ИЧИ ТИШ ИМПЛАНТЛАРИГА АСОСЛАНГАН ОЛИНАДИГАН ПРОТЕЗЛАР БИЛАН ЎЗARO ТАЪСИРИ. Journal of new century innovations, 15(2), 98-101.
17. Хабилов Н., Шарипов С. ОСОБЕННОСТИ ПРИЕМА ПАЦИЕНТОВ ВРАЧАМИ-СТОМАТОЛОГАМИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ НОВОЙ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ (COVID-19) //Збірник наукових праць SCIENTIA. – 2021.
18. Шарипов, С. С., Чоршанбиев, Х. А., Исроилов, А. Б. Ў., & Зиёдуллаев, Б. Б. Ў. (2022). ТИШ ҚАТОРИДАГИ АНОМАЛИЯ ВА ДЕФОРМАЦИЯНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИНИ АМАЛИЁТГА ТАДБИҚ ҚИЛИШ. Journal of new century innovations, 15(2), 86-88.
19. Шарипов, С. С. (2022). ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ ДИСФУНКЦИЯСИ ВА ТИШЛОВ АНАМАЛИЯЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ. Journal of new century innovations, 15(2), 92-94.

20. Хабилов, Н. Л., Шарипов, С. С., Ўткирбек, А., & Абдусатторович, А. З. (2022). ЖАҒ ПРОТЕЗЛАРИ ВА ОБТУРАТОРЛАРНИНГ ГИГИЕНИК ҲОЛАТИНИ БАҲОЛАШНИНГ УСУЛЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ТАХЛИЛИ. Journal of new century innovations, 15(2), 89-91.

21. Шарипов, С. С., Ўткирбек, А., & Абдусатторович, А. З. (2022). ЎСМИРЛАР ОККЛЮЗИОН САТҲДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШ ТАЪСИРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ. Journal of new century innovations, 14(4), 142-149.

22. Хабилов, Н. Л., Шарипов, С. С., Ўткирбек, А., & Абдусатторович, А. З. (2022). ЎСМИРЛАР ТИШ ҚАТОРЛАРИ ВА ОККЛЮЗИОН САТҲДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШИ. Journal of new century innovations, 14(4), 150-151.

23. Lukmanovich, X. N., Salomovich, S. S., O'tkirbek, A., & Abdusattorovich, A. Z. (2022). COVID-19 BILAN O'G'RIGAN TISHSIZ BEMORLAR OG'IZ SHILLIQ QAVATI TIZIMIDAGI BUZILISHLAR. Journal of new century innovations, 14(4), 152-154.

24. Сафаров, М., Шарипов, С., Ярашева, Н., Очилов, О., Худойназаров, С., & Мирюнусов, М. (2014). Влияние несъемных зубных протезов различной конструкции на микробиологические и иммунологические показатели полости рта. Stomatologiya, 1(1 (55)), 18-23.

25. Gaffarov, S., & Sharipov, S. (2014). ANALYSIS OF MACRO AND MICROELEMENTS IN TEETH, SALIVA, AND BLOOD OF WORKERS IN FERGANA CHEMICAL PLANT OF FURAN COMPOUNDS. European Medical, Health and Pharmaceutical Journal, 7(2).

26. Сафаров, М., Мусаева, К., & Шарипов, С. (2017). Олинмайдиган кўприксимон тиш протезларининг оғиз бўшлиғи микробиологик ҳолатига таъсири. Stomatologiya, 1(2 (67)), 51-54.

27. Toshpo'latova, K., Safarov, M., Sharipov, S., Kim, V., & Ro'zimbetov, K. (2020). Implant bilan qo'llab-quvvatlanadigan ko'priklardan foydalanadigan bemorlarda travmatik okklyuzionni bartaraf etish texnikasi. Evropa molekulyar va klinik tibbiyot jurnali , 7 (2), 6189-6193.

ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ КАСАЛЛИКЛАРИНИ ОЛДИНИ ОЛИШ

*Тошкент давлат стоматология институти
Госпитал ортопедик стоматология кафедраси
Ассистент Шарипов Салим Саломович
Юнусов Бекзод Исак ўғли
Сарабоев Абдухамид Абдурахимович
Хўжаев Нуриддин Фазлиддин ўғли*

Аннотация: Ушбу мақолада чакка пастки жағ бўғими касалликларини олдини олишнинг замонавий усулларини ҳақида шархланди.

Калит сўзлар: “протез”, “стоматология”, “дисфункция”, “пластинка”, “окклюзия”, “технология”, “ортопедия”.

Қисман иккиламчи тишсизликда чакка пастки жағ бўғими касалликларини олдини олиш мақсадида, вақтинчалик пластмассали кўприксимон протезлар (каппалар) дан фойдаланилади. Пародонт касалликлари оқибатида кўп тишлар олинган бўлса тезкор протезлаш усули яъни иммедиант – протезлардан фойдаланилади. Жағларни очувчи ва марказлаштирувчи шиналарни беморлар 3-6 ой, айрим ҳолатларда 1 йилгача тақиб юрадилар (фаолият бузилиш белгиларини йукотгунга қадар). Чакка пастки жағ бўғими дисфункциясини даволаш, уни келтириб чиқарадиган сабабларни бартараф қилишга қаратилиши керак. Ю.А.Петрососов бундай касалликларни даволашда олинмайдиган ажратувчи шиналарни 4-6 ой мобайнида физиотерапевтик муолажалар билан биргаликда олиб боришни таклиф қилади. Унинг фикрича бўғим дисфункцияси морфологик ўзгаришлар натижасида келиб чиқади. Аммо бошқа авторлар фикрича оғиз очишни чегараловчи шиналар фақат чакка пастки жағ бўғими чиқишларида қўлланилиши керак. Чакка пастки жағ бўғими касалликларини даволашни келтириб чиқарадиган сабабларни бартараф этишга қаратилган.

Чакка пастки жағ бўғими касалликларини даволовчи протезларни конструкцияси касалликни келиб чиқишига қараб танланади. Даволаш ишлари анъанавий усулларда: олинмайдиган ва олинадиган протезлар билан жағларни ажратувчи ва фиксация қилувчи каппалар қўйиш билан олиб борилади. Чакка пастки жағ бўғими касалликларини даволашда ишлатиладиган қоппама ва кўприксимон протезларни тайёрлашни ўзига хос томони: - бунда нафақат марказий окклюзия балки ён ва олд окклюзияларда шакллантирилган дўмбоқлар максимал контактда бўлиши керак. Дўмбоқларни шакллантириш фақатгина артикуляторга олиб бориши шарт. Чакка пастки жағ бўғими касалликлари ва

тарқоқ патологик едирилишни даволаганда тишлов баландлиги ва марказий окклюзия холатига бўғим боши жойлашувига эътибор берилади.

Тишлов баландлиги 3-4 мм га пасайган холатларда қуйма қоплама ёки штампли қалпоқ қилиб устига қуйма окклюзион накладка қўйилади. Агар патологик едирилиш оз миқдорда (2 мм гача) бўлса ва альвеоляр ўсиқни компенсатор ўсиши кузатилса бунда ён тишларга чархланмасдан штампли қоплама билан копланеди. Иккиламчи тўлиқ тишсизликда бўғим симптомлари қуйидаги холларда кузатилади: тайёрланган протезлар тишлов паст ёки баланд бўлганда. Пастки жағни олд ва ён ҳаракатларида протез ва сунъий тишларни меъёрий окклюзион контактларни бўлмаслиги, пластмассали сунъий тишларни едилганида, стабилизациянинг етарли бўлмагани холатларида. Шу сабабли тишлов баландлиги ва марказий окклюзияни аниқлаётган вақтда бўғим элементлари холатини қўшимча рентгенологик текширган холда, тишлов болишларини мослаштирган холда олиб борилади (Бондарец Н.В. 1993).

Чакка пастки жағ бўғими касалликларини даволашда миогимнастика ёрдамида даволаш самараси яхшиланади. Миогимнастика профилактика ва чайнов мушаклари гипертонуси ёки спазмида, пастки жағ ҳаракатининг чегараланиши ёки ҳаддан ташқари ҳаракатини бартараф этиш мақсадида қўлланилади. Миогимнастика чакка-пастки жағ бўғими ва чайнов мушаклари функцияларин тиклаш мақсадида тавсия этилади. Машқлар чайнов ва мимик мушаклар анатомик белгиларига қараб бўлинади. Қўллаш усулига қараб актив, пассив ва аралаш бўлади. Актив машқларни беморни ўзи чайнов мушаклар ёрдамида бажаради. Аралаш усулда бемор ўзи чайнов мушаклар ёрдамида ва ўзи қўли ёки врач қўли ёрдамида машқлар бажарилади. Пассив машқлар бемор ўзи ёки врач ёрдамида чайнов мушакларини палпация қилади. Миогимнастикани ўтказишда учала турини ҳам қўллаш керак, чунки бунинг самараси яхши бўлади (Никонов В.В.2001).

Биз адабиётлар билан танишганимизда ўсмирда тиш қаторидаги тишларни йўқотиш натижасида келиб чиқадиган окклюзион сатх деформацияларни ва уларни чакка-пастки жағ бўғими ривожланишига таъсирини чуқурроқ ўрганиш кераклиги аниқ бўлди.

Шундай экан, ўсмирларда тиш қаторлари иккиламчи деформациялари – чакка пастки жағ бўғимидаги ўзгаришларни келиб чиқишида асосий этиологик факторларини аниқлаш ва бартараф этиш ҳала-ҳануз долзарб ва муҳим муаммолардан бири ҳисобланади.

Адабиётлар

1. Сафаров М. и др. Влияние несъемных зубных протезов различной конструкции на микробиологические и иммунологические показатели полости рта //Stomatologiya. – 2014. – Т. 1. – №. 1 (55). – С. 18-23.

2. Сафаров М., Мусаева К., Шарипов С. Олинмайдиган кўприксимон тиш протезларининг оғиз бўшлиғи микробиологик ҳолатига таъсири //Stomatologiya. – 2017. – Т. 1. – №. 2 (67). – С. 51-54.
3. Хабилов Н. Л. и др. ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ КАСАЛЛИКЛАРИНИ ДАВОЛАШ УСУЛЛАРИ ҲАҚИДА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ СТОМАТОЛОГИЯ ИНСТИТУТИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 79-85.
4. Хабилов, Н., and С. Шарипов. "ОСОБЕННОСТИ ПРИЕМА ПАЦИЕНТОВ ВРАЧАМИ-СТОМАТОЛОГАМИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ НОВОЙ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ (COVID-19)." *Збірник наукових праць SCIENTIA* (2021).
5. Хабилов Н. Л. и др. ТИШСИЗ ПАСТКИ ЖАҒ СУЯК ТЎҚИМАСИ ТУЗИЛМАЛАРИНИНГ СУЯК ИЧИ ТИШ ИМПЛАНТЛАРИГА АСОСЛАНГАН ОЛИНАДИГАН ПРОТЕЗЛАР БИЛАН ЎЗARO ТАЪСИРИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 98-101.
6. Хабилов Н. Л. и др. ЎСМИРЛАР ТИШ ҚАТОРЛАРИ ВА ОККЛЮЗИОН САТҲДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 14. – №. 4. – С. 150-151.
7. Хабилов Н. Л. и др. ЖАҒ ПРОТЕЗЛАРИ ВА ОБТУРАТОРЛАРНИНГ ГИГИЕНИК ҲОЛАТИНИ БАҲОЛАШНИНГ УСУЛЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 89-91.
8. Хабилов Н., Шарипов С. ОСОБЕННОСТИ ПРИЕМА ПАЦИЕНТОВ ВРАЧАМИ-СТОМАТОЛОГАМИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ НОВОЙ КОРОНАВИРУСНОЙ ИНФЕКЦИИ (COVID-19) //Збірник наукових праць SCIENTIA. – 2021.
9. Шарипов С. С. и др. ТИШ ҚАТОРИДАГИ АНОМАЛИЯ ВА ДЕФОРМАЦИЯНИ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИНИ АМАЛИЁТГА ТАДБИҚ ҚИЛИШ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 86-88.
10. Шарипов С. С. и др. ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ ДИСФУНКЦИЯСИ ВА ТИШЛОВ АНАМАЛИЯЛАРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 15. – №. 2. – С. 92-94.
11. Шарипов С. С., Ўткирбек А., Абдусатторович А. З. ЎСМИРЛАР ОККЛЮЗИОН САТҲДАГИ ЎЗГАРИШЛАРНИ ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ РИВОЖЛАНИШ ТАЪСИРИГА АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 14. – №. 4. – С. 142-149.
12. Шарипов С. С., Хабилов Н. Л. COVID-19 ПАНДЕМИЯСИ ДАВРИДА ТИШ ПРОТЕЗЛАШ АМАЛИЁТИНИ ХАФСИЗ САҚЛАШНИНГ УСУЛЛАРИ //

EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH. – 2021. – T. 1. – №. 2. – S. 845-854.

13. Lukmanovich X. N. et al. COVID-19 BILAN O'G'RIGAN TISHSIZ BEMORLAR OG'IZ SHILLIQ QAVATI TIZIMIDAGI BUZILISHLAR //Journal of new century innovations. – 2022. – T. 14. – №. 4. – C. 152-154.

14. Gaffarov S., Sharipov S. ANALYSIS OF MACRO AND MICROELEMENTS IN TEETH, SALIVA, AND BLOOD OF WORKERS IN FERGANA CHEMICAL PLANT OF FURAN COMPOUNDS //European Medical, Health and Pharmaceutical Journal. – 2014. – T. 7. – №. 2.

15. Toshpo'latova K. va boshqalar. Implant bilan qo'llab-quvvatlanadigan ko'priklardan foydalanadigan bemorlarda travmatik okklyuzionni bartaraf etish texnikasi // Evropa molekulyar va klinik tibbiyot jurnali. – 2020. – T. 7. – №. 2. – S. 6189-6193.

ABOUT ECOLOGY

Sharopova Muazzam Sobirjonovna

*Teacher of English at Vocational School No. 1,
Chust District, Namangan Region*

Abstract. It is known that the word "Ecology" has become very popular in recent years. This word is often mentioned when talking about the unfavorable state of the environment. Sometimes this term is used together with words like "Society", "Family", "Human", "Health". Ecology belongs to the group of biological sciences and is currently being formed as a separate science. Also, today the science of ecology is developing in close connection with social life. His field of social ecology was born.

Key words: Ecology, Haeckel, phytomass ecosystem, microbiology

Introduction: Ecology studies the living conditions of living beings and their complex relationships with the environment in which they live and the laws born on this basis. In addition, the science of ecology develops scientific recommendations for the optimal organization of human interaction with nature. In this, ecology relies on achievements in biology, botany, zoology, physiology, biochemistry, morphology, molecular biology, microbiology and other sciences that study the structure and function of living beings. After all, after the stage of branching of sciences, it is necessary to legally generalize, combine, classify, and systematize the knowledge gathered in the relevant fields.

Main part: Man is in constant connection with nature in the early stages of his development.

He always lived in an integral connection with the world of flora and fauna and their resources. Therefore, a person is always aware of the lifestyle and distribution characteristics of animals, fish, birds, etc had to take into account. Of course, the ideas of the ancient people about the environment did not have a scientific character. They did not always correctly understand the nature of changes in the environment. But over time, their ideas about nature or the environment served as a source for the accumulation of ecological knowledge. In the ancient manuscripts that have reached us, not only various animals and plants are mentioned, but also some information about their lifestyle and the importance of the environment is given. The term ecology was introduced to the science for the first time in 1866 by the German biologist Ernst Haeckel. The word "Ecology" (from the Greek oikos - home, place of residence, abode, logos - science) means "the science of home, one's place of residence" according to its content. In a more general sense, ecology is a science that studies the interaction of organisms with their environment (at the same time, their interrelationship (diversity)

with other organisms and species). Ecology was formed and formalized as an independent science only in the 20th century. In fact, the great importance of ecology as a science has been understood since recent times. This is explained in terms of the following situation. The increase in the number of people on earth and the increasing impact on the natural environment have put a number of new vital issues that need to be solved. A person should now have complete information about how the nature around him is structured and "how it works", or rather, he should know it well. Ecology studies the same problems. The idea of ecology is very important as a fundamental science. If we recognize the relevance of this science, first of all, we must understand its laws, concepts, and terms. we must learn to use it. After all, they greatly help people to determine their place in the natural environment that surrounds them, and to use natural resources correctly and rationally.

Today, ecology, created on the basis of the synthesis of biological knowledge, has emerged as a new science summarizing the knowledge gathered in the biological direction. Unlike other biological sciences that study certain features of the structure of organisms and the processes that occur in them, in ecology, large biological systems that unite individual organisms into a whole (for example, not only ants, but all ants and their serious attention is paid to the study of the living environment), to the study of the interaction of the organism with the environment in which it lives and with other large creatures. In the second half of the 20th century, modern sciences were "greened" in a unique way.

This is, of course, to determine the great importance of ecological knowledge, that human activity in many cases not only damages the environment, but also has a negative effect on it, changes living conditions, and poses a threat to human life. is related to understanding the possible.

What is Ecology?

- The word "Ecology" is Greek and means "house" and "logos" - science. This science studies all living organisms that live in a "natural home" and undergo functional processes necessary for life in this home. That is why ecology is a science that studies organisms in their "home". This science attaches great importance to the diversity and generality of the relationships between organisms and the environment. The term "ecology" was introduced to science for the first time in 1866-1869 by the great German Darwinist Ernest Haeckel (1834-1919). F. Engels praised E. Haeckel's services at the time and said, "The concept of natural selection was stabilized thanks to the works and services of E. Haeckel, and the variability of species was illuminated by their adaptation to the environment and the transmission of genetic traits." Until E. Haeckel, the great biologists of the 18th and 19th centuries made a great contribution to the development of biological science, studied the living and distribution of plants and animals, but they did not use the word "Ecology". For example, at the beginning

of the 18th century, Anton van Levinguck knew that nutritional dependencies in microorganisms control their number. The English botanist Richard Bradley gave information about the biological productivity of plants. In 1887, the German hydrobiologist K. Moebius (1825-1908) developed the doctrine of biocenosis, the association of various organisms. The main task of the science of ecology is to determine the laws of development, the formation of populations, various senoses, biocenoses and ecosystems formed by species representatives, and to clarify their relationship with the environment. The main tasks of general ecology were defined as follows in the decisions of the third conference of ecologists held in Kiev in 1954: To determine the multifaceted relations between organisms and the environment, to study the ways of historical adaptation of species to the environment: to study the number and quality of species found in ecosystems, as well as the climate and soil conditions of the place where species are found:

To reveal the structure of the ecosystem, the relationships of the species found there with each other and with the environment and with the dead natural components: Temperature, humidity, soil indicating the composition of the ecosystem types, amount of salts (in water, soil) and presence of biogenic substances and determination of their abundance and abundance: When comparing the amount of the ecosystem, revealing the relationships of its main components with each other and with the environment, determining the phytomass produced during the growth, reproduction and photosynthesis of species and the speed of its absorption by animals: 6. Seasonal distribution of all components found in ecosystems, studying the changes that occur throughout the year and over many years, creating general laws based on this or that ecosystem, developing measures for the future.

The information about 500 types of plants and 154 types of animals in the scientific works of the ancient Greek scientists Hippocrates and Aristotle had an ecological nature. For example, Aristotle in his scientific works described the life and distribution of more than 500 different animals, birds, and fish. , gave information about migration from one place to another. Galen, Theophrastus also left valuable information about the adaptation of various animals to life and nature. Z.M. Babur (1483-1530) in his historical work "Boburnoma" contains a lot of information about various plants and animals in Central Asia and India, their growing, habitat, flowering and reproduction periods. brings As a result of the discovery of a new land, the conquest of one country by another country, the study of the nature of these lands, the systematics and morphology of plants and animals, their adaptation to the place where they live, are studied. At the beginning of the 20th century, the science of ecology developed rapidly. At first, the ecology of plants and animals was studied individually, and later they were studied together as a union. Ch. Adams (1913), V. Shelfordlar (1913) guides on animal ecology are created by In Uzbekistan, the works of

T.Z.Zohidov, K.Z.Zokirov, I.I.Granitov, A.M.Muzaffarov, A.E.Ergashev, P.K.Zokirov are important. The Department of Ecology under the Turkestan Dirilfununi, founded in 1920, started training ecologists in connection with the establishment of ecological journals and scientific associations. Most of the environmental problems existing in the territory of the Republic of Uzbekistan depend on economic and other factors, starting from the change of the sources of certain wastes and the disposal of harmful substances, bringing them to the minimization of their impact on the environment. Among them, the importance of ecological education and upbringing is very great. Ecological culture is formed in exchange for ecological enlightenment. Environmental consciousness will emerge only with the help of comprehensive ecosciences. The role of future bachelor teachers in the formation of environmental consciousness among young people is incomparable. They should have a clear idea of the methods of assessing the pollution of the atmosphere, water bodies, the distribution of harmful compounds to the environment, as well as the national and international legal norms of environmental pollution and crisis. In the era of modern science and technology development, keeping the ecological situation in balance, protecting the environment depends on economic, socio-political and other factors.

The main leader of these factors is environmental education and upbringing. It is appropriate to use ancient national educational tools in the formation of ecological consciousness in the minds of young people. In the future, the problem of environmental protection will be solved first of all by creating a technological ring with zero emissions.

Atmospheric air pollution is regulated by sanitary norms. It is intended to determine the permissible concentration of harmful substances in the atmospheric air of one or another settlement. Combinations of the following harmful substances in the overall effectiveness; acetone, acetophenone and phenol, vinylacetate, valerian, fatty acids, ozone, nitrogen (II) oxide and formaldehyde, sulfide gas, hydrogen sulfide, hydrogen fluoride and sulfuric acid aerosol, furfurool, methanol and ethanol, cyclohexane and benzene, sulfate, those composed of chloride, nitrogen, acid, ethylene, propylene, butylene and amylin, 2-3-dichloro-1,4 naphthoquinone, acetic acid and its anhydride, and others. Harmful factors released from cotton and textile, light and chemical industry enterprises in agriculture; include dust, toxic gases, high temperature, humidity, noise, vibration and other emissions. Among them, ammonia is a colorless, pungent, suffocating, highly explosive gaseous substance. Hydrogen sulfide is a colorless, odorous gas that is highly toxic. The toxic gases released in the paper industry turn into acids; styrene, acrylonitrile, acrylic acid, hydrochloric acid, nitrogen and carbon oxides. The above toxic organic substances pass through soil, water and air to plants and then to animals.

Animals and plants enter the human body through exercise and cause various diseases.

Pesticides, organochlorine and organophosphorus substances used in agriculture accumulate in the soil structure, destroy its natural structure and cause serious damage to soil microflora, its productivity reaches 20%.

Therefore, the earth is the source of life for mankind and all living organisms, its economic, vital and ecological importance is unlimited.

To love nature, to cultivate the ability to use it correctly and consciously is the basis of ecological education and culture, and it creates in people the ability to understand responsibility in front of nature. Love of country, patriotism begins with love of nature. Ecological education is an integral part of moral education. Towards a dialectical understanding of ecological consciousness and thinking in humans will help. It is necessary to prepare young people who are well aware of the importance and responsibility of this task in order to carry out ecological education and upbringing at the required level at all levels.

REFERENCES

1. A. Karimov. There is no future without historical memory. T., "Sharq", 1998.
2. A. Karimov. Uzbekistan towards a great future. T., "Uzbekistan", 1998.
3. A. Karimov. Uzbekistan is striving for the 21st century. T., "Uzbekistan", 1999.
4. Jabbarov N. Chemistry and environment. , "Teacher" 1992. Barotov P. Nature protection. , "Teacher" 1991.
5. Shodimetov Yu. Introduction to Social Ecology. I, part T., "Teacher" 1994.
6. Otaboyev Sh. Nabiyev M. Man and biosphere. T., "Teacher" 1995.
7. Tursunov H.T. Basics of ecology and nature protection. "Saodat RIA", 1997.
8. Tokhtayev A.S. T., "Teacher" 1998.
9. Kadyrov E.B. and others. Ecological foundations of natural environment protection. , "Uzbekistan", 1999

PEDAGOGICAL SKILLS

Sharopova Muazzam Sobirjonovna

*Teacher of English at Vocational School No. 1,
Chust District, Namangan Region*

Abstract: Concept of pedagogical skills. The content and purpose of pedagogical skills. If the professional skills program of the pedagogue is looked at practically, then its integral quality - the teacher's skills - will be in the first place. Despite the fact that there are so many definitions of pedagogical skill, some aspects of the skill are definitely expressed in them.

Key words: Pedagogue, social activity, social responsibility, creativity, communicativeness

Introduction: Mastery is a high and ever-evolving art of education and training. A pedagogue is a master of his work, an in-depth knowledge of his subject, well-acquainted with relevant fields of science and art, a good understanding of general and youth psychology in practice, a comprehensive knowledge of teaching and upbringing methodology, and a highly cultured person. specialist.K There are two different understandings of teacher skills in pedagogical theory. The first one is related to the understanding of pedagogical work, and the second one is that the personality of the pedagogue plays a key role in education.Main part: Mastering a skill requires knowing and being able to do many things. It is necessary to know the principles and laws of education and its founders. In order to use effective technologies in the educational process and its organizers, it is necessary to know very well how to correctly select, diagnose, anticipate and design the given level and quality process for each specific case.

“I just I became a real master only when I was able to say "come" in 15-20 different ways, and I was able to express my appearance and voice in 20 ways, - says the great pedagogue A.S. Makarenko.

Pedagogical skill is a set of pedagogical qualities of a person and ensuring effective organization of professional pedagogical activity by the teacher, which means that the pedagogue has reached the highest level of activity skill.The teaching profession is very individual by its nature. The important life role of every teacher is to be a master of his work.The teacher's skills are visible in his work. First of all, the teacher must have a good understanding of the laws and mechanisms of the pedagogical process. In this sense, the general skills of the pedagogue and his pedagogical technique are of great importance.But skill is a special power. It is not possible to be a Master at a higher or lower level. Mastery may or may not be attained.

A real master is beautiful only when he is working. Pedagogical skills are achieved with certain personal qualities of the teacher. Pedagogical skill represents the development of high-level pedagogical activity, acquisition of pedagogical techniques, as well as the personality of the pedagogue, his experience, civil and professional status. "Pedagogical skill" as a category has its own scientific basis. In the work of different researchers, the use of different concepts to describe the same phenomenon has different meanings and aspects of content. The absence of a single, recognized definition of pedagogical skill in the works of various authors suggests that it is a living process of research will be the basis for release. The diversity of concepts and opinions indicates the complexity and versatility of this phenomenon. All definitions emphasize the individual and thus reflect the social nature of pedagogical skills. I.A. Zyazyun and N.A. Lebedniks proved the interdependence of social maturity and professional skills of a person. The skill is acquired by students in stages depending on their level of social maturity. The components of social maturity have the following ratio with the component of pedagogical skills.

The social maturity components of the future pedagogue include:

- * social self-determination - manifestation of one's pedagogical abilities and beliefs;
- * social activity - improving the experience of working with people and educating others;
- * social responsibility - knowledge that becomes a teacher's knowledge.

Pedagogical skill components N.V. Kuzmina, V.A. Slastenin, I.A. Zyazyun, V.I. Zagvyazinsky, G.I. Khozyainov, T.F. Kuzina, A.I. Myashenko, N.P. Lebednik, T. Noyner, Yu.K. Babansky, N.V. Kukharev were studied in the researches. They defined the main directions of pedagogical skills in a certain logical consistency. The basics of pedagogical skills: professional pedagogical knowledge, orientation to humanism, pedagogical technique, experience of professional pedagogical activities, personality of a pedagogue.

To the stages of skill formation:

- * reproductive (primary),
- * includes creativity, creativity and innovation.

Pedagogical skill levels are a continuation of the teacher's job level:

- * reproductive (extremely low);
- * flexible (low);
- * local (limited)- modeling (moderately satisfactory).

Pedagogical skill components reflect professional activity in terms of skills necessary to perform professional tasks.

The following qualification groups that form pedagogical skills components are distinguished:

- * designing;
- * construction;
- * organization;
- * communication;

*knowledge and reflectivity. In the following years, new views appeared regarding the category of pedagogical skills.

There has also been some deviation from the traditional explanations of pedagogical skills (I.A. Zyazyun, N.V. Kuzmina, VASIAstenin). St. Petersburg School of Pedagogical Researchers, pedagogy is a special condition of a person - that is, his professional training in a broad sense is a special field of working with people. describes it as pedagogy. The basis of pedagogical skill is pedagogical knowledge. Pedagogical knowledge means an integral professional-personal description determined by the ability and readiness to perform the pedagogical task in accordance with the norms (norms), standards and requirements adopted in a specific historical period. Pedagogical knowledge implies the ability of a person working skillfully in the field of education to rationally use all the experiences accumulated by humanity in the work of education and upbringing, so he should acquire appropriate methods and forms of pedagogical activities and relations to a sufficient extent. The main indicator of professional-pedagogical knowledge is orientation to the person. Professional-pedagogical knowledge includes the ability to consistently perceive pedagogical reality and act consistently in it. This feature provides an opportunity to see the logic of the pedagogical process as a whole and together with the entire structure, to understand the laws and directions of the development of the pedagogical system, and to facilitate the construction of appropriate activities. Knowledge requires the acquisition of modern pedagogical technologies associated with three situations that are extremely important for a teacher:

- * to interact with people, to be in cultural communication;

- * to be able to receive information in the field of science and process it according to the teaching content and use it for independent study; is a re-examination of one's own personality. All the above components of professional-pedagogical knowledge form a complex structure, form the "ideal model" of a specialist, and finally become closely united and determine the description of the activity of a teacher. Knowledge is manifested and evaluated only in the course of activity and only within the framework of a specific profession. The term pedagogical culture is usually used to evaluate the teacher's activity in the pedagogical environment. Pedagogical culture is connected with the individual content of professional activity. Pedagogical knowledge ensures that the teacher achieves high results. Pedagogical culture gives an aesthetic form to activities and relationships. Pedagogical activity serves as a factor in the analysis of the concept of pedagogical culture. Pedagogical culture is a manifestation of culture in

general. Culture means a social phenomenon that covers all the actions of the subject in mastering the objects of the world as a process and result of activity. Culture unites all phenomena created by man, as well as by what tools and methods. Pedagogical culture, as in culture in general, has subject-product and technical-technological aspects. Pedagogical culture has a number of system-forming elements. They include:

Pedagogical design culture.

It is the ability to correctly choose the goal, determine the tasks, determine the stages of their solution. Organizational culture is also included in the system of pedagogical culture and it provides an opportunity to organize the teaching and upbringing process at different levels of the pedagogical framework (in society, educational institutions, children's groups).

Components of pedagogical skills.

The components of pedagogical skills include:

* The ability to know the development of life content that is relevant for every student, the student's ability to act in this stage of development, the opening and realization of his life path, with what knowledge the teacher can help him;

* the ability of some teachers to "see" a group of students (audience, etc.) in the process of its development and acquisition of content as a sympathetic organism, which is considered an integration of the content and cross-section of development;

* the ability to perceive the integral content and integral development section;

* high awareness of one's organism.

The ability to distinguish the real information necessary for the audience, the student in terms of their desires, motives, preferences;

* distortion of perception from various disorder situations that arise as a result of personal characteristics;

* management with a high sense of the means of the possibilities of subtle differentiation of their senses;

* a wide management repertoire, various management methods, mastering "weapons" of information transfer: voice, gestures, facial expressions, etc.; * a wide collection of professional methods and methods;

* mastering the methodology.

3. Pedagogical ability The professional activity of a teacher requires extraordinary general and special abilities. The success of professional-pedagogical activities depends on individual pedagogical skills. The following groups of pedagogical skills are distinguished:

* sensitivity to the object (student);

* Communicativeness - approach to people, benevolence, politeness;

* perceptive abilities - professional maturity, empathy, pedagogical feeling;

- * personality dynamics - the ability to influence the will and logical persuasion;
- * emotional stability - self-control;
- * creativity - ability to work creatively.

The pedagogue's special abilities include the activity of acquiring knowledge, skills and abilities, and the ability to educate a person.

Teaching, learning and teaching skills include:

- * the ability to see and feel the student's understanding and to establish the level and nature of such understanding;

- * the ability to independently select educational material and determine effective methods and methods of teaching;

- * the ability to adequately describe the material and ensure its comprehensibility to all students;

- * the ability to organize the teaching process taking into account the individuality of students;

- * the ability to use pedagogical technologies in the teaching process;

- * the ability to organize the development of students in large steps;

- * the ability to improve his pedagogical skills; * the ability to share his experience with others;

- * the ability to learn and improve independently. Pedagogical skills focused on the pedagogical process include:

- * the ability to correctly assess the internal state of another person, to sympathize with him, to empathize with him (the ability to empathize);

- * the ability to be a model for analysis;

- * the ability to take into account individual characteristics in the process of education;

- * the ability to find the appropriate communication style and place, to agree;

- * the ability to gain respect, that is, to gain authority among students. Pedagogical communication skills stand out among pedagogical skills. Communicative ability is within the framework of pedagogical interactions is the ability to communicate in a unique way.

In the literature on psychology, several groups of communicative abilities are distinguished:

1. A person's knowledge of another person.

In this group of abilities, to evaluate a person as a person, a person's special appearance, motives and actions, to assess the ratio of a person's external appearance, behavior and inner world; such as being able to "read" gestures, mime, pantomime are covered.

2. A person's self-knowledge.

He intends to evaluate his knowledge, abilities, his character and other aspects of his personality, as well as the way that people from outside and around him should evaluate him.

3. Being able to correctly assess the communication situation.

This is observing the situation, choosing its most informative signs and drawing attention to it; is the ability to correctly perceive and evaluate the social and psychological content of the situation.

5. Speech culture of the teacher

Before commenting on the teacher's speech culture, oratory and ability to express his opinion orally and in writing, it is necessary to mention some information about language and speech.

Speech culture is of particular importance as a very important integral component of society's life and culture, as a specific reality and manifestation. It includes daily, constant, necessary processes such as exchange of ideas, communication, speech, "manages" them, becomes a reality through them, and has the power to influence. Language and speech are dialectically related socio-historical, socio-psychological phenomena, language as a tool of communication, and speech as a method of communication. is available as Speech is the process of using a unique socio-individual weapon called language, the manifestation of language units and possibilities in a necessary and permanent relationship with objective existence, thinking and the situation. Speech is a formal language. In a broad sense, it consists of words, phrases and sentences. The concept of striving to speak culturall has existed in all nations since ancient times. This concept is related to certain linguistic norms, ethical and aesthetic requirements. Hence the speech. The concept of culture is an ethical and aesthetic category, a phenomenon that defines (indicates) the spirituality of each national language and nation. Speech culture is not only actions aimed at conscious and purposeful standardization of the literary language (processing and enrichment), but also an activity that serves to raise the general culture of the nation and educate a certain "language taste" in people.

The term speech culture in linguistics refers to three different phenomena:

- 1) the name of a cultural speech, that is, a speech event;
- 2) the name of the scientific problem related to the concept of cultural speech and referred to as speech culture;
- 3) the name of the field dealing with the study of the problems of speech culture, the department of linguistics.

Each of the three mentioned phenomena has its own complex manifestations and aspects, which should not be confused with each other. Thus, the most important definitions of speech culture are:

1. Speech culture is one of the characteristics of literary language development (Prague Linguistic School).

2. Speech culture (language culture) is the norms of literary language the activity of helping the formation and smoothing, that is, a conscious intervention in the development of the language (Prague Linguistic School).

3. Speech culture is the ability to consciously understand the language and its rules, to make a clear, clear, expressive speech (A. Gurevich and others).

4. Speech culture consists of complete and deep thinking among people, careful acquisition of all possibilities and means of language (B.N. Golovin and others).

5. Speech culture is not only correct speech, but also fluency and eloquence (G.O. Vinokur and others).

6. Speech culture is the art of speaking and writing appropriately using language tools (A.I. Efimov)

7. The culture of speech is, first of all, the culture of thinking.
(D.E. Rosenthal and others).

8. The speech that is distinguished by its national identity is a cultural speech (M. Agafonova).

The conclusion is that speech culture is an attitude towards the use of language, a tool of communication and intervention.

The higher the attitude to the possibilities of this unique weapon, other factors in its use: thinking, consciousness, existence, various situations and circumstances, the higher the attitude to the goal, the higher the level of speech culture.

If it is the other way around, it is inevitable that the speech culture will be at a low level.

5. Requirements for a teacher:

Serious requirements are placed on the personality of a teacher of a high school. They have been thoroughly studied by pedagogues and psychologists. The most important requirement for a teacher is his high qualification to be Perhaps it is impossible to do pedagogical work without it. A teacher of a high school should also meet such requirements, in which the requirements raise him to the level of a person who forms a future specialist at a high level.

The following important and permanent requirements are imposed on the teacher of the higher school:

* able to correctly assess the political, social and economic directions of the development of society;

* having mastered the standards of formation of the future specialist necessary for the society in a certain period of development;

* loves pedagogical activity;

* have special knowledge in their field;

- * to be intelligent;
- * pedagogical sense
- * high maturity;
- * high level of general culture and morality;
- * skillfully mastering pedagogical technologies.

Additional requirements for a teacher: ability to enter, artistry, cheerfulness, good taste, etc.

The above-mentioned are not innate qualities characteristic of the pedagogue, but they are brought about as a result of the pedagogue's regular and personal work and great services.

References:

1. Azizkhojaeva N.N. Pedagogical technology and pedagogical skill.-T.: TDPU. 200 years.
2. Sayidahmedov N. New pedagogical technologies. -T.: "Finance" publishing house, 2003.- 171 p. 3. Ochilov M. New pedagogical technologies. - Against. "Nasaf", 2000-80 p.
4. Tolipov U., Usmanbayeva M. Pedagogical technology: theory and practice.-T.: "Science". 2005.
5. Farberman. B.L. Advanced pedagogical technologies. - T.: 2001
6. Clarin M.V. Pedagogical technology and educational processes.M.: Znanie.
7. Pityukov V.Yu. The basis of pedagogical technology. - M.: Gnom-Press, 2007 (uchebnoe posobie).
8. Ishmatov Q. Pedagogical technology. Lecture text. Namangan, NamMPI.-2004.95 p.
9. Alimov N.N., Turmatov J.R. "Pedagogical technologies". - Jizzakh, 2007. - 87 pages.
10. G. Dadamirzaev. Basic words and phrases for pedagogical technologies. Methodical guide. - Namangan, NamMPI, 2008, 30 pages.
11. Seytkhalilov A., Rakhimov B.Kh., Majidov I.U. Pedagogicheskiy slovar-spravochnik. - T.: "OPTIMAL LIGHT", 2011.-704p., 2011.-704p.
12. www.zyyonet.uz
13. www.tdpu.uz

HEALTH IS THE ONLY WEALTH

Sharopova Muazzam Sobirjonovna

Teacher of English at Vocational School No. 1

Chust Distric, Namangan Region

Abstract: The health of a person depends on him in many ways. For this, he should lead his life rationally, follow the requirements of a healthy lifestyle and lifestyle to prevent any disease." (From the speech of the President of the Republic of Uzbekistan I. Karimov on December 7, 2004)

Key words: ambition, aggressiveness, competence, excitability, muscle tension, fast activity type, high risk of cardiovascular diseases

Introduction: Health (health) is a state in which any living organism itself and all its organs can fully perform their tasks: the absence of defects, diseases (a detailed definition of the concept of health is given below). Health sciences include dietetics, pharmacology, biology, epidemiology, psychology (health psychology, developmental psychology, experimental and clinical psychology, social (social) psychology), psychiatry, pediatrics, medical sociology and medical anthropology, psychohygiene, defectology, and others.

The main part: Concept of health, text Protection of human health (health care) is one of the tasks of the state. The World Health Organization (WHO) deals with human health on a global scale.

World Health Day is celebrated every year on April 7, World Mental Health Day - October 10.

- 1 About the concept and definition of health
- 2 Levels of health in medical and social studies
- 3 Determining the level of health, its indicators
 - 3.1 Norms of some biological indicators for average adults
 - 3.2 Public Health Criteria
- 4 Health factors
- 5 Mental health
- 6 Occupational health
- 7 Healthy lifestyle
- 8 Health care
 - 8.1 World Health Organization
- 9 Valeology

ABOUT THE CONCEPT AND DEFINITION OF HEALTH

According to WHO regulations, "health is not only the absence of disease and infirmity, but also a state of complete physical, mental and social well-being." However, this definition cannot be used to assess health at the population and individual level. According to the WHO, in medical and sanitary statistics, the concept of health means the absence of diseases and disorders in a person, and at the population level - the process of decreasing the rate of death, morbidity and disability. P. I. Kalyu in his work entitled "The main features of the concept of health and some issues of health care restructuring: detailed information" reviewed 79 definitions of health compiled by different scientific standards in different countries of the world, at different times. Definitions include: Health is the normal functioning of the organism at all levels, the normal course of biological processes that allow personal survival and reproduction. Dynamic balance of the organism and its functions with the environment. The ability to participate in social activities and public works, to fully perform basic social functions. Absence of diseases, illnesses and changes.

The ability of our body to adapt to constantly changing environmental conditions. According to Kalyu, all possible descriptions of health can be equated to the following concepts: Medical model — for definitions containing medical signs and characteristics; health as a disease and the absence of its symptoms. The biomedical model is the absence of organic disorders and subjective feelings of ill health. The biosocial (biosocial) model is a combination of medical and social characteristics, in which social characteristics are prioritized. Value-social model - human health is considered as a value; The WHO definition corresponds to this model.

LEVELS OF HEALTH IN MEDICO-SOCIAL RESEARCH

Individual health is the health of an individual person. Group health is the health of social and ethnic groups. Regional (regional) health is the health of the population of administrative regions. Public health is the health of the population, the health of the population as a whole; It is defined as "the science or art of preventing diseases, prolonging life, and improving health through organizational efforts. Public health prevention methods include the introduction of educational programs, policy, service development, and scientific research. The concept of vaccination is related to the concept of public health. The enormous positive impact of public health programs is widely recognized. In part as a result of 20th century public health policies, infant and child mortality rates have declined and life expectancy has steadily increased for many people around the world. For example, the average life expectancy of Americans has increased by 30 years since 1900, and by six years worldwide.

DETERMINING THE LEVEL OF HEALTH, ITS INDICATORS

Human health is a qualitative indicator, which includes quantitative parameters: anthropometric (height, weight, chest size, geometric shape of organs and tissues); physical (heart rate, arterial blood pressure, body temperature);

biochemical (amount of chemical elements, erythrocytes, leukocytes, hormones, etc. in the body); consists of biological (composition of intestinal flora, presence of viral and infectious diseases) and other biomarkers. There is a concept of "norm" for the state of the human organism, which takes into account that the parameter values fall within the range determined by medical science and practice. Deviation of the value from the given range can be a sign and evidence of deterioration of health. Externally, the loss of health is expressed in measurable disturbances in the structural structures and functions of the body, in changes in its flexibility. From the point of view of WHO, people's health is a social quality, and in this regard, the following indicators are recommended for assessing population health: Gross domestic product spending on health care; Availability of primary medical care;

The level of immunization of the population;

Level of examination of pregnant women by qualified personnel;

Nutritional status of children;

Child mortality rate;

Average life expectancy;

Hygienic literacy of the population.

NORMS OF CERTAIN BIOLOGICAL INDICATORS FOR AVERAGE ADULTS

Arterial blood pressure is not higher than 140/90 mm. Body temperature — from 35.5 to 37.4 °C. From the point of view of health, two levels of arterial blood pressure can be determined:

Optimal: SAB not less than 120, DAB not less than 80 mm sim.ust.

Normal: SAB 120-129, DAB 84 mm wire.

SAB - systolic arterial pressure. DAB — diastolic arterial pressure.

PUBLIC HEALTH CRITERIA

Medical-demographic - birth rate, death rate, natural population growth, infant mortality rate, number of premature babies, life expectancy. Illness - general, infectious, with temporary incapacity for work, according to medical examinations, the main non-epidemic diseases, hospitalized. Indicators of disability. Indicators of physical development. All criteria should be evaluated dynamically. An important criteria for assessing the health of the population is the health indicator (index), that is, the percentage of people who are not sick at the time of examination (for example, during the year).

HEALTH FACTORS

In health psychology, three factors affecting health are distinguished: independent, transmission and motivators. Independent: the correlation (correlation) with health and disease is the strongest: Factors that predispose to health or disease: Behavior pattern; Behavioral factors of type A (ambition, aggressiveness, competence, excitability, muscle tension, fast activity, high risk of cardiovascular diseases) and B (opposite qualities). Auxiliary dispositions (eg, optimism and pessimism). Emotional patterns (eg, alexithymia). Cognitive factors are concepts about health and illness, norms, values, personal assessment of health, etc. Social environment factors - social support, family, professional environment. Demographic factors - gender factor, individual coping strategies, ethnic groups, social classes.

Contributing factors:

Ability to manage different levels of problems. Substance abuse and abuse (alcohol, nicotine, eating disorders). Types of health-promoting behavior (choosing the environment, physical activity). Compliance with the rules of a healthy lifestyle.

Motivators: Stressors.

The presence of the disease (the process of adaptation to acute episodes of the disease). Physical health factors:

Level of physical development;

Level of physical fitness;

Level of functional training for stress;

The degree of mobilization (mobilization) of adaptive reserves and readiness for such mobilization, which ensures adaptation to various factors of the habitat. The World Health Organization recommends using gender (hereditary) criteria rather than biological criteria when studying differences in the health of men and women, because it is they that best explain existing differences. In the process of socialization, men are encouraged to abandon self-protective behavior, to perform dangerous and risky behavior aimed at obtaining a large income; and for women, maintaining their health as future mothers. But when the emphasis is placed on the appearance of health, instead of healthy functioning, characteristic female disorders may occur, typically gastrointestinal disorders. The difference in life expectancy between men and women depends on where they live. is liquid; In Europe it is if different enough, it is almost non-existent in a number of countries in Asia and Africa, and this is primarily due to female deaths due to genital mutilation, pregnancy complications, childbirth and poorly performed abortions. have been shown to provide women with incomplete information about their disease. Health factors include income and social status, social networks of support, education and literacy, employment/working conditions, social environment, physical environment, personal health care experiences and skills, healthy child development, level of development of biology and genetics, medical services and culture are relevant.

MENTAL HEALTH Mental (psychic) health is a person's ability to overcome complex life conditions, while maintaining the optimal emotional background and behavioral adequacy.

The concept of mental health, *euthumia* ("good state of mind") was described by Democritus, and the image of a person who has achieved inner harmony related to the life and death of Socrates is recorded in Plato's dialogues. In various studies, the source of mental suffering is often called culture (in the works of Sigmund Freud, Alfred Adler, Karen Horney, Erich Fromm). Viktor Frankl calls the existence of a value system in a person an important factor of mental health. In relation to the gender approach to health care, several models of mental health have been developed: Normative, using a double standard of mental health (for men and women). An androcentric, male standard of mental health is accepted. Androgynous includes a uniform mental health standard and equal treatment of clients regardless of gender. Non-normative (according to Sandra Behm's model) is based on qualities that are not associated with exclusively male or female characteristics.

OCCUPATIONAL HEALTH

"Occupational (professional) health" as a topic of scientific research first appeared in psychological scientific literature in the mid-80s of the XX century. It was used for the first time in 1986 by George Everly in a publication on integration problems in the implementation of organizational work in such fields as occupational hygiene and occupational psychology. As noted by R. A. Berezovskaya, this researcher focused on the important role of psychologists in the development and implementation of health support and development programs in workplaces. Later, in 1990, University of Hawaii researchers Raymond, Wood, and Patrick (J. Ramond, D. Wood, W. Patrick) stated in their article that one of the tasks of psychology is to create healthy professional environments and healthy workplaces. formed the opinion that it is necessary. In Russian research, this topic was presented for the first time in 1991 in the section "Psychology of Health" of the collective monograph "Psychological support of professional activity". The authors, scientists of the Faculty of Psychology of St. Petersburg University, focus in the book on the psychological aspects of creating a healthy lifestyle, psychohygiene of professional activity, ensuring the psychological safety of professional work, professional longevity, and the organization of a psychological relief office in production. focused, but did not provide a definition of the concept of occupational health. According to the definition given by V. A. Ponomaryenko, doctor of medical sciences, military doctor in 1992, occupational health is the ability to maintain compensatory and protective mechanisms that ensure work ability in all conditions of professional activity. The concept of occupational health is defined in the same way in the work "Health of a healthy person" (1996), only with the addition of the need to ensure professional reliability. Later, V. A.

Ponomarenko and A. N. Razumov proposed to look at occupational health in the form of a system, the main structural components of the system are functional status, mental and physical quality, the ability of workers to cope with professional work and the clinical, mental and physical statuses that create the basis for the reliability of their work. According to the mentioned researchers, the central place in the structure of occupational health is occupied by professional-important qualities, which determine the genotypic status of a person, his functional reserves, and later (directly and indirectly) - the functional state of a person. Later, a new branch of psychology is developing - occupational health in health psychology (now for any profession) "in order to evaluate the ability of a person's organism to perform a certain professional activity with a certain efficiency and duration during a certain period, as well as to withstand unfavorable factors accompanying this activity began to be defined as an integral characteristic of the physical and mental indicators of the functional state of the organism. As a criterion of occupational health, the working ability of a person, which is defined as "the maximum possible efficiency of the expert's activity based on the consideration of the functional state of his body and physiological value", serves. In the modern concept, occupational health is seen as a certain level of specialist characteristics that meet the requirements of professional activity and ensure its high efficiency. Maintaining a person's professional health and ensuring efficiency at the same time is related to a person's psychological professional adaptation (flexibility). Disruption of adaptation (symptoms of disadaptation) is on the one hand negative psychological value of health, wealth and well-being is often known long before it is expected. We do not perform good deeds and perfect our prayers for the sake of our health. When wealth comes, instead of thanking it, we ride the horse of arrogance and conceit. As the Prophet (peace be upon him) said: "There are two great blessings for which many people are deceived and fall down." They are: health and free time. In many hadiths, it is emphasized that every person should grieve over his body parts. After all, it is the duty of every person to keep the body healthy and prevent it from being damaged. Nowadays, no matter how much medicine is increased, the quality of medicine, the level of doctors, the medical technology is improved, if the person himself does not care about his global achievement, he will not achieve the expected result. A priceless wealth for a person is health. Its preservation is entrusted to each of us. For this reason, taking care of one's health is counted among the deeds. Our wise people did not say for nothing that "Health is the only wealth". A person with a mind will have to take care of his life. No matter how much people care about regular exercise and good health, no matter how much dedication they show this year, there is absolutely no way to be healthy at all times. A person cannot consider himself to be "healthy" in all respects, he could not simply say "I have no disease". It can be seen that although the reason for its origin is many, its origin goes back to only one essence. Allah

Almighty tests His servants from time to time, and some for life, with various diseases, disabilities, or with time. Ainiksa Ozi bestows pain and sickness, pain and sickness on his beloved servants. The Messenger of Allah (peace be upon him) said: "Whoever Allah wills good for, He gives him trouble." In another narration: "Whatever illness, suffering, anxiety, sorrow and pain afflicts a believer, even if a thorn enters him, surely Allah will forgive his sins because of it (narrations of Imam Bukhari and Imam Muslim). It is clear that the beams of these narrations are beneficial to us, not absolute harm. Because in the event of illness, a Muslim remembers that he is a helpless slave and needs God's grace at every moment. He is patient. may achieve many good things. Then the person suffering from the disease will not be offended, but will see it as a test and a blessing from God.

References

1. Karimov I.A. High spirituality is invincible power.-T., "Spirituality", 2009. 176 p.
2. Laws of medicine -- 2009 Ibn Sina
3. Karimov I.A. Independence and spirituality.-T., "Uzbekistan", 1994. 157 p.
4. Karimov I.A. Uzbekistan is on the path of independent development.-T., "Uzbekistan",
5. Karimov I.A. The homeland is as sacred as a place of worship.-T., "Uzbekistan", 1996.
6. Karimov I.A. A perfect generation is the foundation of Uzbekistan's development.
7. Collection of hadiths by Imam Bukhari

МЕҲНАТ ШАРТНОМАСИ – МЕҲНАТ ҲУҚУҚИЙ
МУНОСАБАТЛАРНИНГ АСОСИ СИФАТИДА

Тўев Баҳодир Бахтиёрович

*Бухоро вилояти юридик техникуми
“Оммавий-ҳуқуқий фанлар” кафедраси
ўқитувчиси 3-даражали юрист*

Аннотация: мазкур мақолада меҳнат шартномаси тушунчаси, субъектлари, унинг шакли ва мазмуни, меҳнат қонунчилигида тартибга солиш соҳаси назарий жиҳатдан қисқача таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: меҳнат ҳуқуқи, меҳнат шартномаси, иш берувчи, ходим, меҳнат интизоми.

Аннотация: в данной статье кратко анализируются понятие трудового договора, его субъекты, форма и содержание, а также область регулирования в трудовом праве.

Ключевые слова: трудовое право, трудовой договор, работодатель, работник, трудовая дисциплина.

Abstract: this article briefly analyzes the concept of labor contract, its subjects, its form and content, and the field of regulation in labor law.

Key words: labor law, labor contract, employer, employee, labor discipline.

Ўзбекистон Конституциясининг 37-моддасида “Ҳар бир шахс меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ва [қонунда](#) кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эгадир”, - деб белгилаб қўйилган. Меҳнат қилиш бу инсоннинг ижтимоий ҳуқуқи ҳисобланади. Инсон яшаши ва ҳаёт кечириши давомида меҳнат қилади, даромад топади, бойлик орттиради ва натижада мулкка эга бўлади.

Меҳнат шартномаси меҳнат ҳуқуқларини амалга ошишини кафолатлайдиган ҳужжат ҳисобланиб, меҳнат ҳуқуқи институтининг марказий ўрнида туради. Чунки ишга қабул қилишдан бошлаб, то ишдан бўшашгача бўлган вақтда бўладиган барча муносабатлар ўзагида меҳнат шартномаси қоидалари туради. Фуқароларнинг иш билан таъминлашнинг ташкилий-ҳуқуқий шакли сифатида меҳнат муносабатларининг пайдо бўлишининг асоси ҳисобланади.

Меҳнат кодексининг 72-моддасида “Меҳнат шартномаси ходим билан иш берувчи ўртасида муайян мутахассислик, малака, лавозим бўйича ишни ички меҳнат тартибига бўйсунган ҳолда тарафлар келишуви, шунингдек меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланган

шартлар асосида ҳақ эвазига бажариш ҳақидаги келишувдир. Ходим ва иш берувчи меҳнат шартномасининг тарафлари бўлиб ҳисобланадилар”, деб белгилаб қўйилган.

Эътибор берадиган бўлсак, ходим ва иш берувчи тушунчалари қўлланилган. Бу ерда иш берувчи ва ходим меҳнат ҳуқуқи субъектилари ҳисобланади. Иш бериш ҳуқуқига кимлар эга эканлиги МКнинг 14-моддасида янада аниқроқ келтирилган:

1) корхоналар, шу жумладан, уларнинг алоҳида таркибий бўлинмалари ўз раҳбарлари тимсолида;

2) мулкдорнинг ўзи айна бир вақтда раҳбар бўлган хусусий корхоналар;

3) ўн саккиз ёшга тўлган айрим шахслар қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда.

4) Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланган тартибда ходимлар ёллайдиган яқка тартибдаги тадбиркорлар.

Юқоридаги ҳуқуқий нормадан шуни тушуниш мумкинки, меҳнат шартномасини тузиш ҳуқуқига эга бўлмаган субъект томонидан шартноманинг тузилиши, пировардида меҳнат шартномасининг ҳақиқий эмас деб топилишига олиб келади. Бундан ташқари, меҳнат шартномасини тузиш натижасида юзага келадиган ўзаро ҳуқуқ ва мажбуриятлар фақат унинг тарафларига тегишли бўлади¹.

Шу ўринда бир савол туғилиши табиий: ўн саккиз ёшга тўлган айрим шахслар ҳам иш берувчи бўла оладими? Ҳа албатта, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда бўлиши умкин. Бунинг учун зарур талаблар бор. Яъни ишга ёлловчи шахс камида 18 ёшга тўлган бўлиши керак, муомалага лаёқатли бўлиши, зарур моддий ва меҳнат шароитларини яратиб бера олиши, ёлланма меҳнатдан ўз маиший эҳтиёжлари йўлида фойдаланиши лозим².

Жисмоний шахслар ўзларининг уй-рўзғор, маиший эҳтиёжлари йўлида(оилавий тиббий ҳамшира, бола тарбияловчиси, боғбон, автоулов ҳайдовчиси, ошпаз ва бошқалар) ёлланма меҳнатдан фойдаланишлари, иш берувчи сифатида меҳнат шартномаси тузишлари мумкин. Бунлай ҳолда иш бераётган фуқаро ўзининг ходимига меҳнат қонунчилигида назарда тутилган энг минимал даражадаги меҳнат шароитларини яратиб бериши, ҳуқуқлардан фойдаланишини таъминлаши лозим бўлади³

¹ М.Гасанов, Е.Соколов Ўзбекистоннинг меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари саволлар ва жавоблар. Меҳнат шартномаси(контракти). Биринчи китоб. “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёти, Тошкент-1999, 12-бет

² Й.Турсунов, Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексига шарҳлар. –Т.: Адолат нашриёти, 2015. 92-бет.

³ Меҳнат ҳуқуқи. Муаллифлар жамоаси. Дарслик – Т.: ТДЮУ нашриёти, 2018 йил, 140-бет

Меҳнат шартномасида ходим тушунчасига эътибор берадиган бўлсак, МКнинг 14-моддасида белгиланган ёшга етган ҳамда иш берувчи билан меҳнат шартномаси тузган Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, шунингдек чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар меҳнатга оид муносабатларнинг субъектлари бўлиши мумкинлиги айтиб ўтилган. Белгиланган ёш деганда ўн олти ёш ҳисобланиши ёки ёшларни меҳнатга тайёрлаш учун умумтаълим мактаблари, ўрта махсус, касб-ҳунар ўқув юртларининг ўқувчиларини уларнинг соғлиғига ҳамда маънавий ва ахлоқий камол топишига зиён етказмайдиган, таълим олиш жараёнини бузмайдиган енгил ишни ўқишдан бўш вақтида бажариши учун — улар ўн беш ёшга тўлганидан кейин ота-онасидан бирининг ёки ота-онасининг ўрнини босувчи шахслардан бирининг ёзма розилиги билан ишга қабул қилишга йўл қўйилишини назарда тутиш керак. (МКнинг 77-моддаси)

Меҳнат шартномаси тузишга қўйиладиган талбаблардан яна бири бу мутахассислик, малака ва лавозим ҳисобланади. Иш берувчи корхонадаги штатлар жадвалига мувофиқ ишга олаётган ходимнинг мутахассислиги мазкур штат жадвалидги лавозимга тўғри келишини унутмаслиги керак. Ходимнинг мутахассислиги мазкур вазифа ва функцияларни амалга оширишга билими, тажрибаси ета олишини, муайян касб бўйича олинган маълумоти ҳисобланади. Иш берувчи шунга кўра, ходимнинг мутахассислигига тўғри келмайдиган лавозимга олиши мумкин эмас.⁴

Муайян касб ва лавозимда ишлаш учун фуқародан махсус билимга эга бўлишлик талаб этилиши мумкин. (масалан, тиббиёт мутахассислиги, юрист, транспорт воситалари ҳайдовчиси ва ҳоказо) ва ана шундай билимга эгалликни тасдиқловчи ҳужжат(диплом, гувоҳнома)ни йўқлиги ҳам бундай ҳолларда фуқаро меҳнат шартномасининг тарафи бўла олмаслигини англатади⁵.

Меҳнат шартномаси ходимдан корxonанинг ички меҳнат тартиб қоидаларига бўйсунуш шартлигини ҳам белгилайди. Бу дегани ходимнинг мазкур корхонадаги меҳнат интизомига бўйсунуши кераклигини билдиради. МКнинг 174-моддасида Корxonанинг меҳнат тартиби белгиланган бўлиб, унга кўра корхонада меҳнат тартиби иш берувчи касаба уюшмаси қўмитаси ёки ходимларнинг бошқа вакиллик органи билан келишиб тасдиқлайдиган ички меҳнат тартиби қоидалари билан белгиланади. Мулкчилик шаклига кўра баъзи корхона ва ташкилотларда меҳнат интизоми ўзининг уставларида белгилаб қўйилиши мумкин.

⁴ Л.И.Филюшенко, И.Н.Плешакова Трудовое право, учебное пособие. Екатеринбург Издательства Уральского университета, год 2019, ст-53

⁵ Меҳнат ҳуқуқи. Муаллифлар жамоаси. Дарслик – Т.: ТДЮУ нашриёти, 2018 йил, 141-бет

Меҳнат шартномаси тузилиш шаклига эътибор берадиган бўлсак, тарафлар ўртасида ёзма тузилади ва имзоланади. Корхонанинг муҳри билан тасдиқланади. Икки нусхада расмийлаштирилиб тарафлар ўзларида сақлайдилар. Меҳнат шартномасида тарафлар ишнинг миқдори, ишни бошланиш вақтини, синов муддати, шартноманинг амал қилиш вақтини, ҳуқуқ ва мажбуриятларни, иш вақти режимини, ҳақ тўлаш тартибини, таътиллار муддатлари ва бошқа шартларни келишиб оладилар. Яна қуйдагилар ҳам меҳнат шартномаси(контракт)нинг зарурий шартлари ҳисобланади:

1) иш жойи – ходим ишга қабул қилинаётган корхона, муассаса, ташкилот(унинг таркибий бўлинмаси)нинг номи;

2) меҳнат функцияси мазмуни, лавозим йўриқномалари, малака мажбуриятлари ва бошқа норматив ҳужжатлар билан белгиланган муайян мутахассислик, малака ёхуд лавозим бўйича иш (раҳбарлар, мутахассислар ва хизматчиларнинг ҳамда бошқаларнинг ягона тариф маълумотномаси, малака маълумотларига мувофиқ);

3) иш бошланадиган кун – қонун ҳужжатларига мувофиқ тузилган меҳнат шартномаси имзоланган пайтдан бошлаб кучга киради, агар ишнинг бошланиш санаси қайд этилмаган бўлса, ходим шартнома имзоланган кундан кейинги иш кунидан (сменадан) кучикмай ишга тушиши шарт;

4) меҳнатга ҳақ тўлаш миқдори ва бошқа шартлар. Меҳнатга ҳақ тўлаш миқдори томонларнинг келишувига кўра белгиланади ва қонун ҳужжатлари билан белгиланган энг кам иш ҳақи миқдоридан кам бўлиши ва энг кўп миқдор билан чегараланиши мумкин эмас.⁶

Тарафлар келишувига кўра ва қонун ҳужжатларига мувофиқ меҳнат шартномасида бошқа масалаларни ҳам келишиб олишлари мумкин. Масалан буларга синов муддати, шартномани муайян муддатга тузиш, санатория ва курортларга йўлланмалар бериш, озиқ-овқат харажатларини тўлаб бериш, иш берувчи томонидан бепул тиббий хизматни ташкил этилиши ва ҳоказо.

Юқоридагилардан келиб чиқиб шуни айтиш керакки, меҳнат шартномасини тузишда иш берувчи ва ходим алоҳида эътибор бериши шарт бўлган ҳолатларни айтиб ўтдик. Амалиётда ушбу қоидаларга риоя қилмаслик оқибатида ходимларнинг ҳуқуқлари бузилиш ҳоллари учраб турибди. Бир амаллаб ишга кириш илинжида ходим иш берувчининг ҳар қандай кўядиган талаб ва шартларига рози бўлмасдан меҳнат қонунчилигида белгиланган қоидаларга асосланиб меҳнат шартномаларини тузишса мақсадга мувофиқ бўлади.

⁶ М.А.Усмонова Меҳнат шартномаси ўқув қўлланма. Тошкент-2009 йил 38-бет

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси “Ўзбекистон” НМИУ, Тошкент-2019
2. Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси, “Yuridik adabiyotlar publish”, Тошкент-2020
3. Меҳнат ҳуқуқи. Муаллифлар жамоаси. Дарслик – Т.: ТДЮУ нашриёти, 2018 йил
4. М.А.Усмонова Меҳнат гартномаси ўқув қўлланма. Тошкент-2009 йил
5. Й.Турсунов, Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексига шарҳлар. –Т.: ТДЮИ нашриёти, 2015 йил
6. М.Гасанов, Е.Соколов Ўзбекистоннинг меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари саволлар ва жавоблар. Меҳнат шартномаси(контракти). Биринчи китоб. “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёти, Тошкент-1999
7. М.А.Усмонова Меҳнат гартномаси ўқув қўлланма. Тошкент-2009 йил
8. Л.И.Филюшенко, И.Н.Плешакова Трудовое право, учебное пособие. Екатирибург Издателства Уральського университета, год 2019

Интернет сайтлари

1. www.lex.uz
2. www.tsul.uz
3. www.norma.uz
4. www.huquqiportal.uz

TA'LIMDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

*Barotova Madinabonu Muxiddin qizi -
Termiz davlat pedagogika instituti talabasi*

Annotatsiya:

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, interfaol usullar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llashga bo'lgan e'tibor dolzarb mavzu hisoblanadi. Ushbu maqolada, asosan, ta'limni texnologiyalashtirish, oliy ta'lim tizimida innovatsion ta'lim texnologiyalarining o'rni va ahamiyati hamda PLICKERS texnologiyasi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, axborot texnologiyalari, ta'limni texnologiyalashtirish, interfaol uslub, mustaqil ta'lim, PLICKERS texnologiyasi.

THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN EDUCATION

*Barotova Madinabonu –
Student of Termez State Pedagogical Institute*

Annotation:

Currently, in the educational process, the focus on the application of innovative technologies, interactive methods, pedagogical and information technologies to the educational process is an urgent topic. This article mainly focuses on the technologization of education, the role and importance of innovative educational technologies in the higher education system, and the technology of PLICKERS.

Keywords: innovative technologies, information technology, educational technologization, interactive style, Independent Education, PLICKERS technology.

Yurtimizning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, madaniy sohalarda bo'layotgan tezkor o'zgarishlar ta'lim tizimini ham tubdan isloh qilishni taqozo etmoqda, chunki mukammal ta'lim tizimi respublikamizning kelajak intellektual imkoniyatlarini va uni gullab-yashnashi hamda rivojlanishini belgilab beruvchi yoshlarni har tomonlama ijodkor, mustaqil faoliyat yurita oladigan qilib tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalar, interfaol usullar, pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga qo'llashga bo'lgan e'tibor dolzarb mavzuga aylangan. Bunga asosiy sabablaridan biri an'anaviy ta'limda talabalarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy ta'lim texnologiyalari ular egallayotgan bilimlarni o'zlari mustaqil o'rganib, qidirib topishlariga, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi. "Ta'limning bugungi vazifasi talabalarni kun sayin oshib borayotgan

axborot ta'lim muhiti sharoitida mustaqil ravishda faoliyat ko'rsata olishga, axborot oqimidan oqilona foydalanishga o'rgatishdan iboratdir. Buning uchun ularga uzluksiz ravishda mustaqil ishlash imkoiniyati va sharoitini yaratib berish zarur. Shunga ko'ra, umumkasbiy fanlarni axborot kommunikatsion texnologiyalar orqali tayyorlab, yoshlarning yanada bilim va ko'nikmalarini shakllantirishga harakat qilish bugungi kunning dolzarb muammosi desak, xato qilmagan bo'lamiz"[1]

O'qituvchi bu jarayonda shaxsning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi. Shuning uchun malakali kasb egalarini tayyorlashda zamonaviy o'qitish metodlari, innovatsion, pedagogik va axborot texnologiyalarining o'rni va ahamiyati benihoya kattadir. Shuning uchun oliy ta'lim jarayonini amalga oshirish, ta'lim-tarbiya ishlarini yaxshilash, zamonaviy pedagogik, innovatsion va axborot texnologiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, ilg'or ish tajribalarini ommalashtirish, jamoatchilik asosida ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlikni yuzaga keltirish, uni mustahkamlash asosiy masalalardan hisoblanadi.

Ta'limni texnologiyalashtirish – bu mustaqil o'rganib o'qitish jarayoniga texnologik yondashish asosida ta'lim maqsadlariga erishishning eng maqbul yo'llari va samarali vositalarni tadqiq qiluvchi va qonuniyatlarni ochib beruvchi pedagogik yo'nalishdir.

Ta'lim texnologiyasi – bu mavjud sharoit va o'rnatilgan vaqtda belgilangan ta'limiy maqsad va ko'zlanayotgan natijalarga kafolatli erishishni vositali ta'minlovchi, muloqot, axborot, boshqaruv va o'qitishning eng qulay yo'l va vositalarining tartibli yig'indisi (ta'lim berish texnologiyasining jarayon-bayonli jihati); bu mavjud yuzaga kelgan ta'limiy jarayon sub'yektlarining hamkoriy harakatlari, haqiqiy jarayon (ta'lim berish texnologiyasining amaliyjarayon jihati) tartibi. [2]

Innovatsiya – yangilanishni, o'zgarishni amalga joriy etish jarayoni va faoliyati (inglizcha innovatsiya – kiritilgan yangilik, ixtiro). Ilmiy texnika yutuqlari va ilg'or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqaruv va mehnatni tashkil etish kabi sohalardagi yangiliklar, shuningdek ularning turli sohalari va doiralarda qo'llanishini aks ettiradi.

Innovatsion (yangilik kiritish) ta'limni o'ziga xos xususiyatlari:

1. Oldindan ko'ra bilish, ya'ni, talabani avvalgi va hozirgi tajribasi asosida o'qitish emas, balki uni uzoq kelajakni mo'ljallashga o'rgatishdan iborat bo'lib, talaba ijtimoiy hayot va kasbiy faoliyatda taxmin qilish, ko'zlash, modellashtirish va loyihalashtirishni amalga oshira olishi zarur.

2. Talabalarning hamkorlikda ta'lim olish va muhim qarorlarni qabul qilish (lokal va xususiyan tortib dunyoni, madaniyat, sivilizatsiya rivojlanishini hisobga olishdan global muammolarni hal etish)da faol ishtirok etishini ta'minlash.[3]

Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda mustaqil o'rganib, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish uni amalga oshirishda, asosan, interfaol uslublardan foydalaniladi.

Interfaol texnologiyalar - bu o'qituvchi va o'quvchilarga joyni almashtirishga yordam beradigan usullar. Guruhlarda muloqot qilish, ma'lumotlar ustida ishlash, talabalar o'z-o'zini o'rganish uchun yangi imkoniyatlarni kashf etadilar. Bu talabalar bir-biri bilan o'zaro munosabatda bo'ladigan, umumiy muammoni hal qilishda ishlaydigan faoliyatni yaratishga qaratilgan ish uslublari va usullarining butun majmuasidir.[3]

Interfaol texnologiyalar maktablarda seminarlar, bahs-munozaralar, muammoli ma'ruzalar, munozaralar orqali amalga oshiriladi, bunda o'quvchilar o'z fikrlarini bildirishlari, o'z fikrini bahslashishni o'rganishlari mumkin.

Bugungi kun o'qituvchisi mustaqil o'rganib universal mutaxassis, ham o mustaqil o'rganib o'rgatuvchi, ham mustaqil o'rganib o'rganuvchi bo'lishi, ya'ni o'mustaqil o'rganib z ustida tinimsiz ishlashi, doimo izlanib yashashi kerak. O mustaqil o'rganib qituvchilar zimmasidagi mas'uliyatli vazifani to'laqonli uddalash uchun ta'lim va tarbiyaning zamonaviy usullaridan keng foydalanishga harakat qilish zarur.

Dars jarayonlariga axborot komunikatsiya texnologiyalarini joriy etish talabalarning fan sirlarini puxta egallashlariga keng yo'l ochadi.Ularning dunyoqarashini kengaytirib,intellectual salohiyatini oshiradi. Ana shunday innovatsion texnologiyalardan biri bu PLICKERS dasturidir.[4]

Xorijiy davlatlarda ta'lim tizimiga mazkur dasturning tadbiiq etila boshlanganiga ancha bo'ldi. Mazkur dastur talabaning o'tilgan mashg'ulotlar va uyga berilgan vazifalarni chuqur o'zlashtirishiga keng imkoniyat yaratadi.Bu dasturning ta'lim jarayoniga tadbiiq etilishi har bir talabaning bilim darajasini sezilarli oshirish barobarida ularning dunyoqarashini kengaytiradi.

E'tiborli tomoni shundaki, dastur nihoyatda sodda va qulay. Undan foydalangan o'qituvchi talabalar auditoriyasi bilan tezkor aloqani amalga oshirishga ega bo'ladi. PLICKERS dasturini dars jarayoniga tadbiiq etish alohida kompyuter sinfi yoki talabalarni boshqa jihozlar bilan ta'minlashga ehtiyoj tug'dirmaydi.Mashg'ulot o'qituvchining plansheti yoki mobil telefoni orqali boshqariladi. Bu o'quvchilar uchun ham juda qiziqarli. Chunki dars jarayonida berilgan savollarga kim tez va to'g'ri javob topishi kabi o'yin elementlari paydo bo'ladi.

Mazkur dastur bo'yicha dars o'tmoqchi bo'lgan o'qituvchi smartfon yoki telefoniga internet tarmog'idan PLICKERS mobil ilovasini yuklab olishi kerak.Ushbu ilovaning afzalligi shundaki, o'qituvchining planshetiga o'rnatilgan mobil ilova o'quvchilarga tarqatilgan qog'oz kartalaridagi QR (Quisk Response-inglizcha tezkor javob mazmunini anglatadi) kodlarni o'qiydi.O'qituvchi proyektori bo'lgan kompyuter

orqali o'quvchilarga savol yo'llaydi. So'rov oxirida uning natijasi ekranda paydo bo'ladi.[5]

PLICKERS texnologiyasidan foydalangan holda darslarni tashkil etish samarali natijalar beradi. Mazkur dastur bir vaqtning o'zida butun guruh talabalarining bilim darajasini aniqlab, guruhning umumiy o'zlashtirishini shaffof tarzda, o'sha daqiqaning o'zida ekranda namoyon etadi. Bu usul talabalrda katta taassurot qoldirib,dars jarayonida ularning faolligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Turanova Iroda Oliy ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalardan foydalanish 217-bet
2. Pedagogik texnologiya: muammo va istiqbollar (zamonaviy pedagogik texnologiyaning ilmiy-nazariy asoslari).Mualliflar uruhi./T.OOMQHTRM, 320-bet;
3. Ergashev R.N,Ergasheva G.M, Eshonqulova M.X. Boshlang_ich ta`lim pedagogikasi,innovatsiya va integratsiyasi.-T.:Toshkent,2021.-119bet;
4. Ibragimov X.Abdullayeva Sh.Pedagogika nazariyasi.-T. ‖Fan va texnologiyal‖, 2008.-225-bet.
5. G.Dj.Tosheva B.B.Toirov Innovatsion texnologiyalar ta'lim taraqqiyotining asosiy kuchi va tutgan o'rni.

**ТИББИЁТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИНИ
МАНТИКИЙ ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ
ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ**

Зикиряева Манзура Мавлоновна

Аннотация: Мақолада тиббиёт олийгоҳлари психология фанини ўқитиш жараёнида бўлажак шифокорларнинг мантикий тафаккурини шакллантириш технологиялари самардорлигини илмий ҳамда экспериментал жиҳатдан асослаш ҳақида фикр юритилган.

Калит сўзлар: олий таълим, мантикий тафаккур, психология фани, педагогик мулоқот.

Аннотация: В статье рассматривается научно-экспериментальное обоснование эффективности технологий формирования мышления будущих врачей при преподавании психологии в медицинских вузах.

Ключевые слова: высшее образование, логическое мышление психология, педагогическое общение.

Abstract. The article discusses the scientific and experimental substantiation of the effectiveness of technologies for the formation of clinical thinking of future doctors when teaching gynecology in medical universities.

Key words: higher education, thinking, pedagogical communication.

Жаҳондаги етакчи олий таълим муассасалари ҳамда илмий тадқиқот марказларида педагогик мулоқот воситасида талабаларнинг мантикий тафаккурини ривожлантиришнинг креатив механизмларини амалиётга татбиқ этишга алоҳида аҳамият қаратилмоқда. Шунингдек, тиббиёт олий таълим муассасаси талабаларида мутахассислик фанларини ўқитиш жараёнида бўлажак тиббиёт ходимларида касбий фаолиятга муносабатни шакллантиришнинг рефлексив тизимини ишлаб чиқишга доир қатор илмий изланишлар олиб борилмоқда. Мамлакатимизда ижтимоий соҳани жадал ривожлантириш, аҳолининг саломатлигини мустаҳкамлаш, бўлажак тиббиёт ходимларини тайёрлашнинг самарали механизмларини ишлаб чиқишга катта эътибор қаратилмоқда. Бўлажак мутахассисларнинг психология фанини ўқитишда касбий билим, малака ва тафаккурини замонавий технологиялар асосида ривожлантириш, уларда инновацион тафаккур ва салоҳиятни шакллантириш муҳим долзарблик касб этмоқда. Соғлиқни сақлашни ислоҳ қилиш давлат дастурлари амалга оширилиши натижасида юқори технологик ихтисослаштирилган тиббий ёрдам кўрсатишнинг принципиал жиҳатдан янги тизими ташкил этилди. Республикада ихтисослаштирилган тиббиёт марказлари,

шу жумладан, хирургия, кардиология, кўз микрохирургияси, урология, акушерлик ва гинекология, педиатрия, эндокринология, терапия ва тиббий реабилитация, дерматология ва венерология, фтизиатрия ва пульмонология соҳасида замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозланган ва юқори малакали врачлар билан тўлдирилган ихтисослаштирилган тиббиёт марказлари фаолият кўрсатмоқда. Ушбу марказларда фаолият кўрсатадиган юқори малакали мутахассисларни тиббиёт олийгоҳларида ўқиш давридаёқ тегишли психология, педагогика фанлари ўтилиб борилади. Бу эса, бўлажак тиббиёт ходимларида мантикий тафаккурни ривожлантиришнинг ижтимоий-педагогик хусусиятларини аниқлаштириш, компетенция воситасида тафаккурни ривожлантириш механизмларини ишлаб чиқишни тақозо этади. Тадқиқот мақсади – тиббиёт олийгоҳлари психология фанини ўқитиш жараёнида бўлажак шифокорларнинг мантикий тафаккурини шакллантириш технологиялари самарадорлигини илмий ҳамда экспериментал жиҳатдан асослаш.

Талабаларга психология фанини ўргатишда замонавий ахборот технологиялардан кенг фойдаланиб келинмоқда. Фаннинг мавзуларига хос слайдлар, роликлар, турли хил амалиётлар компьютерлар орқали талабаларга намойиш этилмоқда, албатта бу ҳолат ўқитувчилар назоратида амалга оширилади. Психология фанини ўқитиш жараёнида талабаларни ҳар томонлама юксалтириш, мустаҳкамлаш, мураккаб жараёнларни яққол тушуна олиш ва визуал қабул қилишни амалга оширишни ўргатиб, мустақил бажаришга талабалар ўз фикрлаш доирасини янада ривожлантириш, кенгайтириш ва бошқа турли хил янги маълумотларни олишга интилишига ундайди. Талабаларга маълумотларни етказиб беришда, техника ютуқларидан унумли фойдаланиш ёш авлодни мукамал қилиб тайёрлаш, компьютер технологиялардан ўз вақтида ва унумли фойдаланишнинг истиқболли томонлари кўзга кўринган. Ҳозирги кунларда, талабанинг мустақил ишлаши ўзи мустақил фикрлай олишини ошириш мақсадида олий ўқув юртларида талабалар мустақил ишига алоҳида катта аҳамият ажратилмоқда. Психология фанидан мустақил иши бажараётганда талабалар, мустақил ишни бажариш тартиб-талабларига риоя қилган ҳолда қуйидаги тартибда бажаришади. Талаба балларни тўплаш учун: Ўқитувчи томонидан тузилган вазиятли масалаларни ишлаши, ҳар бир талаба мустақил, индивидуал ёндошиши, мавзуга доир турли савол ва тестлар тузиши, мавзу танлаб унга доклад ва тақдимот тайёрлаб, гуруҳдошларига намойиш этиши, мавзунини ёритиш учун турли ўйинлар тайёрлаши, мавзуга таълуқли бўлган муляжлар ёрдамида беморни текширишни намойиш эта олиши, хулоса фикрини юритиши, интернет орқали янги маълумотларни йиғиб, киритган ҳолда исботлар ва мисоллар билан ёндошиши. Талабанинг тайёрлаган мустақил иши умумлаштирилади ва ўқитувчи томонидан баҳоланади. Шу турдаги олиб

бориладиган дарслар талабалар билимларини чуқур, мустаҳкам ўзлаштиришларига ёрдам беради ва талаблар ўтилган мавзуни мукамал эслаб қолишига ёрдам беради.

Талабалар видеороликлардан фойдаланган ҳолда амалий ва назарий жиҳатдан кўрган ва эшитган муолажаларини бажаришни мустақил фойдаланган ҳолда ўқитувчи ёрдами ва назорати остида бажариб, йўл қўйилган айрим хато ва камчиликлар жойида такрорий ҳолда бажариб бартараф этишга ҳаракат қиладилар. Бу ҳолат ўқитувчи кузатувида ва йўл қўйилган хатоларини тўғрилашлари билан амалга оширилади. Талабалар ўз амалий кўникмаларини компьютерда кўрган амалиётлари билан солиштирган ҳолда мукамаллаштирадилар.

Талабаларга психология ва педагогика фанини ўргатишда, замонавий педагогик технологиялардан бири ҳисобланган компьютер технологияси ўзининг афзалликлари билан ўз ўрнини тутди. Талабаларни тиббиёт соҳасида танлаган касблари қанчалик мурраккаб эканлигини кўзлари билан компьютер ёрдамида кўриб тушунишларига ёрдам беради, фанга бўлган қизиқишларини оширади, ижодий салоҳиятини юксалтиради, қизиқишлари ортади ва танлаган касбларини масъулиятини чуқурроқ ҳис қилишларини таъминлайди. Мультимедианинг қулайлиги шундаки, танланган мавзу бўйича тайёргарлиги бўлмаган талабада ҳам аниқ билим ва кўникмаларни ярата олади, ҳамда унутилган билимларни қайта тиклайди. Шулар билан бир қаторда маълумотларнинг узок муддат хотирада қолиши ва мустаҳкамланиши тасдиқланган. Бўлажак мутахассислар учун бундай маълумотларни хотирага ўчмас қилиб жойлаштириш усули бебаҳо ва долзарбдир. Шунинг учун олийгоҳларда ҳам амалий ҳам маъруза дарсларида мультимедиаларни қўллаш кенг йўлга қўйилган. Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, дарс жараёнида инновацион технологияларни қўлланилиши бўлажак мутахассислар учун фаннинг умумназарий қисмларини, тузилиш қонуниятларини чуқурроқ тушуниш ва уларни тўлдира олиш имкониятларини кенгайтиради. Бунинг муҳимлиги шундаки, бу талабаларда мантиқий фикрлашни ривожлантиради. Бўлажак мутахассислар билимларини келажакда улар дуч келадиган вазиятлар билан боғлаш қанчалик эрта бошланса, шунчалик фойдали бўлади. Педагогика ва психология фанини ўқитиш жараёнида тиббиёт олий таълим муассасалари талабаларида мантиқий тафаккурни ривожлантиришнинг психологик-педагогик хусусиятлари сифатли касбий тайёргарлик омили сифатида шахсга йўналтирилган ёндашув орқали врач ва мижознинг ўзаро муносабатларининг инсонпарвар йўналганлиги, даволаш ишида оқилона қарорлар қабул қилишга доир онгли муносабатининг динамиклик жиҳатини тиббий педагогика билан интегративлигини таъминлаш орқали аниқлаштирилади.

Ўқув жараёнида талабаларда фикр юритиш, тафаккур қилишнинг ўзаро мустақам боғланган берк занжири вужудга келади.

Мустақил фикр юритиш жараёни қуйидаги босқичлардан иборат:

1. Мустақил фикр юритиш фаолиятида энг аввало ҳал қилиниши зарур бўлган муаммо инсон томонидан яхшилаб англаб (тушуниб) олиниши керак. Агарда инсон олдида ҳеч қандай масала ёки муаммо вужудга келтирилмаган бўлса, у ҳолда у бирон-бир нарса тўғрисида фикр ҳам юритмайди. Мушоҳада ҳам қилмайди. Инсон танбалликка мойил бўлади. Мабодо шахс ҳал қилиниши шарт бўлган масала юзасидан қанчалик аниқ ва тўлароқ маълумотга эга бўлса, уни оқилона ечиш йўли ва воситаларини шунчалик энгиллик билан топади. Муаммо ёки масалани ҳал қилиш учун энг зарур бўлган барча билимлар муҳим муносабатлар, урф-одатлар, боғланишларни яхши билиши ва уни татбиқ қила олиши зарур. Бунинг учун шахсий тажрибада учраган ҳолат, усуллардан ҳолатларни хотирада сақлаш ва уни ўхшаш муамолларни ечишда қўллаш жараёни амалга оширилади.

2. Масала ёки муаммога тааллуқли фараз илгари сурилади, босқичлар таҳлил қилинади, ечиш тўғрисида мулоҳазалар билдирилади. Турли йўллар ҳақида фикр юритилади, улар ўзаро қиёсланади ва энг самарали йўллар ажратилади. Муаммо олдида қўйилган гипотезани муайян мезонлар ёрдами билан текшириш зарурияти туғилади. Уни текшириш учун ўзаро ўхшаш ҳолатлар маънавий, шаклий, тузилмавий жиҳатдан таққосланади. Бу ўринда ижодий хаёл материалларидан атрофлича фойдаланилади, яъни ижодий режалар тузиш, умумлашма образлар яратиш, мақсад натижаларини кўз ўнгига келтириш, тахминий муносабатларни идрок қилиш амалга оширилади. Унинг ҳаққоний эканлигига ишонч ҳосил қилиш учун ақлий ҳатти-ҳаракатлартизими татбиқ қилиб кўрилади ва айрим ўзгаришлар киритиш мўлжали ойдинлаштирилади. Гипотеза мантикий усуллар ёрдамида фикран анализ ва синтез қилинади, муҳим аломатлари ажратилади, унинг тўғрилиги, ҳаққонийлиги бўйича тезкор ҳукм ва хулосалар чиқарилади.

3. Муаммони назарий жиҳатдан ҳал қилиш учун илгари сурилган гипотеза тўғрилиги ёки нотўғри эканлиги аниқланса, у фикр юритиш объектдан сиқиб чиқарилади ва янги фаразлар, ўйлар, тахминлар қабул қилинади ёки ўйлаб топилади. Янги амалий гипотеза фикран бир неча марта текширилади ва ундан сўнг амалиётга жорий қилиш учун синашга тавсия қилинади. Таъкидлаб ўтилган мулоҳазаларнинг аксарияти конструктив техник масалаларни ҳал қилиш, кашфиётларни яратиш, ихтирочилик таклифлари, рационализаторлик, технологик қурилмаларни жорий қилишда турли-туман вариантлар, технологик хариталар ва бошқа моделлар фикран таҳлил қилинади. Сўнгра улардан энг

маъқули, омилкори, энг мақсадга мувофиқи танланади ва унинг устида бош қотирилади.

4. Муаммо ва масалани ҳал қилиш, ечиш, олинган натижаларнинг тўғрилигига ишонч, қаноат ҳосил қилиш учун ечувчи шахс уни текшириш билан мустақил фикр юритиш ҳатти-ҳаракатларини якунлайди. Ана шу фикрий операциялар, мулоҳазалаш шаклларида сўнг масала (топшириқ) батамом ҳал қилинади ва бу муаммо тўғрисида ўйлаш нисбий жиҳатдан вақтинча тўхтатилади. Эришилган муваффақият ҳаётга жорий қилинади. Бошқача айтганда, бу муаммо ва унинг ечимини топиш учун қилинган ҳаракатлар ва ечимлар келгуси муаммоли вазиятни ҳал қилиш учун керак бўлади. Бу тажрибалар онгнинг хотирасида сақлаб қўйилади ва навбатдаги ҳаётий муаммоларни ечишда чуқур ўйлаш, мушоҳада қилиш, тафаккур савиясига мос, ҳаётий тажрибага таяниб ечим излаш ва уни орттирган ҳаётий тажрибалар билан қиёслаш, ундан кейингина ягона охирги хулосага келиш ва уни ҳаётда қўллаш каби берк, айланма тизим (система, механизм) ҳосил бўлади. Бу тизим чексиз давом этаверади. Ҳар бир шахс ўз ақл-идроқи, тафаккурнинг теранлиги, интеллектуал шаклланганлигига хос ва мос ҳолда муаммоларни ечади ва ҳаётга жорий этади. Маълумки, фаол билим олиш ва илмий изланиш фаолияти мустақил изланишларнинг барча турларидан унумли фойдаланишни талаб қилади. Талабанинг мустақил иши ўқув жараёнининг барча шаклларида намоён бўлмоғи зарур. Талаба мустақил ишининг асосий мақсади – ўқитувчининг раҳбарлиги ва назорати остида талабада муайян ўқув ишларини мустақил равишда бажариш учун зарур бўлган билим ва кўникмаларни шакллантириш ва ривожлантиришдир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги «Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2909-сонли қарори.
2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014. – p. 4.
3. Reneger S.L. All of us know more than each of us: cooperative learning in higher education // Active learning strategies in higher education. // JATER press, Szeged, 1997. –P. 47-48.
4. Содиков С.С. Олий математика фанидан талабалар мустақил ишларини ташкил қилишда инновацион технологияларнинг роли. // «Молодой ученый», 2016, № 12. -С. 90-92. <https://moluch.ru/archive/116/32111/> (дата обращения: 04.02.2019).

5. Усмонбоева М., Тўраев А. Креатив педагогика. Ўқув-услугий мажмуа. – Т.: ТДПУ, 2017. -12-б.
6. ОТМда мустақил таълимни ташкил этиш. // http://trif.uz/article_view.php.
7. Психологические механизмы формирования социального воображения у подростков. АА Ахмедов, ММ Зиқиряева. Новый день в медицине.151-154, 1(29)2020
8. Madaniyatlararo tafovutlarning glaballashuv sharoitida ijtimoiy-psixologik xususiyatlar. ММ Зикиряева. Таълим ва ривожланиш таҳлили онлайн илмий журнали 2 (3), 240-245, 2022/5/5
9. Shaxs psixologiyasida ranglarning egallagan o'rne xususida. Тафаккур ва талқин, 475-485, 2020/5/15
 10. Ўсмирлар хулқ-атворида ижтимоий қадриятлар шаклланишига таъсир этувчи омилларни методологик асослари. Зиқиряева.М М, Psixologiya 4 (4), 124-128, 4/2020
11. О методологии психологического образования. А.А Ахмедов, М.М Зиқиряева. Вестник интегративной психологии 19 (79), 63-67, 2019/9/3
12. Психологические особенности взаимоотношений мальчиков и девочек в младших классах. *Зиқиряева М.М. (г.Бухара, Узбекистан)* Вестник 24/2022 128-130с
13. Психологические механизмы формирования социального воображения у подростков АА Ахмедов, ММ Зиқиряева. Новый день в медицине.151-154, 1(29)2020
14. Зиқиряева Манзура Мавлоновна, ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИДА КРЕАТИВЛИКНИ ШАКЛЛАНТИРИШ / URASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH Innovative Academy Research Support Center / Volume 2, Issue 11, October 2022 / p. 926-931.
15. Талабалар касбий тафакқурини ривожлантиришда замонавий маъруза машғулотларининг аҳамияти. Гулноз Негматовна Курбанова. Биология и интегративная медицина. 2021
16. THE ROLE OF INNOVATIVE LECTURES IN THE IMPROVEMENT OF STUDENTS ' PROFESSIONAL THINKING. Kurbanova Gulnoz Negmatovna. Academicia. 2021/3.
17. International Journal for Advanced Research In Science. Kurbanova Gulnoz Negmatovna. 2020/5
18. Терминологический аппарат и методы экспертизы психологической готовности к инновационной деятельности, как основы развития инновационной компетентности: украинско-узбекский опыт. Курбанов И.Х. Журналнинг номи Педагогические инновации реали перспективы. 2019.

19. Психологическая готовность к инновационной деятельности-основная детерминанта профессиональной самореализации личности в условиях прогрессивных. Курбанов И.Х. Педагогические инновации идеи реали перспективы. 2019.
20. Психологическая готовность личности к инновационной деятельности основной ресурс инновационных преобразований в Узбекистане. Курбанов И.Х. Педагогічні інновації реалії, перспективи: збірник наукових праць. 2018.
21. Проблема формирования педагогического мастерства преподавателя вуза, типы преподавателей. Научные школы., Курбанов И.Х., Молодежь в науке и культуре XXI в., 2017
22. HIGH HUMAN FEELINGS IN RUDAKIS WORK., Tursunova Ozoda Faxriddinovna, Theoretical & Applied Science, 2020
23. Тексты с фоностилистическими фоновариантами и их перевод (на материале узбекского языка)., Бахтиёр Закирович Гафуров., Plim ha'mja'miyet., 2019
24. [Distinctive Rhetorical Models of Lexical and Grammatical Structure of The Uzbek Language.](#), Abdullayeva Dilorom Akhmedovna., Eurasian Scientific Herald., 2021/12/4
25. Ona tili darslarida o`quv lug`atlaridan foydalanish imkoniyatlari., Tursunova Ozoda., Buxoro davlat universiteti ilmiy axboroti.,2016/3
26. "Paronimlarning izohli lug`atini" tuzish xususida., Tursunova Ozoda., Til va adabiyot ta'limi., 2021/1
27. [Teaching Students to Think Creatively Through Independent Education in Higher Education.](#), Dilorom Abdullayeva, Bakhtiyor Aminov, Nilufar Xodjayeva., International Journal of Human Computing Studies., 136-140
28. [Russian Language as A Foreign Language in Medical Universities.](#), Khamrayeva Mavlyuda Djurayevna., Eurasian Journal of Research, Development and Innovation., 2021/12/13
29. [THE ORIGINALITY OF CASE FORMS IN RUSSIAN.](#), Khamraeva Mavlyuda Juraevna.,CENTRAL ASIAN JOURNAL OF LITERATURE, PHILOSOPHY AND CULTURE., 2021/6/15
30. [STUDY OF RU.](#), Khamraeva Mavlyuda Juraevna.,

LOYIHAVIY KLASTERNI BOSHQARISHGA OID ILG'OR TAJRIBALAR

Ilmiy rahbar: Abduaxatov G'afurjon

Serikbayeva Aqmaral Xusanovna

*Toshkent viloyati, Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Ta'lim muassasining boshqaruv yo'nalishi 2-kurs magistranti*

Annotatsiya

Maqolada innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Ta'limning interfaol shakllaridan foydalanish xususiyatlari ko'rsatilgan. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish dinamikasi aniqlandi. Ta'limning interaktiv shakllari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish monitoringi olib borildi. Ta'lim amaliyoti va ta'limda innovatsion texnologiyalardan foydalanishning interfaolli va samaradorligi ochib berildi.

Kalit so'zlar: innovatsion ta'lim texnologiyalari, innovatsion klaster usuli, interfaol ta'lim, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Abstract

In article, features of realization of innovative pedagogical technologies are considered. A feature specified of use of interactive forms of education. Dynamics revealed of introduction of innovative technologies is. The research conducted is of use of interactive forms of education and information and communication technologies. The interactive nature and effectiveness of use in educational practice and education of innovative technologies reveals.

Keywords: innovative educational technologies, innovative cluster method, interactive tutoring, information and communication technologies.

KIRISH

Ta'lim nuqtai nazaridan "Klaster" atamasining ma'nosi aniq belgilangan. Shunga qaramay mavjud ta'riflarning katta miqdori deyarli har doim ta'lim hamjamiyati tomonidan bir xil (va hatto turli ingliz va rus tilida so'zlashadigan atamalarning kontsentatsiyasi deyarli bir xil) tushuniladi. Innovatsion ta'limning xususiyatlari, ya'ni birlashma va qo'shma resurslardan foydalanish, shuningdek, ilmiy-tadqiqot natijalari va sifatni yaxshilash uchun professional faoliyat ta'lim va umuman ta'lim muassasalari faoliyati samaradorligi rivojlanishi uchun xizmat qiladi[3].

O'qitish texnologiyalarini takomillashtirishda innovatsiya va shunga mos ravishda innovatsion texnologiyalar nima ekanligini ko'rib chiqaylik. Shuni tushunish kerakki, innovatsiya barcha turdagi yangiliklarni yaratish bilan bog'liq va amalga oshirish jarayonidir. Oliy ta'lim muassasalarida o'qitish texnologiyalarini rivojlantirish muhitida ma'lum bir usulni tadbiiq etilishi, sohasiga yangi narsaning kirib borishi, unga

joylashtirish va butun bir qator o'zgarishlarni yaratishni anglatadi. Innovatsion klaster usuli ish samaradorligini oshiribgina qolmay hamda boshqarish tizimini ham optimallashtiradi[11].

Oliy ta'lim muassasalarida klaster yondashuvini amalga oshirishning asosiy afzalliklari:

klaster ishtirokchilari, shu jumladan oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari hamda talabalar bilan hamkorlik munosabatlarini rivojlantirish; ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishda jamiyatda zamonaviy hamkorlik mentalitetini shakllantirish;

- erkin axborot almashish, yagona axborot makonini shakllantirish;
- akademik yuksalish va ilmiy-tadqiqot jarayonlari ishtirokchilarining mobilligi (olimlar, magistrlar, talabalar almashinuvi ya'ni, yagona ta'lim makoniga birlashtirish) shakllantirish;

– mavjud bo'lgan eng sara ilmiy-tadqiqot ishlaridan unumli foydalanishni hisobga olish;

- ilmiy ishlar hajmini oshirish, ularni kengaytirish, ilmiy asoslarni tijoratlashtirishni rivojlantirish, ijtimoiy ahamiyatga ega mahsulotlarni amaliyotda taqbiq etish imkonini beradi[7].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida ko'plab muammolarga yechim izlashda, o'qitish metodikasini takomillashtirishda klaster usuliga murojaat qilinmoqda. Xususan, ta'lim klasteri pedagogikamizda integratsiya va uzluksizlik bilan bog'liq yangi innovatsion yo'nalish hamda uning amaliyotga tatbiq qilinishi pedagogik ta'limda raqobatbardosh kadrlar tayyorlash omili ekanligi G'.I.Muhamedov, Sh.Q.Mardonov, Sh.Botirova, X.Sultonov, S.Toshtemirova, N.Koshanova, Q.Mahmudovlarning tadqiqotlarida muayyan darajada yoritilgan[1].

Innovatsion faoliyat keng ma'noda har qanday individual yoki jamoaviy faoliyatning o'zaro bog'liq turlari tizimini nazarda tutadi. Masalan: tadqiqot faoliyati hodisalarning tabiati haqida yangi bilim olishni nazarda tutadi va bu hodisani laboratoriyada qanday qilib qayta tiklash mumkin; mavjud ilmiy bilimlar asosida qanday qilib haqiqatda ma'lum funksiyalarni bajaradigan narsalarni olishingiz mumkinligi haqida instrumental va texnologik bilimlarni rivojlantirish bilan bog'liq loyiha faoliyati yoki ta'lim faoliyati, uning mohiyati loyiha yoki tadqiqot faoliyatini amalga oshirishda bilim va tajribaga asoslangan shaxsning kasbiy rivojlanishida yuqori natijalarga erishishda katta ahamiyat kasb etadi[8].

Ta'lim texnologiyasining mohiyati, uning yutuqlari bilan ta'lim sohasi xodimlarini xabardor etib borish, ularning bu boradagi malakalarini oshirishga yo'naltirilgan faoliyatni tashkil etish ham ta'lim texnologiyasi muammolarini tadqiq etuvchi tashkilotlar zimmasidadir. Ta'limning bugungi vazifasi o'quvchilarni

kunsayin oshib borayotgan axborot taʼlim muhiti sharoitida mustaqil faoliyat koʻrsata olishga, axborot oqimidan oqilona foydalanishga oʻrgatishdan iboratdir. Pedagogik texnologiyaning metodologik asoslari umumiy metodologiyaning asosiy tamoyillari tizimida yangi hodisa sifatida uni dialektik mantiq va bilish nazariyasining kategoriya va tamoyillari tizimidagi evristik imkoniyatlar darajasiga olib chiqadi[12].

TAHLIL VA NATIJALAR

Klaster usuli ko'p o'lchovli tahlilning xususiyatlarini tasniflash va aks ettirishda eng aniq usullardan biri hisoblanadi. Klaster tahlili quyidagi asosiy vazifalarni bajaradi:

- Tipologiya yoki tasnifni ishlab chiqish;
- Foydali kontseptual guruhlash sxemalarini yaratish;
- Maʼlumotlarni oʻrganish asosida gipotezalarni yaratish;
- Gipotezani tekshirish yoki aniqlash uchun tadqiqot u yoki bu tarzda ajratilgan turlar (guruhlar), haqiqatdan ham mavjud ekanligini tahlil qilish [9].

Oʻrganish mavzusidan qatʼiy nazar, klaster tahlilini qoʻllash quyidagi bosqichlarni oʻz ichiga oladi:

Klasterlash uchun namuna tanlashni;

Bir nechta oʻzgaruvchilarni aniqlashni;

Oʻzgaruvchilar toʻplamini aniqlashni;

Obʼyektlar oʻrtasida oʻxshashlik (yoki farq) oʻlchovlarining qiymatlarini hisoblashni;

Guruhlarini yaratishda klaster usulini qoʻllash orqali tahlil qilishni;

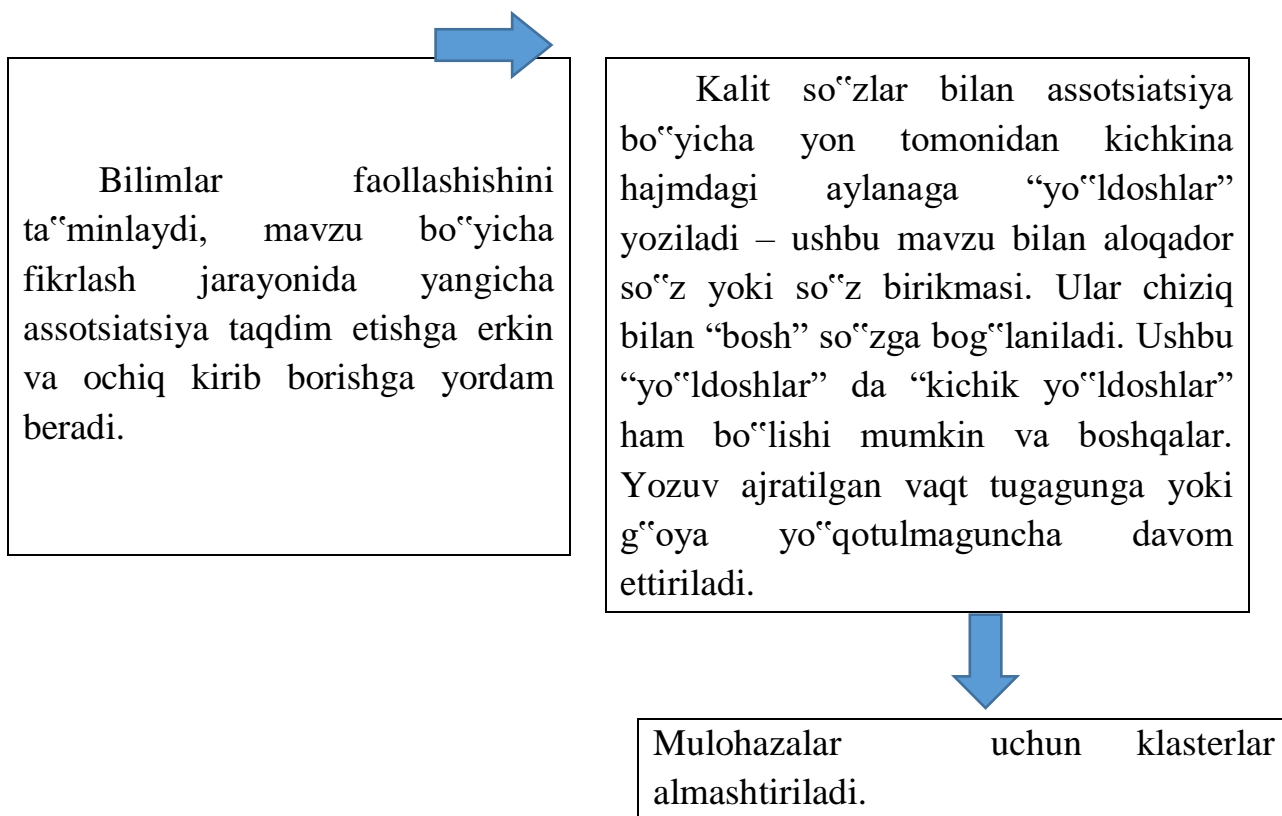
Klaster yechimi natijalarini tekshirish.

Klaster usulida talaba yoki oʻquvchi izlanishga majmur boʻladi, sababi ketmaket mavzuga doir sozʼlarni yozish uchun ham nimanidir bilish talab etiladi[4]. Demak, ushbu usul talaba yoki oʻquvchini mustaqil oʻqishga undaydi. Klaster usulining boshqa usullardan afzalligi shundaki, mavzuga doir barcha bilimlar bir tutam qilib yigʻiladi, shu tutamga qarab, mavzu ochib beriladi. Quyida klaster usulini amalga oshirish uchun nimalarga eʼtibor berish lozimligi koʻrsatilgan.

Klasterni tuzish qoidalari bilan tanishadi. Sinf doskasi yoki kata qogʻoz

varagʻi markazida kalit soʻzlardan iborat mavzu nomlanishi yoziladi.





Oliy taʼlim muassasalarida oʻqitish texnologiyalarini klaster usuli usuli yordamida takomillashtirish sizga juda katta hajmni koʻrib chiqishga imkon beradi.

Katta hajmdagi axborotni keskin qisqartirish, olingan natijalarni ixcham va aniq taqdim etadi. Klaster usulini amalga oshirish uchun tahlil tizimi mamlakatimizda jadal surʼatlarda shiddat bilan odimlamoqda[2].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib shuni taʼkidlashni istardimki, taʼlim hech qachon yakka holda emas balki uni olimlar, magistrlar, talabalar birgalikda rivojlantiradilar. Jamiyatning, mamlakatning, dunyoning rivojlanishi mavjud ijtimoiy holatga bevosita taʼsir qiladi. Kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlashni amalga oshirish tartibi, mexanizmlari oliy taʼlim muassasalariga borib taqaladi. Oliy taʼlim muassasalari ilmiy taraqqiyot va fan birgalikdagi rivojlanishi uchun poydevor qoʻyadigan asoslardan biridir. Klasterni amalga oshirish sifati uchun masʼuliyat oliy taʼlim muassasalarida faoliyat yuritayotgan ilmiy xodimlarning har birining zimmasiga tushishini eslatishimiz zarur. Klaster usulida tahlil juda qulay koʻp sonli nomutanosiblikni idrok etishni osonlashtiradigan vosita boʻlib xizmat qilishini taʼkidlash joiz.

REFERENCES

1. Boymurodov, A. X., Azimqulov, S. N., & Davlatova, A. R. (2021). ZAMONAVIY TAʼLIM TIZIMI AFZALLIKLARI VA IMKONIYATLARI. Academic Research in Educational Sciences, 2(11), 1389-1395.

2. Boymurodov, A. X., Azimqulov, S. N., & Davlatova, A. R. (2021). ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMI AFZALLIKLARI VA IMKONIYATLARI. *Academic Research in Educational Sciences*, 2(11), 1389-1395.
3. Raxmatov, F. A., Nursaidov, N. Y., & Azimqulov, S. N. (2019). TIBBIYOT AXBOROT TIZIMLARIDA HUIJAT ALMASHISH JARAYONINI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI TAHLILI. AXBOROT KOMMUNIKACIYA TEXNOLOGIYALARI VA DASTURIY TA'MINOT YRATIPIIDA INNOBACIION GOYIAP, 1(41), 196-198.
4. Seytov, A.J., Khurramov, A.J., Azimkulov, S.N., Sherbaev, M.R., Kudaybergenov, A.A., & Khasanova S.Kh. (2021). Optimal control of pumping station operation modes by cascades of the Karshi main canal. *International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology*, 8(4), 17177-17185
5. Azimqulov, S. N. (2021). HUDUDIY TA'LIM SOHASIDA INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI FANI O.,QITISH METODIKASINI KLAS TER USULI YORDAMIDA RIVOJLANTIRISH. TABIIY FANLARNI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROTKOMMUNIKACIYA TEXNOLOGIYALARINING O.,RNI,3(8), 191-195.
6. AZIMQULOB, C. (2021). TA'LIM JARA'ENINI INNOBACIION PEIACOGIK TEXNOLOGIYA ACOSIDA TASHKIL KILIPIIDA QUILLANILADIGAN U'QITIPI USUL VA TEXNOLOGIYALARI. U'ZMU XABARLARI, 2(1), 54-57.
7. Azimkulov, C. N. (2021). KLAS TERNIY PODXOD I EGO ISPOL'ZOVANIE B NAU'NO- PEIACOGICHESKIX ISSLEDOBANIYAX. *Academic Research in Educational Sciences*, 3(2), 826-861.
8. Azimqulov, S. N. (2020). ZAMONAVIY TA'LIMNI AXBOROTLASHTIRISH TUSHUNCHASINING NAZARIY ASOSLARI. TA'LIMDA ZAMONAVIY AXBOROT TEXNOLOGIYALRIDAN FOYDALANISHNING INNOBACIION USULLARI, 4(44), 124-126.
9. Kuralov Y. A. (2020). Development Of Geometric Creativity Of Secondary Scholl Students By Computer. *International Journal of Scientific & Technology Research - (IJSTR)* Volume-9 Issue-2, February 2020 Edition, 4572-4576.
10. Kuralov Y. A., Makhmudova, D. M. (2020). METHODOLOGY OF DEVELOPING CREATIVE COMPETENCE IN STUDENTS WITH PROBLEMATIC EDUCATION. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol. 8 No. 4, 2020, Part II ISSN 2056-5852, 142-146.

11. Akhmedov B. A., Majidov J. M., Narimbetova Z. A., Kuralov Yu. A. (2020). Active interactive and distance forms of the cluster method of learning in development of higher education. Экономика и социум, 12(79), 805-808.
12. Kuralov Y. A., (2021). Elektron raqamli imzo algoritmlarining qiyosiy tahlili (RSA, ELGAMAL, DSA). Academic Research in Educational Sciences, 2(5) 428438.
13. Sultanov, R. O., Yusupov, M. R. (2020). Ta'limda matematika fanini o'qitishdagi muammolar va ularning yechimida axborot kommunikatsiya texnologiyalarining ahamiyati. O`zMU xabarlar, 2(1/2/1), 144-147.
14. Султанов, Р. О. (2020). Idea блокли шифрлаш алгоритмини такомиллаштириш методлари. Academic Research in Educational Sciences, 1(3), 397-404.
15. Жўраева, Н. В., Султанов, Р. О., Абдуллаева, С. А., Рахимжонова, В. А. (2020). Systematization of word combinations in the uzbek language. Наука и Мир, 2(6), 65-68
16. Kamolov, E. R., Raximov, S. M., Sultanov, R. O., Maxmudov, M.A., (2021). Innovative method of developing creative thinking of students. Экономика и социум, 1(80).
17. Sultanov, R., Xalmetova, M.(2021). Ikki g`ildirakli transport robotlari harakatini dasturlash. Academic Research in Educational Sciences, 2(2), 108-114.
18. Хуррамов, А.Ж., Ражабов, О.Т., Султонов, Р.О.,(2021). Ta`lim jarayonida animatsiya va kompyuter grafikasidan foydalanish. Academic research in educational sciences, 2(11), 1382-1388.
19. Sultanov, R.O., (2021). O`qitishning raqamli texnologiyasi masalalari. Academic research in educational sciences, 2(CSPI conference 3), 804-807.

AHOLI HAYOT FAOLIYATINI MUHOFAZA QILISH HAMDA FAVQULODDA HOLATLAR JARAYONIDA HARAKAT QILISH

Nuriddinov Axmad Muxammadiyevich
Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Annotatsiya

Maqolada aholini va hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish, favqulodda vaziyatlar sodir bo'lganda oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha tizimining shakllanish bosqichlari, faoliyati bilan bog'liq amalga oshirilgan islohotlarning bosqichlari hamda jarayonlari, shuningdek tizimning kelgusidagi takomillashtirish istiqbollari belgilash masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: favqulodda vaziyat, oldini olish, harakat qilish, bartaraf etish, fuqaro muhofazasi, vakolatli organ, davlat tizimi, boshqaruv organlari, funksional va hududiy quyi tizimlar, favqulodda vaziyatlar vazirligi.

Abstract

The article describes the stages of formation of the system for protecting the population and territories from emergency situations, eliminating the consequences of emergency situations, the stages and processes of the implemented reforms related to its activity, as well as the issues of determining the prospects for the future improvement of the system.

Keywords: emergency situation, prevention, action, elimination, civil protection, authorized body, state system, management bodies, functional and territorial subsystems, The Ministry of Emergency Situations.

Kirish

O'zbekiston o'z mustaqilligi va suverenitetini qo'lga kiritgan ilk kunlardan boshlab, mamlakatimiz aholisi va hududlarini tabiiy ofatlar, texnogen falokatlardan muhofaza qilish bo'yicha ishonchli va samarali milliy tizimni yaratish ustuvor vazifalardan biriga aylandi. Aholini xavfsizligi va muhofazasi davlat siyosatining asosiy tamoyili etib belgilandi. Mamlakatimiz aholisi va iqtisodiyot obektlarini tabiiy ofatlardan muhofaza qilishning samarali tizimini tashkil etish, respublikada tabiiy va texnogen tisdagi favqulodda vaziyatlarning oldini olish va oqibatlarini bartaraf etish maqsadida tashkil etilgan Favqulodda vaziyatlar vazirligi zimmasiga – favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bunday hollardagi harakatlarni boshqarishning davlat tizimini tashkil etish va uning faoliyatini ta'minlash vazifasi yuklandi. Zamonaviy fan va texnika taraqqiyoti ishlab chiqarishda yuqori samarali va xavfsiz texnologiyalarni, mehnatni tashkil qilishning ilg'or usullarini tadbiiq etish va shu bilan

birgalikda ushbu soha uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlashni talab qiladi. Ularning sanoat korxonalarida xavfsiz mehnat qilishlarini ta'minlash ularga sog'lom mehnat sharoitlarini yaratish, jarohatlanish va kasb kasalliklarining oldini olish usullarini o'rgatish orqali amalga oshiriladi.

Ayniqsa, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol investisiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to'g'risida" 2019 yil 17 yanvardagi PF-5635-son Farmoniga muvofiq, shuningdek, aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash tartibini takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 9 sentyabr kunidagi 754-sonli "Aholini favqulodda vaziyatlarda harakat qilishga va fuqaro muhofazasi sohasida tayyorlash tartibini takomillashtirish to'g'risida"gi Qarorining 4-bandida belgilangan O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligi bilan kelishilgan holda hayotiy faoliyat xavfsizligi va fuqaro muhofaza yo'nalishlaridagi o'quv dasturlarini ta'lim yo'nalishlari uchun zamonaviy talablar asosida takomillashtirish va ta'lim jarayoniga joriy etish orqali oliy ta'lim muassasalari talabalarini favqulodda vaziyatlarda harakatlanishga tayyorlanganlik darajasini oshirish talab etiladi.

Hayot faoliyati xavfsizligi fanlarni o'itish ta'lim va tarbiyaning uzviylikiga birligiga asoslanib, ushbu fan talabalarga mehnatni havf-xatarsiz bajarish usullarini o'rgatishdan, ya'ni har bir sharoitda baxtsizlikni kelib chiqishiga sabab bo'ladigan omillarni oldindan seza olish va ularni sodir bo'lmasligini ta'minlovchi muxandislik tadbirlarini ishlab chiqish va tadbir etishga o'rgatishdan iboratdir. Oliy ta'lim muassasalarida mehnat muxofazasi fanini o'qitish masalalari 2016 y 22-sentabrda «Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni (yangi tahriri) da 17-moddasida Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida mehnatni muhofaza qilish bo'yicha mutaxassislarning tayyorlanishi belgilangan tartibda ta'minlanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Mamlakatimiz hududida ko'plab yirik ishlab chiqarish korxonalari faoliyat ko'rsatmoqda. Ularning ayrimlari atrof muhit va aholi uchun potentsiyal xavf hisoblanadi. Bu korxonalarining ba'zilaridagi texnologiyalarning nazorat va tartib intizomni past darajasi ishlab chiqarish ko'rsatkichiga ham salbiy ta'sirini ko'rsatadi. Bular natijasida bu korxonalariga investesiyalarni jalb etish, ishlab chiqarish vositalarini yangilashda muammolar yuzaga kelib va iqtisodiy holat yanada nochorlashadi.

Bu o'z navbatida xavflardan insonni himoyalashni nafaqat samarali tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirishni shu bilan birga hayot faoliyat xavfsizligini taminlashga ma'lum darajada mablag' sarf etilishini taqozo etadi. Statik ma'lumotlarning qayd etishicha ishlab chiqarishdagi avariyalarni 50 % dan ortig'i texnik xodimlarning noto'g'ri harakati natijasida sodir bo'ladi. Amerikalik tadqiqotchilarning ma'lumotlariga ko'ra faqatgina AQShning o'zida yiliga yo'l transporti hodisasidan har 10 ming nafardan 3 tasi, zaharlanishdan har 100 ming nafardan 2 tasi, yong'indan kuyishdan har 100 ming nafardan 4 tasi, yashin urishdan har 10 mln nafardan 5 tasi, ishlab chiqarish vositalarining nosozligidan har 100 ming nafardan 1 tasi va boshqa turdagi favqulodda vaziyatlar natijasida har 100 ming nafardan 4 tasi inson o'limi bilan tugamoqda. Yaqin Sharq, Bolqon bo'yi, Sharqiy Afrika mintaqalarida siyosiy va harbiy to'qnashuvlar natijasida, Fukusimo, Chernobil, Chad ko'li, Orol dengizi va Orol bo'yi ekologik inqirozli hududlardan aholi migrasiyasining jadallashuvi kuzatilmoqda. Aksariyat hollarda bunday jarayonlar qurboni bo'lib yoshlar va ular ta'lim olayotgan muassasalar chiqmoqda.

Bunday baxtsiz hodisalar yurtimizda ham uchrab turibdi. Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligining ma'lumotlariga qaraganda 2019 yil davomida O'zbekiston ish joylarida 574 ta baxtsiz hodisa sodir bo'lgan. Buning oqibatida 649 kishi turli darajada jabrlangan .

2019 yili O'zbekistonning turli hududlarida ish vaqtida sodir bo'lgan turli xil baxtsiz hodisalar oqibatida 199 kishi hayotdan ko'z yumgan. Jami 574 ta baxtsiz hodisada 440 kishi og'ir va 10 nafari yengil tan jarohati olgan. Viloyatlar kesimida tahlil qilinsa, 2019 yili bunday fojialarda halok bo'lganlar soni 2018 yilga nisbatan Qoraqalpog'iston Respublikasi va Surxondaryo viloyatida 4 nafarga, Buxoro va Xorazm viloyatlarida 5, Navoiy viloyatida 6 hamda Toshkent shahrida 15 nafarga ortgan.

Davlat mehnat inspeksiyasi ma'lumotiga qaraganda 2020-yilda ishlab chiqarish jarayonlarida baxtsiz hodisalar 607 tani tashkil etganini, bu esa 2019-yilga nisbatan 33 taga ko'pligini ma'lum qildi. Buning Oqibatda 693 nafar xodim jabrlangan, shundan 201 nafari halok bo'lgan, 457 nafari og'ir va 35 nafari yengil tan jarohati olgan . Bu esa ishlab chiqarishdagi baxtsiz hodisalar va kasb kasalliklaridan kelib chiqadigan iqtisodiy yo'qotishlar global miqyosda jahon YaIMning 4-6 foizini tashkil etyapti. Bu iqtisodiy rivojlanish uchun ko'rsatiladigan rasmiy yordamdan 20 baravar ko'p deganidir

Demak ishlab chiqarish bilan bog'liq fojialarning ayrim sabablarini ko'rsatib o'tamiz.

- ishchi-xodimlarni ishga jalb qilishda xavfsiz mehnat usullariga o'qitilib, yo'lyo'riqdan o'tkazilmagan shaxslarni ishga qo'yilganligi, yo'riqnomalarga rioya etmaslik, nazorat yo'qligi, xodimlarni majburiy tibbiy ko'rikdan o'tkazmaslik va sanitariya-maishiy

sharoitlar yaratilmaganlik holatlari mavjudligi; qurilish loyiha hujjatlariga va ishlab chiqarish texnologik talablariga amal qilmaslik, xodimlarning mehnati noto'g'ri tashkil qilinganligi;

XULOSA

Respublikamizda yuz berishi mumkin bo'lgan baxtsiz hodisalar va boshqa turdagi oqibatlari noxush voqealarni kamaytirish va oldini olish uchun, qiyidagi tadbirlarni doimiy ravishda amalga oshiris maqsadga muvofiqdir:

-ishchi-xodimlarni huquqiy savodxonligini maqsadli tayyorlangan bukletlar tarqatish evaziga oshirib borish;

- ish beruvchilarga mehnatni muhofaza qilish qonunchilik asosida talab etiladigan hujjatlardan namunalar va ularni to'ldirish bo'yicha tavsiyalarni ishlab chiqish va tarqatish;

-ishlab chiqarish korxonalarida kamida har olti oyda bir marotaba mehnatni muhofaza qilish va xavfsizlikni ta'minlash borasida jamoaviy seminar va treninglarni tashkil etib borish;

-korxonalarda mehnat muhofazasi va xavfsizlik texnikasi burchaklarini tashkil etib, unda Respublikamizda sodir bo'lgan baxtsiz hodisalar haqida ma'lumotlar yoritib borish lozim.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. - T.: "O'zbekiston", 2014.
2. O'zbekiston Respublikasining «Aholini va hududlarni tabiiy hamda texnogen xususiyatli favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish to'g'risida»gi Qonuni
3. O'zbekiston Respublikasining «Fuqaro muhofazasi to'g'risida»gi Qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasining «Qutqaruv xizmati va qutqaruvchi maqomi to'g'risida»gi Qonuni.
5. O'zbekiston Respublikasining «Volontyorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligini tashkil etish to'g'risida» 1996 yil 4 martdagi PF-1378-son Farmoni
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularni bartaraf etish tizimi samaradorligini tubdan oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi 2017 yil 1 iyundagi PF-5066-sonli Farmoni
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasida favqulodda vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etish hamda yong'in xavfsizligini ta'minlashning sifat jihatidan yangi tizimini joriy etish to'g'risida»gi 2019 yil 10 apreldagi PF-5706-sonli Farmoni

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Favqulodda vaziyatlar tuzilmalari faoliyatini yanada takomillashtirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2019 yil 10 apreldagi PQ-4276-sonli Qarori.
10. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining 2021 yil 16 avgustdagi 1293-V-sonli Qarori
11. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O'zbekiston Respublikasi Favqulodda vaziyatlar vazirligining faoliyatini tashkil etish masalalari to'g'risida”gi 1996 yil 11 apreldagi 143-sonli Qarori
12. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Qutqaruv xizmatlari va qutqaruv tuzilmalarini favqulodda vaziyatlarni bartaraf etishga jalb qilish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida»gi 2010 yil 5 yanvardagi 2-sonli Qarori.
13. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Qutqaruv xizmati va qutqaruvchi maqomi to'g'risida”gi O'zbekiston Respublikasi Qonunini amalga oshirish chora-tadbirlari haqida”gi 2014 yil 9 iyuldagi 184-sonli Qarori
14. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2017-2021 yillarda “O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning beshta ustivor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi”.<http://strategy.regulation.gov.uz/uz/document/>
15. Bobojonov R.D., Ibragimov E.I. Hayot faoliyat xavfsizligi. /Ma'ruzalar matni to'plami. Toshkent, TIQXMII, 2010
16. <https://kun.uz/73637185>
17. <http://metmash.kasaba.uz/ishlab-chiqarishdagi-bahtsiz-hodisalar-va-kasbkasalliklarini-oldini-olish-mumkin>

TYPES OF ABBREVIATIONS IN THE KARAKALPAK LANGUAGE

Berdimuratov Bakhtiyar

*Intern-teacher of the Department of English linguistics
Karakalpak State University*

Abstract. This study is dedicated to investigate peculiarities of abbreviations in the Karakalpak language. It is also aimed to find out new types of abbreviations and identify their classifications due to the fact that languages are developing day by day and more and more abbreviations are being made and used in different fields.

Keywords. Abbreviations, types, Karakalpak language, derivation, compound words.

Introduction. Abbreviations are a common part of our lives, they save us time and space in our written communication. In other words, almost anything you want to do, from official documents to text messages, will require you to know an abbreviation. Abbreviation has a high degree of productivity in modern languages, especially in official-business, scientific and technical styles, because it is aimed at increasing regulation and orderliness [1]

Joining of some words by shortening is a new theory in modern Karakalpak language. Initially, abbreviated compound words were derived from Russian language, that is compound words of Russian language were used in the Karakalpak language without change. For instance, колхоз, ТОЗ, Загс, Военкомат and etc. So effects of Russian language and some samples of abbreviated words were the main reason for appearing of a new type of words in the Karakalpak language. We may find some special information on abbreviations in works of D.S Nosirov, A.Qidirbaev, A.Bekbergenov, Q.Paxratdinov and other written materials of the Karakalpak language. Monographic works or researches that were headed for this field still exist on the basis of information of the Karakalpak language besides extensive articles. We may consider the dissertation work, which was written by Z.A Alikulov in 1976, as an example of abbreviation in the Uzbek language [3]

Especially the abbreviations which were derived from the Russian language were researched and classified entirely in the works of Q.Qoshanov. For this reason the author pointed out the importance of making system and identifying the abbreviations of the Karakalpak language and raised a question on researching as well as limiting the words which formed in the Russian and Karakalpak languages [2]

According to Q.Qoshanov, Abbreviations in the Karakalpak language are divided into three large groups: firstly, abbreviations that are accepted in the Russian language and internationally and that are formed by joining with their components in the

Karakalpak language, secondly, abbreviations which consisted of elements and components of the Karakalpak language, thirdly, Russian abbreviations which borrowed into the Karakalpak language without change.[page 73]

A group of abbreviations mostly belong to nominative case and they are divided into several types. The joining of abbreviations in the Karakalpak language that appeared on the basis of other languages with the components of borrowed words or introduction of the abbreviations that are translated on the basis of root words are carried out with the style of Calque.

In the 70-90th years at the end of 20th century, abbreviations in the Karakalpak language were as followings:

a) By taking first letters. It includes the names of countries and organizations such as БМШ (Бирлескен миллетлер шөлкеми), ҚХР (Қытай Халық Республикасы). Later, a group of new abbreviated words started to appear like ЕЕМ (Електрон Есаплау Машинасы). However, at present time, these abbreviations are becoming out of use and other new terms and notions are being used instead of them. In addition, the abbreviations which belong to real Karakalpak language are becoming more common such as ҚМУ, НМПИ, ТАТУ, ТПИМ.

b) By taking first syllable: Райатком (Районлық атқаруы комитети), обком (областлық комитет). But, these abbreviations are also becoming out of use and other new types are appearing like басбух (Бас бухгалтер), Унимаг (Универсал магазин) and so on

c) By taking first syllable of initial word and first letters of next words: БелАЗ. The names of Republics, Countries, Regions and organizations such as Қарақалпақводстрой, Өзселхозтехника, Қарақалпақсовхозстрой are out of use and the abbreviations like Нөкисгидрометстанция, Тахияташгидро ЭС, Қаракөл АПЖ, Науқанбақ МПЖ are used instead of old ones.

In the Karakalpak language the abbreviations which formed by taking just initials became rather common... АКБ – акционерлік коммерциялық банк, ЖАК – Жоқары Аттестатсия Комиссиясы, ДФХА,ДФХБ – Дийхан фермер хожалықлары ассотсациясы, бирлеспеси, ИИБ – Ишки ислер бөлими, ҚРИИМ – Қарақалпақстан Республикасы Ишки Ислер Министирлиги etc.

As we see, in the Karakalpak language most abbreviations mainly formed by two important ways: a) the way of calquing Russian words b) alphabetical abbreviated words of basic Karakalpak language. As a result of calquing words in the Karakalpak language, we may see grammatical changes of placing words such as ЗИЛ – заводименаЛехачева – ЛАЗ – Лехачев атындағыЗавод, США – АҚШ, ООН – БМШ.

Abbreviations are also basic for forming new words such as Колхоз, Колхозшы, Колхозластырыу and are related to all noun categories in the Karakalpak language

and connected with their affixation forms completely, and serve as morphological-syntactical function.

Abbreviations which came from Russian language are becoming out of use in written language, however, in spoken language they still exist but not so active than before. For instance, Зам, спец, рация. According to N.M. Shayskiy it is a morphological style of abbreviated words.

Morphemes are also one of the most essential thing of word-building in the Karakalpak language. Because some new abbreviations formed by shortening of morphemes. In linguistic literatures the abbreviated forms of words are called with several types of terms such as abbreviations, initials, abridgement, contraction and now they are called acronyms. This way of word formation is stated as a style of words' shortening in the Karakalpak language. Because a present in the English language the term of shortening is widely used.

Some international words which came from the Russian language considered as an abbreviated word or abbreviation in modern Karakalpak language. Because when we use some Russian adjectives and adverbs in the Karakalpak language, their word forming morphemes are dropped and they are regarded as a word that formed without any affixes. For instance, конкретный вопрос-конкрет мәселе, активный элемент-актив элемент, активно участвовать-актив қатнасыу.

Abbreviations are widely used in speech and for this reason in the Karakalpak language we may use them for names of people as a means of spoiling and making smaller. As an illustration for names of males; Айеке-Аймурат, Айтбай, Атаке-Айтбай, Атамурат, Мэке- Мэтмурат, Мақсет, Мэден, Сэден, Қэден etc. For names of females: Гулэш, Тазаш, Гуля, Гули, Гулши, Гулим, Гулэн, Гулсим, Диля, Дэлен, Дэлеш, etc

So, in the Karakalpak language abbreviations are formed by shortening the morphemes of a simple word or the components of the compound words. And this is a type of morphological style of word formation.

The word which derived from the Russian language mostly:

- a) The last part of the word is dropped: баскет- баскетбол, Маг-магнитафон, метро-метрополитен, кило- килограмм
- b) The first part of word is dropped: сестра- медсестрафильм-кинофильм
- c) The middle part of the word is dropped: рация- радио станциявоенкомат- военный комиссариат etc.

Conclusion. In current Karakalpak language a set of new abbreviated complex words or other special terms are appearing because of the development of culture, economy, technology and science in our country. Learning and presenting the changes which are happening in our society are rather important. Because it clarifies theoretical

and practical, pragmatic, cultural and cognitive aspects of the Karakalpak language in order to identify its further developing spheres.

References:

1. Abbreviations or Shortenings in modern English Tendencies of their development [online] Режим доступа: <https://lib.rosdiplom.ru/library/prosmotr.aspx?id=495656>
2. Dauletov. Hazirgi qaraqalpaq tili. Bilim baspasi, 2005
3. Muminov O., Lexicology of the English Language. Tashkent., 2008
4. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. – М.: Просвещение, 1990. – 301 с.
5. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика. Теория. Проблемы. Методы. М., 1977.

STRUCTURAL SEMANTIC FEATURES OF TOPONYMS IN ENGLISH

Urazimbetova Gozzal Karamatdinovna

Intern-teacher of the department of translation theory and practice, KSU

Abstract: The following article aims at investigating toponyms in English based on their structural semantic features. Firstly, the article tries to define English toponyms. Furthermore, it emphasizes the importance of deep structural semantic analysis over them to find out more structural semantic peculiarities.

Keywords: Toponyms, features, structure, semantics, place, location, name, etymology.

Introduction. Toponyms, also known as place names or geographical names, use language symbols to describe objects, concepts, and processes in naming places that relate human ideas to objects, such as mountains, rivers, seas, islands, cities, villages, and so on.

Literature review. As the research is concerned on the investigation of structural semantic features of toponyms in English, firstly, it was analyzed the notions of toponyms given by scholars and secondly it turns to the analysis of classification of toponyms in accordance with the structural semantic features.

According to "World English Dictionary", toponymy (tə'pɒnɪmɪ) is

1. the study of place names
2. rare the anatomical nomenclature of bodily regions, as distinguished from that of specific organs or structures[4].

According to Bishop et.al., Toponymy is defined as the study of a place based on the historical and geographical information, using words or a collection of words to show, explore, and identify a geographical territory [1, 184].

As Crystal stated, Names are an essential part of human existence since they are used to designate people places, things, pets and houses and it seems a universal practice [2, 140].

As for the structural classification of toponymy, A. Smith distinguished three main classes:

1. Simple names which consist of one word such as; Dale, Lea, Sale, Bedewyn, Rise.
2. Compound names which were constructed from two element models where ultimate which is originated from ancient Celtic and Germanic languages and described with nominal or proper nouns, gidronyms or other toponyms take place. For example: Actor, Winterton.

3. Compound names which were constructed with the help of affixes were under affixes. A. H. Smith implies to add limited definition and geographic terms, for example: Thorton, Wattass, Burton on the hill. [5, 165].

Karpenko divided toponyms into four main groups in accordance with the semantic classification of geographic names.

1. The first class includes toponyms which nominal origin geographic names or the sign of appropriate objects and graphic proper names

2. The second group unites toponyms, originated from anthroponomy, ethnic names and nominal human names.

3. This class borders toponyms which constructed from the names of things and signs of culture.

4. The last group unites indefinite names by their origin. [6, 239].

Based on the notions given by the scholars, it is clear that it is of high importance to get acknowledge about toponyms and their structural semantic features.

Research method. The research is based on the qualitative data collection. The data included in the present study is relied on the works of scholars, such as Smith, Crystal, Doig, Karpenko, Bishop and many others.

Results and discussion. There are some peculiarities in the structure and semantics of English toponyms, among them are: a) back-formation: the process of forming a new word by extracting actual or supposed affixes from another word, shortened words created from longer words, whereby names are derived from one another in the opposite direction, for example, rivers with an obsolete/forgotten names are often renamed after a settlement on its banks, but not vice versa. The river running through Rochdale (North West England) became known as the 'Roch'. Cambridge illustrates both normal and back-formation. Originally Grontabricc (Old English), a bridge on the river Granta, the name became Cantebruge and then Cambrugge, from which the river was renamed as Cam; b) element order: In Old English and Old Norse place names, the substantive (noun) element is generally preceded by its modifier, such as □good creek□, □waterhole□, □spring□, e.g. Bakewell was originally Badecanwelle formed from Badeca + wella = □Spring or stream of a man called Badeca□. In Celtic place names, the order is usually reversed, with the thing being described as the first element, such as hill, valley, farm etc., e.g. Tregonebris □□settlement of Cunebris□, Aberdeen □□mouth of the river Dee□ (aber = rivermouth + Dee, a name);

c) translation: place names in the Danelaw (Old Norse and Old English) were often simply norsified, e.g. Askrigg (England) means □ash ridge□, but the first element is undoubtedly the Norse □asc□, pronounced as "ask"; □ask□

could easily represent a nonsification of the Old English element *āsc*, pronounced as "ash". Both *asc* and *āsc* mean the same *ash tree*;

d) false analogy: sometimes, the place names were changed to match their own pronunciation habits without reference to the original meaning, e.g. Skipton should be *Shipton* (Old English *scipetún* = sheeptown, town/ *tún* = farm, enclosed field). However since *sh* (/sc/ in Old English) was usually cognate with *sk* in Old Norse, the name was changed by false analogy to Skipton, in this way losing its meaning, the Old Norse for sheep was entirely different from the Old English);

e) multiple meanings: some elements can have a variety of meanings, for example *wich*/*wick*. They indicate a farm or settlement (e.g. Keswick "a cheese farm"). However, this element in some place names of Roman origin means *place* (from Latin *vicus*). On the coast, *wick* is often of Norse origin; which can be translated as *bay* or *inlet* (e.g. Lerwick);

f) lost reason: sometimes it is difficult to interpret some names because the reason for the name is no longer evident. Some names originally concerned to a specific natural feature (a river, ford or hill) that can no longer be identified; for example, Whichford means "the ford of the Hwicce", but the location of the ford is lost;

g) confusion between elements: pairs of original elements can produce the same element in a modern place name, for example, the elements of Old English origin *den* (valley) and *dun* (hill) are sometimes confused: Croydon is in a valley and Willesden is on a hill [3].

Therefore, England has a varied system of toponyms due the structural semantic peculiarities which is backformation, element order, translation, false analogy, multiple meanings, lost reason and confusion between elements.

Conclusion. Based on the analysis given above, it can be concluded that the study of toponyms and their structural semantic peculiarities is essential field of linguistics this is due to the fact that the research suggests that toponyms are a mottled picture of the history of the England. Moreover, the present study shows that the structural and semantic features of English toponyms have great varieties in the formation. As a consequence, the research presents the importance of the investigation of English toponyms in accordance with their structural semantic features.

References:

1. Bishop, Preeyapha., et.al (2011). An Analysis of Village Toponym in Muang District, Chiangrai Province. The 12th Khon Khaen University Graduate Research Conference, 12471252.

2. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. (2nd ed) Cambridge: Cambridge University Press.
3. Doig K.S. Proto-Germanic and Indo-European studies / Linguistics, Culture, History, Mythology and Anthropology, 2011. [Electronic resource]. □ Access <http://www.protogermanic.com/2013/11/whitehorse-ukpublished-edited.html>.
4. Encarta world English dictionary. 1999. London.
5. Smith, Grant (1993). □Describing the types of placename information.’ Names: A Journal of Onomastics. 40: 299-306.
6. Карпенко Ю. А. Возможности и пределы статистики в изучении топонимических названий. -М., 1961.

SIRT-FAOL MODDALAR TASIRIDA SUSPENZIYANING BARQARORLIK JARAYONLARINI O'RGANISH

Asemenova N.Ya - QDU magistranti

Kudiyarova A.A. - QDU magistranti

Niyetbaev R.Sh. - Qoraqolpoq davlat universiteti asisstent o'qituvchisi

Djumamuratova M.Sh. Phd dotsent - Berdaq nomidagi

Qoraqalpoq Davlat Universiteti

Annotatsiya; Barcha sirt-faol moddalar suvdagi eritmalarida dissotsilanish qobiliyatiga qarab ionogen va noionogen sirt-faol moddalarga bo`linadi. Ionogen sirt-faol moddalar kation sirt-faol, anion sirt-faol va amfoter (amfolit) sirt-faol moddalarga ajratiladi. Sirt aktiv moddalar tasirida gidrofob oltingugurt suspenziyasining gidrofilikni oshirish va barqaror sistemasin olish. Dispers sistemaning oltingugurtning yuzasiga tasir etuvchi parametrlar - sirt tarangligini, namlanish burchagini aniqlash, sistemalarning agregativ barqarorligini urganishdan iborat. Sistemani barqaror qiluvchi-stabilizator sifatida suvda eruvchang polimerni ishlatish. Stabilizator xususiyatlarining molekulasining tuzilishiga, uning tarkibidagi aktiv guruhlarning tabiatiga va suv muhitidagi strukturaviy va fazoviy xossalariga bogliq ekanligini aniqlash.

Kalit so'zlar; Suvda eruvchan polimerlar ,sirt faol moddalar, suspenziya, Oltingugurt, makromolekula, konformatcion holati, stabilizator hususiyatlari, qarama qarshi ion, O'simliklarni qo'riqlashning kimyoviy usullari

O'zbekiston sanoatining rivojlanishi turli sohalarida sirt-faol moddalarga (SFM) bo'lgan talabning muntazam ortib borilmoqda. Kimyo, neft maxsulotlarin qayta ishlash, tibbiyotda dori moddalarga har xil to'ldirgichlar sifatida ishlatish, qurilish material sanoatida, xalq xo'jaligining turli sohalarida, tuproq strukturasi yaxshilashda, ko'chma qum harakatini to'xtatishda, oqava suvlarni tozalashda flokulyant, koagulyant, stabilizator sifatida, keng qo'llanilmoqda. [1].

Sirt-faol moddalarning barqarorlash xususiyatini xarakterlashda ularning amalda qo'llanilishi uchun ahamiyatga sazovor bo'lgan kattalik gidrofil-lipofil balans (GLB) tushunchasi kiritilgan (lipofil termin *lipos* □ *yog`* so`zidan kelib chiqqan). Sirt-faol moddaning GLB soni modda tarkibidagi qutbli guruhning gidrofil xossalari bilan uglevodorod radikallarining lipofil xossalari orasidagi nisbatni xarakterlaydi. GLB sonini aniqlash uchun sirt-faol moddalarning mitsellalar hosil qilish xususiyatidan va ularning xossalaridan foydalaniladi.

kolloid sirt-faol moddalar alohida etiborga sazovordir. □ Sirt-faol moddalar □ termini aynan ana shularga oid. Kolloid sirt-faol moddalarning ajoyib xususiyati

shundaki, ular termodinamik jihatdan barqaror kolloid (liofil) dispers sistemalar hosil qila oladi. Shu munosabat bilan gidrofob moddalarning sirt-aktiv moddalar suvda eruvchan polimerlar ta'sirida gidrofilikni oshirishda kolloid kimyoviy asoslari yaratib bormoqda.

Sirtlarni suniy ravishda biror suyuqlik bilan ho'llanadigan yoki ho'llanmaydigan qilish mumkin. Masalan, biror qattiq uglevodorodning sirtiga sirt-faol modda surkab, uni suv bilan ho'llanadigan holatga keltirish mumkin.

Barcha sirt-faol moddalar suvdagi eritmalarida dissotsilanish qobiliyatiga qarab ionogen va noionogen sirt-faol moddalarga bo'linadi. SFM asosan makromolekulasi reaksiyon aktiv funktsional gruppaga ega bo'lgan polimerlar «xomashyo» sifatida ishlatiladi.

Tager A.A. va boshqa [2] izlanuvchilar fikrlari buyicha uglevodorodning sirt faolligi gidrofob zanjirining C₈ boshlanib va suvda eruvchanligi to'liq to'xtaguncha mavjud buladi va S₁₈ gacha eruvchanlik hossaga egalligi aniqlandi. Ionogen sirt-faol moddalar kation sirt-faol, anion sirt-faol va amfoter (amfolit) sirt-faol moddalarga ajratiladi. Keng ma'noda qaraganda barcha organik moddalarni ham sirt-faol moddalar jumlasiga kiritishga to'g'ri keladi, chunki har qanday organik moddani olmaulik, uning sirt tarangligi suvning sirt tarangligidan kichik, u suvga nisbatan sirt-aktivlik ko'rsatadi. Lekin qattiq jismlarning sirt tarangligi suyuqliknikidan ancha katta, demak suv qattiq moddaga nisbatan sirt-aktivlik namoyon qilishi kerak. Bundan ko'ramizki, suv fazalar chegarasining xarakteriga qarab, ba'zan sirt-noaktiv, ba'zan sirt-aktiv modda bo'lishi mumkin.

O'simliklarning zararkunandalar bilan kurashishda oltingugurt suspenziyalari qo'llaniladi va barqaror suspenziyalar mineral o'g'itlar bilan birgalikda tuproqqa berilib, tuproqdagi bakteriyalarga qarshi ishlatiladi. Oltingugurt suv bilan barqaror suspenziya tuza olmaydi, sabab suvga solishtirmali gugurt gidrofob xossasiga ega buladi.

Ishdan maqsad suvda eruvchan polimerlarni (SEP) sintezlash va ularning tasirida oltingugurtning barqaror suspenziyalarini olish. SEP kimyoviy va kolloid xossasiga bog'liq sirt-faollikka ega sababli emulgator, stabilizator, flokulyant, koagulyant sifatida qo'llaniladi.

Eksperimental qism.

Oltingugurtning barqaror suspenziyalarni olish uchun har xil funktsional gruhga ega 2 metil 5 vinilpiridinni nitrat kislota bilan neytrallab suvda eruvchan polimer (SEP*HNO₃) stabilizator sintezlandi va har xil konsentratsiyaga ega namunalari tayyorlandi.

Sistema SEP+S belgilandi. Sistemalarning muhitning vodorod ko'rsatgichiga (pH) va konsentratsiyasiga bog'lik kolloid- kimyoviy xususiyatlari - qovushqoqligi (η_x), sirt tarangligi (δ_x), optik zichligi (D) o'rganildi, agregativ

barqarorligini o'rganishda sirt tarangligi, namlanish burchagi, sirt energiya va adgeziya ishi aniqlandi.

25°C temperaturada konsentratsiyaga bog'lik SEP namunalarining kolloid – kimyoviy xususiyatlari.

Jadval 1 SEP * HNO₃

| SEP konsentratsiyasi | Qovushqoqlik | | pH |
|----------------------|--------------|--------------|------|
| | η (sal) | η (kel) | |
| 0,025 | 1,18 | 7,2 | 4,8 |
| 0,05 | 1,49 | 9,8 | 4,7 |
| 0,10 | 1,80 | 6,0 | 4,6 |
| 0,50 | 3,40 | 4,8 | 4,4 |
| 1,00 | 5,14 | 4,14 | 4,25 |

Texnik tarozida oltingugurt parashogi o'lchanadi, 100ml. 6 dona tsilindrga har biriga 5gr. oltingugurt solinib, ustiga har il konsentratsiyaga ega PE 45ml. qushiladi. 10 marta chayqaladi. Suspenziya elektr aralastirgich (meshalka) tu'shiriladi va 15 minut ishlov beriladi.

15 minutdan keyingi optik zichlik ulchanadi. Olingan ma'lumotlar *2jadvalda* berilgan.

Oltingugurt suspenziyalari SEP tasirida yuqori optik zichlikka ega bo'ladi, bularni 2,3,5 marta suyultiriladi.

Jadval 2

25°C temperaturada konsentratsiyaga bog'lik namunalarning optik zichligi.(D).

SEP * HNO₃

| Namunalar | SEP Konsentratsiya | D-optik zichlik | | oltingugurt susp. Konsentratsiya |
|-----------|--------------------|-----------------|-----------|----------------------------------|
| | | qushimalgan | qosilg'an | |
| 1 | 1% | 0,06 | 2,82 | 5,0% |
| 2 | 0,5% | 0,01 | 3,0 | 2,5% |
| 3 | 0,1% | 0,01 | 2,92 | 0,5% |
| 4 | 0,05% | 0,00 | 1,22 | 0,25% |
| 5 | 0,025% | 0,00 | 0,60 | 0,125% |

25°C temperaturada konsentratssiyasiga bog'lik oltinugurt suspenziyasining namlanish burchagi, sirt energiya, adgeziya ishining o'zgarishi

SEP * HNO₃

3 Jadval

| S% | δ_x | $\cos \theta$ | $A=\delta_x(1+\cos \theta)$ | E |
|-------|------------|---------------|-----------------------------|-------|
| 0,025 | 74,94 | 0,2228 | 91,637 | 16,7 |
| 0,05 | 73,17 | 0,2622 | 92,355 | 19,19 |
| 0,1 | 70,57 | 0,4226 | 100,39 | 29,82 |
| 0,5 | 66,90 | 0,4602 | 97,687 | 30,79 |
| 1,0 | 64,03 | 0,5158 | 97,057 | 33,03 |

Sirt-faol moddalarning kolloid–kimyoviy xossalari bir qancha faktorlarga □ polimer konsentratsiyasiga, muhitning kattaligiga, elektrolitlarning xossalari, eritmadagi konformatsion strukturasi, makromolekulaning ionlanish darajasiga va ularni olish uslublariga bog'liq ekanligi ma'lum. SEP va 3 % oltinugurt bilan aralashmalarining optik zichligi natijalari asosida PE optimal dozasini aniqladik. Konsentratsiya past vaqtda optik zichlikning kamayishi sababli kam miqdordagi PE bo'lakchalari suspenziya bo'lakchalarini qoplashga etarli bo'ladi.

SEP optimal konsentratsiyada va pH ga bog'liq barqaror sistema paydo bo'ladi va ularning dispers fazalarning chegarlari kamayadi, buning natijasida dispersion muhitda eng katta barqarorlik hosil bo'ladi ($D= 3,0$), (jadval 2).

Makromolekulalararo tavsiflanishi natijasida stabilizator SEP ta'sirida strukturalarning paydo bo'lishi aniqlandi. Molekulalararo tavsiflanishlar o'z navbatida funksional guruhlarining ionlanish darajasiga bog'liq bo'ladi. Fazalar orasidagi jarayonlarni o'rganish-mineral dispers sistemalarning xususiyatlarini, qonunlarni aniqlashdan iborat bo'ladi.

Olingan natijalarni tasdiqlash.

Kolloid–kimyoviy xossasiga sirt-faol moddalarning tasiri bir qancha faktorlarga □ polimer konsentratsiyasiga, muhitning kattaligiga, elektrolitlarning hossalari, eritmadagi konformatsion strukturasi, makromolekulaning ionlanish darajasiga va ularni olish uslublariga bog'liq ekanligi ma'lum [3].

Polielektrolit eritmalarining konsentratsiyaga bog'liq qovushqoqligi o'zgarishi makromolekulalarining o'lchamlarining o'zgarishiga olib keladi (jadval 1).

1 - jadvalga muvofiq suvli dispersiyada konformatsion o'zgarishlari konsentratsiyaga bog'liq bo'lib va polielektrolitlarning nisbiy (η_{nisb}) va solishtirma qovushqoqligi o'sadi, keltirilgan esa (η_{kelt}) pasayadi.

SEP*HNO₃ ($\eta_{sol} = 5,14$) katta bo'lishi nisbiy zaryadga ega va zanjirdagi guruhlarining bir-biridan itarilishi sababli makromolekula zanjirining o'ralgan joyidan yoyilish holga o'tishiga bog'liq bo'ladi.

η_{kelt} kamaygani konsentratsiya o'sgan sari SEP makromolekulasining funksional guruhlarining ionlanishi, eritmaning ion kuchining o'sishi bilan pasayadi, makromolekulaning hajmi ham pasayadi. O'zgarishlarni ichki va funksional guruhlar orasidagi tasvirlashi bilan tushuntiriladi.

Makromolekulaning o'ralishi va yoyilishi qovushqoqlikning ma'nosiga bog'liq ekanligi va SEP larning struktura hosil qilish maksimal chiziqsimon razmeriga to'g'ri proporsional ekanligi aniqlandi. Qovushqoqlik miqdori katta bo'lsa makromolekulaning yoyilishida katta bo'ladi. Bu natijalar asosida makromolekulaning konformatsion holati ham o'zgaradi, u o'z navbatida katta tajribaviy ahamiyatga ega.

Tajriba uchun 3 % oltingugurt suspensiyasi olishga, sabab o'simliklarni himoyalashda qonuniyatlarini bilish va undan foydalanish katta ahamiyatga ega.

SEP va 3 % oltingugurt bilan aralashmalarining optik zichligi natijalari asosida PE optimal dozasi aniqladik. Konsentratsiya past vaqtda optik zichlikning kamayishi sababli kam miqdordagi PE bo'lakchalari suspenziya bo'lakchalarini qoplashga etarli bo'ladi.

PE optimal konsentratsiyada katta agregatlar paydo bo'ladi va ularning cho'kish tezligi ko'payadi, buning natijasida dispersion muhitda eng katta barqorarlilik paydo bo'ladi ($D=3,0$). (jadval 2). Makromolekulalararo tavsiflanishi natijasida stabilizator tasirida strukturalarning paydo bo'lishi aniqlandi. Molekulalararo tavsiflanishlar o'z navbatida funksional guruhlarining ionlanish darajasiga bog'liq bo'ladi, Fazalar orasidagi jarayonlarni o'rganish □ mineral dispers sistemalarning xususiyatlarini, konurlarni aniklashdan iborat buladi. Polielektrolitlarining stabilizator effekti (optimal doza) 3% oltingugurt suspenziyasini barqarorligi bir necha faktorlarga bog'liq ekanligi aniqlandi:

1) Molekulyar massasiga; b) eritmadagi makromolekulaning konformatsion holatiga; s) muhitning vodorod ko'rsatgichiga (pH); g) funksional guruhlarining kimyoviy xarakteriga va makromolekulaning faol darajasiga; Suyuqlikni sirt tarangligini tomchi usulida aniqlashda (jadval 3) va chet yoki namlanish burchagini aniqlashda konsentratsiyay o'skan sari sirt tarangligi pasayadi, namlanish burchagi esa o'sadi. Adgeziya ishi o'sib keyin esa pasayadi, lekin 0,1-0,5 % PE tasirida maksimum orqali o'tadi, PE bu konsentratsiyasi barqaror sistema ni olishda optimal doza bulib hisoblanadi. Olingan namunalar fazalar oraliq hodisalarni o'rganishda, yanay dispers sistemaga tasir etuvchi parametrlarni belgilab borishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ахмедов К.С. и др. Водорастворимые полимеры и их взаимодействие с дисперсными системами. Изд. “Фан” Ташкент 1981 г. 45-65 с
2. Волков В.А. Коллоидная химия. Поверхностные явления и дисперсные системы. – СПб.: Лань, 2015. – 672 с.
- 3, Зайченко Л.И., Ланге К.Р. Поверхностно-активные вещества: синтез, свойства, анализ, применение. – С-Пб.: Профессия, 2001. – 240 с.
- 4, Djumamuratova M.Sh., Pirniyazov A.J.¹, Tleumuratov K.B.² TECHNOLOGY OF ACTIVATION OF THE ADSORPTION PROPERTIES OF NATURAL MINERALS BY MEANS OF WATER-SOLUBLE POLYMERS. Science and Education in Karakalpakstan 2017 №3 ISSN 2181-9203
5. M.Djumamuratova, O. Dormeshkin, A.Reymov INFLUENCE OF THE NATURE OF THE MEDIUM ON THE CONFORMATIONAL STATES OF MACROMOLECULES OF ANIONIC POLYELECTROLYTES AND THEIR FLOCCULATING EFFECT [Karakalpak Scientific Journal](#) 7-1-2020

**MAXALLALARDA VA TA'LIM MUASSASALARIDA OTA-ONALAR
BILAN PSIXOLOGIK VA TARBIYAVIY ISHLAR OLIB BORISH
STRATEGIYASI VA USLUBLARI**

*Toshkent Arxitektura qurilish instituti o`qituvchisi
Ochilova Mo`tabar Safoevna*

Ta`lim va tarbiya o`chog`i oila hisoblanadi. Zero, oilada muhit sog`lom bo`lsagina farzandlar tarbiyasi, axloq va odobi, yurish-turishi, va albatta yashash tarzi sog`lom bo`ladi. Hozirgi davrda, ta`lim sohasining o`sishi yoki oqsay boshlashiga asosiy turtki qilib faqatgina pedagoglarni sababchi qilibgina qolmay, ota-onalarni ham asosiy mas`ul shaxs etib ko`rsatsak, nur ustiga a`lo nur bo`lar edi. Chunki, inson bolasi paydo bo`lishidan to tug`ilgunga qadar onaning yuragi ostida, hamnafas tarbiya olmoqni boshlaydi. So`ngra, dunyoga kelar ekanki, oila atalmish dargohda o`z hayotini davom ettiradi. Demak, oilada turmush sog`lom bo`lsa farzand tarbiyasi sog`lom bo`ladi. Bu borada albatta ota-onalar, oila a`zolari asosiy mas`ul shaxslar hisoblanadi. Maktabgacha ta`lim muassasalariga qadar bola tarbiyasi ota-onalar tomonidan quriladigan poydevor sanaladi. Farzandimizni bolalar bog`chasi (maktabgacha ta`lim muassasasi) ga topshirar ekanmiz, tarbiya borasidagi tom ma`nodagi yordamchilarga ega bo`lamiz. Lekin biz bola tarbiyasidan ozod bo`ldik degani emas, mas`uliyatimiz yanada oshirildi deganidir. Aynan shu davr ichida yosh bolalarda hayotga adaptatsiya yani ko`nikish holatlari yuzaga kelish payti sanaladi. Demak, shu davrda farzandlarimizni tarbiyachilar qo`liga topshiribgina qolmay, ular bilan teng mas`ul hisoblanamiz. Bu jarayon tarbiya poydevorining asosiy qismi ekanligini unutmashimiz lozim. Shuni unutmashimiz kerakki, poydevori mustahkam imorat har qanday falokatlarga bardosh bergani kabi, tarbiyasi mustahkam farzandgina hayot yo`llarida duch keladigan har qanday to`siqlarni yengadi. Bu degani, ta`lim sohasida ham katta yutuqlarga ega boladi.

Ana shundan keyingina maktab dargohiga qadam qo`yadi. Ana endi asosiy davr bilan yuzma-yuz keladi. Biz boshlang`ich bosqichidan oraliq bosqichga o`tamiz. Maktab davrida ular bilim olish bilan birga tarbiyani mustahkamlaydilar. Ana endi ota-onalar mas`ulligi yanada kuchayadi. Pedagoglar ota-onalarga katta va og`ir tarbiya jarayonidagi haqiqiy do`stiga aylanadi. Maktab o`qituvchilari, rahbar, rahbar o`rinbosarlari, mahalla mas`ullari bir-biri bilan hamnafas xolda, hamfikir holda ish olib borishlari lozimdir. Pedagoglar ta`lim bersa, mahalla nazorat qiladi, ota-onalar asosiy tarbiya, sog`lom tarbiya tayanchi hisoblanadi. Demak, biz farzandlarimizni tarbiyalashdan oldin ota-onalarimizni tarbiyalashimiz, psixologlarimizni ham shu jarayonga jalb qilishimiz lozim. Nimaga degan sovol tug`iladi? Bilamizki, juda ko`p oilalarda giyohvandlikka, ichkilikbozlikka ruju qo`ygan, faxsh yo`liga kirib qolgan,

yoki ajrim natijasida yolg`iz qolgan onalar tarbiyasidagi yosh avlod bilan ishlashimizga to`g`ri keladi. Bu degani, bola nosog`lom muhit qurboni sanaladi. Demak, biz qiyin vaziyatga duch kelamiz. Chunki bunday bolalar bilan ishlashda yolg`iz maktab o`qituvchisining o`zi o`zlik qiladi. Endi shu jarayonga biz nafaqat mahalla oqsoqollari, psixologlarni ham jalb qilishimiz lozim. Birinchi o`rinda tarbiyaga muxtoj ota- onalarni, so`ngra, bolalarni tarbiyalashimizga to`g`ri keladi. Buning uchun mahallalarda ota- onalar maktablari tashkil qilinishi kerak. Mazkur maktablarda mahalla oqsoqollari, xotin- qizlar qo`mitasi vakillari, yoshlar ittifoqi mas`ul xodimlari, va albatta, psixologlar katta tashabbus ko`rsatishlari maqsadga muvofiq. Ota-onarimizga psixologik darslar o`tilishi lozim, so`zlashuv madaniyatini, kiyinish odobini, urf-odatlarimizga rioya qilgan tarzda madaniyatimizni, yoshi ulug`larni hurmat qilishni, va farzandlarimiz bilan tarbiya borasida ehtiyotkorona muomola qilishimiz kerakligi haqida keng miqyosda trening darslar olib borilishi lozim. Farzandimiz oldida odob bilan gapirishimiz, janjallarga chek qo`yishimiz, g`iybat, fisqu-fasoddan yiroq bo`lishimiz, dunyo tashvishlarini chekkaga surub, bola tarbiyasiga salbiy tasir ko`rsatadigan nuqsonlarimizni yo`q qilishimiz kerak bo`ladi. Demak, shunday maktablarda yuqori darajaga erisha olgan ota –onalargina mahalla, maktabgacha ta`lim muassasalari, maktab va oliy yurt ta`limi hodimlari bilan farzand tarbiyasida ijobiy natijalarga erishishlari mumkin.

Bundan xulosa qilib shuni aytish mumkin-ki, bola tarbiyasida birinchi mas`ul shaxs bu oila, yani ota-ona demakdir. So`ngra mahalla, maktabgacha ta`lim, maktab, oliy o`quv ta`limi hisoblanadi. Xalqimiz bejiz aytmagan, “bir bolaning tarbiyasiga yetti mahalla mas`ul”, deb. Bolalarni toza muhitda tarbiyalamasak kelajakdan umid qilmasak ham bo`ladi. Har bir maxalla o`z psixologiga ega bo`lishi lozim, chunki hamma muommo oilaviy nizolardan kelib chiqadi, oila tinchligi- yurt tinchligi.

Yoshlarga ma`naviy- ma`rifiy yordam berib borish lozin. Chunki yomon insonni o`zi bolmaydi, yomon insonni biz yaratamiz. Karimov Islom Abdiganievich aytganlaridek ikkichi o`quvchi bo`lmaydi, ikkichi o`quvchini o`zimiz yaratamiz va tarbiyasiz bolisi 70% ota-onaga bog`liq bolsa, 30% boshlang`ich o`qituvchisiga bog`liqdir, chunki farzandimiz 19 soat uyida bo`lsa atigi 5-6 soat maktabda bilim olish uchun boradi. Oila boshqa tarbiyaviy muassasalardan farqli ravishda odamning butun hayoti davomida uning barcha tomonlariga, qirralariga ta`sir ko`rsatishga qodirdir. Oila tarbiya vazifasining bu ulkan miqyosi uning mafkuraviy va psixologik ta`sir ko`rsatishning chuqur o`ziga xosligi bilan uyg`unlashib ketadi. Bu esa uni oliy darajada ta`sirchan qilibgina qolmay, shu bilan birga shaxsni shakllantirish jarayonining zarur bo`g`iniga ham aylantiradi.

Oilaning yuksak tarbiyaviy imkoniyati shaxslar va ota-onalarning o`ziga xos xususiyatlari: qon-qarindoshligi, muhabbati, yaqinligi, ishonchi, burch hissi, obro`liligi va hokazolar bilan ta`minlanadi. O`z farzandining barcha zaif va kuchli tomonlarini

yo`rgakdagi chog`idan biladigan, uning qalbidagi eng kichik harakatni ham sezadigan va tushunadigan, unga ta'sir etishni biladigan onadan va otadan yaxshiroq kim ham ularni ezgulikka, mehnatsevarlikka, do'stlikka, muhabbatga o`rgata oladi!

Hozirgi davrda ota-onalar bilan pedagoglar hamkorligiga alohida e'tibor berilmoqda va bu ta'lim tarbiya ijobiy natijalarga olib kelmoqda.

Qiyin ahvolga tushib qolgan oilalar uchun psixologik yordam zarur. Muammolarga tashqi o'zgarishlar (bolalardagi yosh inqirozlari, ota-onalarning ajrashishi, yaqin kishining o'limi) yoki aniq odamlarning individual xususiyatlari sabab bo'lishi mumkin. Ota-onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlarni to'g'rilash oilada qulay iqlim sharoitlarini yaratishni, kattalarga bola bilan to'g'ri muloqot qilishni o'rgatishni o'z ichiga oladi. Muammoni tushunishi va uni hal qilishga tayyor bo'lishi muhimdir. Psixolog o'z ishida turli hil texnikalardan foydalanadi. Ota-ona munosabatlarini tuzatish mumkin, ammo bu juda katta kuch va sabr-toqat talab qiladi. Eng ko'p ishlatiladigan: voyaga etgan oila a'zolari bilan suhbatlar. Ular davomida ota-onalar farzandining rivojlanishi, uning psixologiyasi va yosh xususiyatlari haqida ma'lumot olishadi.

Muhokamalar: Kattalar psixolog tomonidan taqdim etilgan mavzuga o'z munosabatlarini bildirishlari so'raladi. Shuningdek, munozaralar muayyan oiladagi ta'lim faoliyatini tahlil qilishga, fikr almashishga, muammoning mohiyatini tushunishga va birgalikda optimal yechimni ishlab chiqishga yordam beradi.

Biblioterapiya: Ota-onalardan bolalarni tarbiyalashga oid kitoblarni o'qib, so'ngra ushbu masala bo'yicha o'z fikrlarini o'rtoqlashishlari so'raladi.

Treninglar: Ota-onalar oilaga xos bo'lgan qiyin vaziyatlarda rol o'ynashga da'vat etiladi. Shu bilan birga, muammodan chiqishning yangi variantlari izlanmoqda, samarali xulq-atvor usullari ishlab chiqilmoqda.

Kattalar bolasini qabul qilish va qo'llab-quvvatlashga o'rgatiladi. Oilaviy munosabatlarni yaxshilash uchun ota-onalar:

Bolaga muhabbat, u bilan faxrlanishni namoyish eting.

Birodaringizning kuchli tomonlariga asoslanib, o'tmishdagi muvaffaqiyatsizliklar haqida eslamang.

Bolalar bilan ko'proq mashg'ulotlarni toping, aldanib, kuling.

Bolaga mumkin bo'lgan muammolarni mustaqil ravishda hal qilishga, xatolarining oqibatlarini tuzatishga imkon bering.

Qattiq jazo va tanqiddan saqlaning.

Bolalarni tinglang, ularga nekbinlik baxsh eting, eng kichik yutuqlardan xursand bo'ling.

Bundan tashqari, ochiq mashg'ulotlar o'tkazish logoped faoliyati bilan tanishtiribgina qolmay, balki har bir ota-ona o'z bolasini tengqurlari bilan

taqqoslashdan yiroq holda, unga o`z bahosini qo`yish bilan birga undagi kamchiliklarni bartaraf qilish choralarini qidiradi. Ota-onaning sevgisi, muvaffaqiyati, yaxshi xulq-atvori bola uchun mukofot bo'ladi. Bunday oiladagi bolalar tashvish bilan o'smaydi, chunki ular doimo ona va otaning sevgisiga loyiq ekanliklarini his qilib yashaydilar.

Ikkilamchi munosabat. Ota-onalar bolaga qarama-qarshi hissiyotlarga ega. Ular yuqori darajadagi tajovuzkorlik bilan ajralib turadi, chaqaloq qattiq jazolanadi. Qolgan vaqtlarda kattalar haddan tashqari g'amxo'rlik ko'rsatib, o'zlarining ayblarini qoplashga harakat qilishadi.

Kattalar bolalarga bo'lgan muhabbatni his qilmasa, befarq munosabat, sovuqqonlik, va o'zlaridan uzoqlashishga harakat qiladi.

Yashirin rad etish: Rasmiy ravishda, ota-onalar o'z vazifalarini muntazam ravishda bajaradilar, biroq ayni paytda ular doimo boladan norozi bo'lib, uning his-tuyg'ularini e'tiborsiz qoldiradilar.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, bola tarbiyasi butun jamiat zimmasidadir. Zero, oila –jamiatning bir yacheykasi, asosiy negizi hisoblanadi. Oilada muhit sog`lom bo`lsagina, bola tarbiyasi va tafakkuri mustahkam bo`ladi.

“Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir. “

Abdulla Avloniy

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

1. I.A.Karimov. «O‘zbekiston kelajagi buyuk davlat». T., «O‘zbekiston» 1992 yil
2. I.A.Karimov. «Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir». T., «O‘zbekiston» 1995 yil
3. “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-iyundagi PQ-4768-son qaroriga.

KAMQONLIK HOLATIDAGI ONALARDAN TUG'ILGAN
FARZANLARNING UMURTQA POG'ONASINING
RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

M.A.Rixsiyeva, S.M.Axmedovs
Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
mohirarixsiyeva5@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada, kamqonlik holatidagi onalardan tug'ilgan farzandlarning umurtqa pog'onasining rivojlanish xususiyatlar va kamqonlik davrida nimalarga e'tibor berish kerakligi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: anemiya, vitamin, immun tizimi, temir moddasi, embrion.

Annotation: This article provides information on the characteristics of the spine development of children born to mothers with anemia and what to pay attention to during anemia.

Keywords: anemia, vitamin, immune system, iron, embryo.

Аннотация: В данной статье представлена информация об особенностях развития позвоночника детей, рожденных от матерей с анемией, и на что следует обратить внимание при анемии.

Ключевые слова: анемия, витамин, иммунная система, железо, эмбрион.

Afsuski, mamlakatimizdagi ayollarning qariyb uchdan bir qismi homiladorlik davrida kamqonlikdan aziyat chekmoqda. Va ko'p hollarda homiladorlik davrida kamqonlikning sababi temir tanqisligi hisoblanadi. Sindrom homiladorlik boshlanganidan keyin darhol paydo bo'la boshlamaydi, faqat ikkinchi va uchinchi trimestrda. Va tug'ilish vaqti qanchalik yaqin bo'lsa, gemoglobin yetishmasligi holati shunchalik og'irlashadi.

Nima uchun bu sodir bo'lmoqda? Avvalo, ayol tanasida nisbatan kam temir borligini esga olishingiz kerak. Bu, birinchi navbatda, ayollarning hayz paytida ko'p qon yo'qotishi va u bilan temirni yo'qotishi bilan bog'liq. Homiladorlikning birinchi trimestrida ayolning hayz ko'rishi yo'q va homilaning kattaligi hali ham kichik, shuning uchun kamqonlik kamroq uchraydi. Va keyin temir iste'moli ortadi. Temirni iste'mol qilishda keskin oshish homiladorlikning 16-20 xaftaligida kuzatiladi, bu embrionda gematopoez jarayonining boshlanishi bilan bog'liq. Temirning bir qismi homilaning tanasini qurish uchun ketadi. Bundan tashqari, homilador onaning organizmining kislorodga bo'lgan ehtiyoji ortadi va natijada temirga bo'lgan ehtiyoj ham ortadi.

Umuman olganda, homiladorlik davrida ayolga 1,2 g temir kerak bo'ladi (tanadagi temirning umumiy miqdori 3 g ga teng). Homiladorlik davridan tashqarida ayolning

temirga bo'lgan o'rtacha kunlik ehtiyoji 2 mg, homiladorlik paytida esa - 4 mg. Agar farq tuzilmagan bo'lsa, u holda ayolning tanasi gemoglobin hosil qilish uchun birinchi navbatda jigardagi (agar mavjud bo'lsa) zahiradagi temirdan foydalanadi, keyin esa gemoglobin umuman hosil bo'lmaydi.

Homiladorlik davrida anemiya rivojlanishiga yordam beruvchi omillar:

- oldingi tug'ilishlar orasidagi qisqa tanaffus;
- homiladorlikdan oldin noto'g'ri ovqatlanish yoki muvozanatsiz ovqatlanish;
- 35 yoshdan oshgan;
- 18 yoshdan kichik;
- va oshqozon-ichak trakti va jigarning boshqa kasalliklari;
- ayolning odatiy ovqatlanishini buzadigan preeklampsianing erta namoyon bo'lishi;
- homiladorlikdan biroz oldin ayolda uzoq (5 kundan ortiq) hayz ko'rish;
- surunkali infeksiyalar, birinchi navbatda gepatit;
- gijjalar invaziyalari.

Homiladorlik davrida anemiya nafaqat tabiatda temir tanqisligi bo'lishi mumkin. Anemiyaning boshqa turlari ham mavjud:

- gemolitik (qizil qon hujayralarining tez yo'q qilinishi),
- applastik (qon hujayralari sintezining buzilishi),
- B12 vitamini va foliy kislotasi yetishmasligidan kelib chiqadi.

Shuning uchun homiladorlik paytida anemiya belgilari bilan temir preparatlarini yutib yuborish orqali o'z-o'zidan davolamaslik kerak. Temir tanqisligi bo'lmasa, bunday davolash usuli nafaqat onaning o'ziga, balki uning tug'ilmagan bolasiga ham zarar etkazishi mumkin. To'g'ri tashxis qo'yish uchun shifokor bilan maslahatlashish yaxshiroqdir.

Homiladorlik paytida homiladorlik anemiyasi. Kasallikning homiladorlik shaklining sababi bevosita homiladorlikdir. Ba'zida bolani tug'ish, ayolda ilgari bo'lgan anemiyani yanada kuchaytiradi. Ushbu turdagi kasallikni endi homiladorlik deb hisoblash mumkin emas.

Homiladorlik anemiyasini keltirib chiqaradigan omillar:

- ko'p homiladorlik,
- noto'g'ri ovqatlanish,
- oshqozon-ichak trakti kasalliklari.

Alomatlar va belgilar. Homiladorlik davrida anemiya belgilari to'qimalarning gipoksiyasidan kelib chiqqan va turli organlar va to'qimalarda temir tanqisligidan kelib chiqqan alomatlar bo'linadi.

Gipoksiya bilan bog'liq alomatlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- zaiflik;
- charchoq;
- uyquchanlik yoki uyqusizlik;
- bosh og'rig'i;
- xotira va konsentratsiyaning pasayishi;
- rangparlik;
- asabiylashish, asabiylashish.

To'qimalarda temir tanqisligi belgilari:

- tirnoqlarning, sochlarning mo'rtligi;
- terining qurishi va qichishi;
- teri yoriqlari;
- burchakli stomatit;
- ta'm va hidning o'zgarishi;
- shilliq qavatning yallig'lanishi;
- immunitet tizimining zaiflashishi;
- jigar disfunktsiyasi.

Anemiyani salbiy ta'siridan zararni e'tiborsiz qoldirmaslik kerak. Bu, ayniqsa, homilador onalar uchun to'g'ri keladi, ular homiladorlik paytida anemiya xavfini bilishlari kerak. Axir, onaning sog'lig'i tug'ilmagan chaqaloqning sog'lig'iga bog'liq. Homiladorlik davrida anemiya homila to'qimalarining gipoksiyasiga va birinchi navbatda miyaga, uning organlarining etarli darajada rivojlanishiga olib keladi. Kasallikning boshqa oqibatlari:

- preeklampsi,
- bachadondan qon ketishi
- spontan abort,
- platsentaning muddatidan oldin ajralishi,
- erta tug'ilish,
- o'lik bolaning tug'ilishi.

Anemiyani davolash. Terapiya usuli anemiya etiologiyasiga bog'liq. Dastlabki bosqichdagi temir tanqisligi kamqonligi bilan ayolning dietasini qayta ko'rib chiqish kerak. Agar tarkibida temir o'z ichiga olgan mahsulotlar kam bo'lsa, bu vaziyatni tuzatish kerak. Ko'p temir go'sht mahsulotlarida (mol go'shti, qo'zichoq, tovuq, kurka), baliq, tuxum, yong'oq, grechkada bir oz kamroq bo'ladi. Albatta, barcha temir so'rilmaydi. Masalan, go'shtdan temirning so'rilish darajasi faqat to'rtdan birini tashkil qiladi. Odatda dietologlar tomonidan temir tanqisligidan kelib chiqqan kamqonlik uchun tavsiya etiladigan mol go'shti jigarini homiladorlik paytida iste'mol qilmaslik kerak, chunki bu mahsulotda A vitamini ko'p bo'lib, rivojlanayotgan homilaga toksik ta'sir ko'rsatishi mumkin.

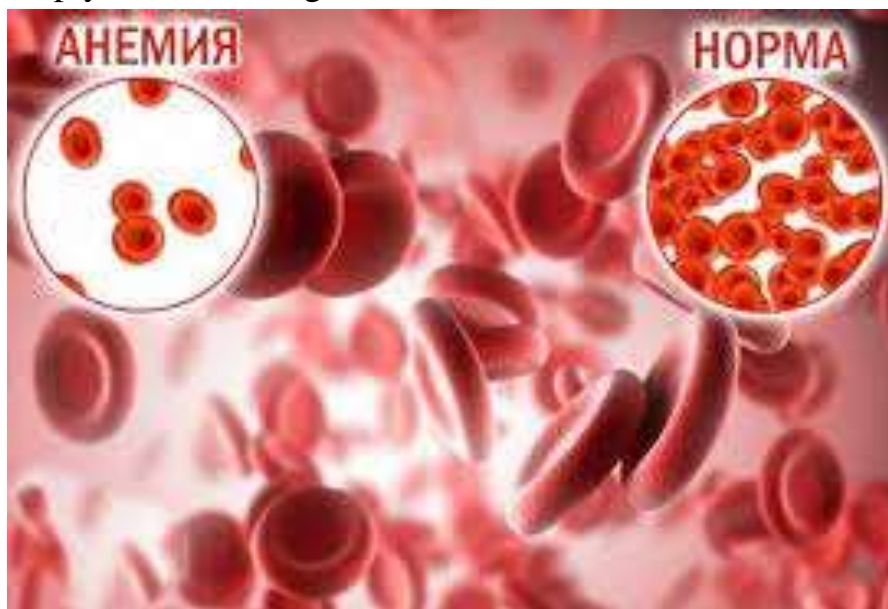
Shuni esda tutish kerakki, agar homilador ayollarda temir tanqisligi anemiyasi aniqlansa, bitta parhez etarli emas. Og'iz orqali temir preparatlari asosan qo'llaniladi. Temir sulfat, aktifferrin, ferropleks va boshqalar buyuriladi.

Homiladorlik davrida anemiya belgilari. Homiladorlik davrida anemiya belgilari anemiya bo'lib, ular tananing umumiy holati va sideropenik, temir tanqisligi bilan bog'liq.

Anemiya belgilari quyidagicha namoyon bo'ladi:

- Teri teginish uchun quruq va epidermisning eksfoliatsiyasi jarayoni mavjud;
- Tanadagi zaiflik holati;
- Doimiy uxlash istagi;
- Boshning aylanishi, ba'zida kuchli va hushidan ketish holatini keltirib chiqaradi;
- Past qon bosimi indeksi (gipotenziya);
- Mashq paytida va bo'shashganda nafas qisilishi;
- Mushaklar tonusi zaif.

Davolash anemiya aniqlangan paytdan boshlanadi va bir oy davom etadi. Tabletkalar va kapsulalar tsitrus sharbatlari bilan yuviladi. Homilador ayollarda anemiyani davolashda temirning so'rilishini rag'batlantiradigan qo'shimcha preparatlar qo'llaniladi. Askorbin kislotasi bu jarayonda muhim rol o'ynaydi. Folik kislota nuklein kislota metabolizmini kuchaytiradi, ammo u bilan siyanokobalamin qo'llanilishi kerak. Ushbu dorilar terapiya samaradorligini oshiradi.



Kamqonlik xolatidagi homilador onalardan tug'ilgan farzandlar, chaqaloqlar ham kam qonlik bilan aziyatlanadilar va buni tibbiyot tilida "anemiya" deb ataladi.

Anemiya (yun. an – inkor qo'shimchasi va haima – qon), kamqonlik — qonda eritrotsitlar soni va gemoglobin miqdorining kamayishi, sifatining o'zgarishi bilan kechadigan kasallik. Anemiyaga qon yaratilish jarayonining buzilishi, asosiy qon yaratuvchi to'qima — ko'mikning o'z funksiyasini yetarli bajara olmay qolishi sabab

bo'lishi mumkin. Temir va vitamin V12 yetishmasligi oqibatida kelib chiqadigan anemiya birmuncha keng tarqalgan. Oz-ozdan uzoq vaqt qon ketib turganda, mas, bivosir yoki me'da va o'n ikki barmoq ichak yarasi kasalligida ham ko'pincha anemiya kuzatiladi. Hayz qoni uzoq va ko'p ketadigan ayollarda ham temir yetishmasligidan kelib chiqadigan anemiya tez-tez uchrab turadi. Temir yetishmasligiga aloqador Anemiyaga bot-bot homilador bo'lish, uzoq vaqt bola emizish sabab bo'ladi, chunki homiladorlik va emizuklik davrida ona organizmidagi temir zaxirasining bir qismi bolaga o'tadi. Kichik yoshdagi bolalarda kuzatiladigan kamqonlik ularni noto'g'ri ovqatlantirish, shuningdek ovqatning kam-ko'st bo'lishi oqibatida ro'y beradi. Eritrotsitlar soni sal kamaygani yoki raso bo'lgani holda, qonda gemoglobin miqdorining ozayishi temir yetishmasligiga aloqador anemiyaning asosiy belgilaridandir. Bemorning rangi siniqqan bo'lib, aksariyat tez charchash, bosh og'rishi, bosh aylanishi, ko'z oldi jivirlashishidan shikoyat qiladi, soch to'kiladi, tirnoq mo'rtlashib sinishga moyil bo'lib qoladi. Ba'zan yutinish qiyinlashadi, bemorning odatda iste'mol qilinmaydigan narsalar (bo'r, ohak, gilvata va hokazo)ni yegisi keladi, achchiq, sho'r taomlarni xush ko'radi. Temir yetishmasligiga aloqador anemiyaning oldini olish va davolashda qon yo'qotish ehtimoli bo'lgan manbalarni o'z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish, homilador bo'lish va tug'ishni ma'lum darajada rejalashtirishga erishish, beka mu ko'st ovqatlanishga rioya qilish lozim. Vitamin V12 yoki folat kislotasi yetishmasligi oqibatida kelib chiqadigan anemiya ancha kam uchraydi. Anemiyaning bu xilida o'ziga xos alomatlar: til achishishi, kasallik o'tkazib yuborilganda nerv siste-masining zararlanish (funikulyar miyeloz) belgilari kuzatiladi. Bu xil anemiyaning oldini olish uchun me'da-ichak yo'lining surunkali kasalliklari, ayniqsa ich ketishi bilan o'tadigan kasalliklarni o'z vaqtida aniqlab davolash juda muhim. Gijja tarqalgan joylarda ulardan zararlanishning oldini olish choralari ko'rish zarur, kasallik paydo bo'lganda esa o'z vaqtida davo qilish lozim. Eritrotsitlarning ko'plab yemirilishi bilan bog'liq gemolitik anemiya xillari ko'p. Ular irsiy yoki orttirilgan bo'lishi mumkin, odatda teri hamda shilliq qavatning sarg'ayishi, eritrotsitlar soni va [gemoglobin](#) miqdorining kamayishi bilan kechadi. Barcha xil anemiyada vrachga murojaat etish va o'z vaqtida to'g'ri davolanish zarur. Shuningdek, kamqonlik bilan tug'ilgan bolalarda suyak faoliyati sustlashadi, suyak mo'rt va o'z o'sish tizimidan chiqishi ham mumkin, buning oqibatida bolada, ayniqsa uning umurtqasi o'sishida kamchiliklar va nosog'lom faoliyatlar kuzatilishi mumkin. Anemiyada bola, o'sish jarayonida juda ko'p kamchiliklarga va immun tizimidagi yetishmovchiliklarga ham uchraydi. Anemiya davrida bolaga temir, D, B12 vitamin va boshqa darmon dorilar, jismoniy mashqlarni faollashtirish, ko'proq toza havodan nafas olish faoliyatlarini amalga oshirish lozim. Homilador onalar ham anemiyadan qutilishlari uchun ko'proq yuqorida ta'kidlangan foydali maslahatlarga amal qilishlari

lozim, chunki, onalarning homiladorlik davrida, ulardagi 50% moddalar, homilasiga taqsimlanadi.

Kamqonlik bu eritrotsitlarning soni va ular tarkibidagi gemoglobin miqdorining kamayishidir. Kamqonlikda bolalar va o'smirlarda bosh og'rig'i, bosh aylanishi, ko'z oldining qorong'lashishi, o'qish va ish qobiliyatining pasayishi kuzatiladi. Kamqonlikda organism holsizlanib, turli kasalliklarga tez beriluvchan bo'lib qoladi. Kamqonlikning oldini olish uchun kun tartibiga rioya qilish, ratsional ovqatlanish, ovqat tarkibida oqsil, temir moddalari, darmondorilar yetarli miqdorda bo'lishi, jismoniy mashqlar bilan muntazam shug'ullanish, ochiq havodan nafas olish, ko'proq tabiat qo'ynida bo'lish kerak.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, kamqonlik bilan tug'ilgan bolalarda suyak faoliyati sustlashadi, suyak mo'rt va o'z o'sish tizimidan chiqishi ham mumkin, buning oqibatida bolada, ayniqsa uning umurtqasi o'sishida kamchiliklar va nosog'lom faoliyatlar kuzatilishi mumkin. Anemiyada bola, o'sish jarayonida juda ko'p kamchiliklarga va immun tizimidagi yetishmovchiliklarga ham uchraydi. Anemiya davrida bolaga temir, D, B12 vitamin va boshqa darmon dorilar, jismoniy mashqlarni faollashtirish, ko'proq toza havodan nafas olish faoliyatlarini amalga oshirish lozim. Homilador onalar ham anemiyadan qutilishlari uchun ko'proq yuqorida ta'kidlangan foydali maslahatlarga amal qilishlari lozim, chunki, onalarning homiladorlik davrida, ulardagi 50% moddalar, homilasiga taqsimlanadi.

Shuni esda tutish kerakki, agar homilador ayollarda temir tanqisligi anemiyasi aniqlansa, bitta parhez etarli emas. Og'iz orqali temir preparatlari asosan qo'llaniladi. Temir sulfat, aktiferrin, ferroleks va boshqalar buyuriladi.

Va ko'p hollarda homiladorlik davrida kamqonlikning sababi temir tanqisligi hisoblanadi. Sindrom homiladorlik boshlanganidan keyin darhol paydo bo'la boshlamaydi, faqat ikkinchi va uchinchi trimestrda. Va tug'ilish vaqti qanchalik yaqin bo'lsa, gemoglobin yetishmasligi holati shunchalik og'irlashadi.

Temir yetishmasligiga aloqador Anemiyaga bot-bot homilador bo'lish, uzoq vaqt bola emizish sabab bo'ladi, chunki homiladorlik va emizuklik davrida ona organizmidagi temir zaxirasining bir qismi bolaga o'tadi. Kichik yoshdagi bolalarda kuzatiladigan kamqonlik ularni noto'g'ri ovqatlantirish, shuningdek ovqatning kamko'st bo'lishi oqibatida ro'y beradi. Eritrotsitlar soni sal kamaygani yoki raso bo'lgani holda, qonda gemoglobin miqdorining ozayishi temir yetishmasligiga aloqador anemiyaning asosiy belgilaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adolf Faller. «Michael Schuenke — The Human Body». An Introduction to Structure and Function. - «Thieme Stuttgart» New York [http: www.bestmedbook.com](http://www.bestmedbook.com) — 2004.
2. G.A. Shaxmurova, D.A. Mamatqulov. Sport anatomiyasi. — T.: «O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi». — 2013-y.
3. D.A.Mamatkulov, G.A.Shaxmurova. Sport anatomiyasi va biomexanika. - «ILM ZIYO» nashriyoti - 2016-y.
4. Axmedov A. Odam anatomiyasi. — «Iqtisod moliya». — 2007-y.
5. Anatomiya, fiziologiya va antropologiya. — T.: «Noshir» nashriyoti. — 2013.
6. N.K. Axmedov. Normal patologik anatomiya bilan fiziologiya. — Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti. — 1997-y.
7. R. Boxodirov. «Odam anatomiyasi». — T.: «O‘zbekiston». 2006-y.
8. I.K. Axmedov. «Atlas. Odam anatomiyasi». — T.: «O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi». — 1998-y.

**KAMQONLIK HOLATIDAGI ONALARDAN TUG'ILGAN
FARZANLARNING UMURTQA POG'ONASINING
RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI**

*Toshkent tibbiyot akademiyasi
Morfologiya yo'nalish magistranti
Rixsiyeva Mohira Akmal qizi*

Kamqonlik xolatidagi homilador onalardan tug'ilgan farzandlar, chaqaloqlar ham kam qonlik bilan aziyatlanadilar va buni tibbiyot tilida "anemiya" deb ataladi.

Anemiya (yun. an – inkor qo'shimchasi va haima – qon), kamqonlik — qonda eritrotsitlar soni va gemoglobin miqdorining kamayishi, sifatining o'zgarishi bilan kechadigan kasallik. Anemiyaga qon yaratilish jarayonining buzilishi, asosiy qon yaratuvchi to'qima — ko'mikning o'z funksiyasini yetarli bajara olmay qolishi sabab bo'lishi mumkin. Temir va vitamin V12 yetishmasligi oqibatida kelib chiqadigan anemiya birmuncha keng tarqalgan. Oz-ozdan uzoq vaqt qon ketib turganda, mas, bamosir yoki me'da va o'n ikki barmoq ichak yarasi kasalligida ham ko'pincha anemiya kuzatiladi. Hayz qoni uzoq va ko'p ketadigan ayollarda ham temir yetishmasligidan kelib chiqadigan anemiya tez-tez uchrab turadi. Temir yetishmasligiga aloqador Anemiyaga bot-bot homilador bo'lish, uzoq vaqt bola emizish sabab bo'ladi, chunki homiladorlik va emizuklik davrida ona organizmidagi temir zaxirasining bir qismi bolaga o'tadi. Kichik yoshdagi bolalarda kuzatiladigan kamqonlik ularni noto'g'ri ovqatlanirish, shuningdek ovqatning kam-ko'st bo'lishi oqibatida ro'y beradi. Eritrotsitlar soni sal kamaygani yoki raso bo'lgani holda, qonda gemoglobin miqdorining ozayishi temir yetishmasligiga aloqador anemiyaning asosiy belgilaridandir. Bemorning rangi siniqqan bo'lib, aksariyat tez charchash, bosh og'rishi, bosh aylanishi, ko'z oldi jivirlashishidan shikoyat qiladi, soch to'kiladi, tirnoq mo'rtlashib sinishga moyil bo'lib qoladi. Ba'zan yutinish qiyinlashadi, bemorning odatda iste'mol qilinmaydigan narsalar (bo'r, ohak, gilvata va hokazo)ni yegisi keladi, achchiq, sho'r taomlarni xush ko'radi. Temir yetishmasligiga aloqador anemiyaning oldini olish va davolashda qon yo'qotish ehtimoli bo'lgan manbalarni o'z vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish, homilador bo'lish va tug'ishni ma'lum darajada rejalashtirishga erishish, bekamu ko'st ovqatlanishga rioya qilish lozim. Vitamin V12 yoki folat kislota yetishmasligi oqibatida kelib chiqadigan anemiya ancha kam uchraydi. Anemiyaning bu xilida o'ziga xos alomatlar: til achishishi, kasallik o'tkazib yuborilganda nerv siste-masining zararlanish (funikulyar miyeloz) belgilari kuzatiladi. Bu xil anemiyaning oldini olish uchun me'da-ichak yo'lining surunkali kasalliklari, ayniqsa ich ketishi bilan o'tadigan kasalliklarni o'z vaqtida aniqlab davolash juda muhim. Gijja tarqalgan joylarda ulardan zararlanishning oldini olish choralarini ko'rish

zarur, kasallik paydo bo'lganda esa o'z vaqtida davvo qilish lozim. Eritrotsitlarning ko'plab yemirilishi bilan bog'liq gemolitik anemiya xillari ko'p. Ular irsiy yoki orttirilgan bo'lishi mumkin, odatda teri hamda shilliq qavatning sarg'ayishi, eritrotsitlar soni va [gemoglobin](#) miqdorining kamayishi bilan kechadi. Barcha xil anemiyada vrachga murojaat etish va o'z vaqtida to'g'ri davolanish zarur. Shuningdek, kamqonlik bilan tug'ilgan bolalarda suyak faoliyati sustlashadi, suyak mo'rt va o'z o'sish tizimidan chiqishi ham mumkin, buning oqibatida bolada, ayniqsa uning umurtqasi o'sishida kamchiliklar va nosog'lom faoliyatlar kuzatilishi mumkin. Anemiyada bola, o'sish jarayonida juda ko'p kamchiliklarga va immun tizimidagi yetishmovchiliklarga ham uchraydi. Anemiya davrida bolaga temir, D, B12 vitamin va boshqa darmon dorilar, jismoniy mashqlarni faollashtirish, ko'proq toza havodan nafas olish faoliyatlarini amalga oshirish lozim. Homilador onalar ham anemiyadan qutilishlari uchun ko'proq yuqorida ta'kidlangan foydali maslahatlarga amal qilishlari lozim, chunki, onalarning homiladorlik davrida, ulardagi 50% moddalar, homilasiga taqsimlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adolf Faller. «Michael Schuenke — The Human Body». An Introduction to Structure and Function. - «Thieme Stuttgart» New York <http://www.bestmedbook.com> — 2004.
2. G.A. Shaxmurova, D.A. Mamatqulov. Sport anatomiyasi. — T.: «O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi». — 2013-y.
3. D.A.Mamatkulov, G.A.Shaxmurova. Sport anatomiyasi va biomexanika. - «ILM ZIYO» nashriyoti - 2016-y.
4. Axmedov A. Odam anatomiyasi. — «Iqtisod moliya». — 2007-y.
5. Anatomiya, fiziologiya va antropologiya. — T.: «Noshir» nashriyoti. — 2013.
6. N.K. Axmedov. Normal patologik anatomiya bilan fiziologiya. — Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti. — 1997-y.
7. R. Boxodirov. «Odam anatomiyasi». — T.: «O'zbekiston». 2006-y.
8. I.K. Axmedov. «Atlas. Odam anatomiyasi». — T.: «O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi». — 1998-y.

O`ZBEK TILI DARSLARIDA YANGI PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Xudaynazarova Durposhsho Boltaboyevna
Hazorasp pedagogika kolleji o`qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili va adabiyot darslarida o`quvchilarga bilimni yanada samaraliroq yetkazish, noan`anaviy darslar tashkil etish, darslarda innovatsion texnologiyalardan foydalanish, zamonaviy pedagogik texnologiya tushunchasi, interfaol metodlarni darslarda qo`llash hamda o`qituvchi va o`quvchilarning muloqot namunasining o`rnatilishi haqida so`z yuritiladi.

Kalit so`zlar: ona tili, adabiyot, pedagogika, kompyuter texnologiyalari, innovatsion texnologiyalar, noan`anaviy darslar, zamonaviy pedagogik texnologiya.

«Ona tili va adabiyot» darslariga noan`anaviy darslarni olib kirish va uni ta`lim mazmuniga singdirish, dars o`tishning yangi-yangi usullarini topish Davlat ta`lim standartlari talablarini bajarishga zamin yaratadi. Inson shaxsini har tomonlama kamol toptirish, o`z kelayotgan yosh avlodda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat tuyg`usini uyg`otishda, milliy tilga, o`z xalqining an`analariga iftixor hissini kamol toptirishda «Ona tili va adabiyot» darslarining o`rni beqiyosdir. Shuningdek, hozirgi davrda XXI asr pedagogidan nafaqat nazariy bilim balki shu bor bilimni o`quvchilar ongiga samaraliroq usullar orqali yetkazish, berilgan bilimning oson, puxta va tez o`zlashtirilishiga zamin yaratish, o`quvchilar ongida mantiqiy fikrlash, ijodkorlik va ravonlikni shakllantirish ham talab etilmoqda. Albatta bunday vazifalar innovatsion texnologiyalar, turli xil interaktiv o`yinlar orqali amalga oshiriladi. Demak, endi o`qituvchidan an`anaviy darsdan noan`anaviy darsga o`tish talab etiladi: Noan`anaviy darsning asosiy yo`nalishlari: a) O`quvchilarga mustaqil fikr yuritishni o`rgatish; b) O`quvchi fikrini bir nuqtaga jamlash; c) O`quvchilarda fan asoslari, yutuqlari to`g`risida aniq tushuncha hosil qilish; d) Olgan bilimlarini amaliyotda qo`llash va boshqalarga o`rgatish va hokazo. Yana bir e`tiborga olinishi lozim bolgan jihat bu ona tili va adabiyot darslari davomida computer texnologiyalardan foydalanishdir. Buning uchun birinchi navbatda o`qituvchi sinfxonani kerakli jihozlar bilan ta`minlanishini tashkil etishi, so`ngra mavzuga doir taqdimotlar, videolar, qisqa filmlar, rasmlar va ijod namunalarini yaratishi yoki internet saytlaridan sifatlarini tanlab yuklab olishi lozim. Buning asosiy sababi, ular o`quvchilarning ijodkorligini va dunyoqarashini kengaytirishga, visual o`rganishni rivojlantirishga va albatta o`quv jarayonining qiziqarliroq va sifatliroq tashkil etilishiga yordam beradi. Bu usul grammatik jihatdan murakkab mavzularning oson tushunilishiga, rasmlar orqali o`quvchilarning mustaqil oddiy gapdan to kichik matn tuza olish qobiliyatini o`stirishga, adabiyot

namoyondalari hayoti va ijodini ko'z oldida gavdalantirish va yaxshiroq yodda saqlashga, ularning ijod namunalaridan ekran orqali bahramand bo'lishga yordam berishi bilan alohida xarakterlanadi. Har bir darsni o'ziga xos usul asosida o'tish, o'quvchining fanga bo'lgan qiziqishini oshirish, uning qalbida ilmga muhabbat uyg'otish o'qituvchining mahoratiga bog'liq. Muallimning mahoratini oshirishga xizmat qiluvchi vositalardan biri zamonaviy pedagogik texnologiyalardir.

Zamonaviy pedagogik texnologiya – hozirgi zamon didaktikasi va pedagogikasi taraqqiyotining mahsuli. Har bir zamonaviy pedagog mavjud pedagogik texnologiyalarni o'z darslarida qo'llasa, albatta ijobiy natijaga erishadi. Bugungi kun o'qituvchisining maqsadi barkamol yoshlarni tarbiyalash, ularga puxta ta'lim-tarbiya berish, zarur axborotlar bilan ta'minlash, mustaqil fikrlashga o'rgatish, bilim va hayotiy ko'nikmalar hosil qilish, ular qalbida vatanparvarlik, xalqparvarlik tuyg'ularini qaror toptirishdan iborat. Bu ezgu maqsadlarni ilg'or pedagogik va innovatsion texnologiyalar asosida o'tilgan mashg'ulotlarda amalga oshirish mumkin. Innovatsion texnologiya – ta'lim samaradorligini oshiruvchi omillardan foydalanish, turli pedagogik jarayonlarni loyihalash va amalda qo'llash orqali bilim egallashni takomillashtirish usullari. Uning asosiy maqsadi ta'lim jarayonida o'qituvchi va bilim oluvchi faoliyatiga yangilik, o'zgartirishlar kiritish bo'lib, interfaol metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Interfaol usullar ta'lim jarayonida qatnashayotgan har bir bilim oluvchining faolligiga, erkin va mustaqil fikr yuritishga asoslanadi. Bu usullardan foydalanganda bilim olish qiziqarli mashg'ulotga aylanadi. Ma'lumki, hozirgi kunda interfaol metodlarning yuzdan ortiq turi mavjud bo'lib, ularning aksariyati tajriba-sinovdan o'tib, yaxshi natija bergan. Keng qo'llaniladigan usullar – “Klaster”, “Aqliy hujum”, “Davom ettir”, “Taqdimot”, “Blits-so'rov”, “Muammoli vaziyat” kabilardan foydalanib, darsda samarali natijalarga erishish mumkin. Darsning o'tilgan mavzuni so'rash qismida “Sinkveyn”, “Teskari test”, “Aql charxi” metodlarini, yangi mavzuni tushuntirish qismida “Insert”, “Pinbord”, “Zinama-zina”, “Bumerang” texnologiyalarini, mavzuni mustahkamlash qismida “Venn diagrammasi”, “Baliq skeleti”, “Nima uchun?”, “Qanday?”, “Konseptual jadval”, “Nilufar guli” kabi grafik tashkil etuvchilar hamda “Tushunchalar tahlili”, “T-jadval”, “Rezyume”, “Kungaboqar”, “Charxpalak” metodlarini, uyga vazifa berishda “FSMU”, “Klaster”, “BBXB” metodlarini qo'llash dars samaradorligini ta'minlab, o'quvchilarning bilimini oshirishga yordam beradi. Ona tili va adabiyot darslarida ham yuqorida sanab o'tilgan interfaol metodlardan tashqari “Ha... yo'q”, “Ta'rif egasini top”, “Men kimman?”, “Domino” kabi didaktik o'yinlardan foydalanish mumkin. O'yin vaqtida o'quvchilar o'zini erkin tutadi, bilimini namoyon etgisi keladi. Natijada o'quvchida ishonch, qat'iyat paydo bo'ladi. Munozaraga kirishishni o'rganadi. Fikrini asoslashga odatlanadi. Bunda o'quvchilarning yoshi, bilim darajasi inobatga olinishi lozim. Darslarni DTS lari talablari, pedagogik texnologiya usullari asosida tashkil qilib dars – sahna, dars – suhbat, dars – sayr ko'rinishida o'quvchilarga bilim berishga erishish kerak. Darslarni milliylik asosida tashkil qilish noan'anaviy darslar, hamda andozasiz darslar tashkil qilish o'qituvchining qobiliyatiga va mahoratiga bog'liq.

O'qituvchining innovatsion faoliyati turli xildagi qarashlarning to'qnashuvi va o'zaro boyitilgan faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga

bog'liq. Unga o'qituvchining tayinli muloqoti, aks fikrlarga nisbatan beg'araz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi kiradi. Buning natijasida o'qituvchi o'z bilim va ilmiy faoliyatini ta'minlaydigan keng qamrovli mavzu (motiv)ga ega bo'ladi. O'qituvchi faoliyatida o'z-o'zini faollashtirish, o'z ijodkorligi, o'z-o'zini bilishi va yaratuvchiligi kabi mavzu (motiv)lar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'qituvchi shaxsining kreativligini shakllantirish imkoniyatini beradi. Yangilik kiritishning muhim sharti muloqotning yangi vaziyatini tug'dirishdir. Muloqotning yangi vaziyati – bu o'qituvchining o'z mustaqillik mavqeini, dunyoga, pedagogik fanga, o'ziga bo'lgan yangi munosabatni yarata olish qobiliyatidir.

O'qituvchi o'z nuqtai nazarlariga o'ralashib qolmaydi, u pedagogik tajribalarning boy shakllari orqali ochilib, mukammallashib boradi. Bunday vaziyatlarda o'qituvchining fikrlash usullari, aqliy madaniyati o'zgarib boradi, hissiy tuyg'ulari rivojlanadi. Keyingi sharti – bu o'qituvchining madaniyat va muloqotga shayligi. O'qituvchining innovatsion faoliyati voqelikni o'zgartirishga, uning muammolari va usularini echishni aniqlashga qaratilgandir. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqot namunasining o'zgarishi, innovatsion faoliyat shartlaridan biridir. Yangi munosabatlar, an'analarda bo'lganidek, qistovlar, hukmga bo'ysunish kabi unsurlardan holi bo'lishi lozim. Ular tenglarning hamkorligi, o'zaro boshqarilishi, o'zaro yordam shaklida qurilgan bo'lishi darkor. Ular munosabatlaridagi eng muhim xususiyat bu o'qituvchi va talabaning ijoddagi hamkorligidir. Xulosa, o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, ta'lim mazmunini boyitishga oid ishlarni muntazam ravishda olib borish lozim. O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirishda pedagogik omillarni ham ko'plab topsa bo'ladi. Ular ta'lim mazmunini yangi sifat bosqichiga ko'tarishga mustahkam didaktik asos bo'la oladi va ularni ta'lim mazmuniga ustalik bilan kiritish esa, o'ziga xos innovatsion jarayon bo'lib, bunda o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. N. Shayxislomov, Ona tili va adabiyot darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash mahorati.
2. N. Sayidaxmedov, Pedagogik amaliyotda yangi texnologiyalarni qo'llash namunalari. – Toshkent: RTM, 2000y.
3. A. Rafiyev, N. G'ulomova, Ona tili va adabiyot (kasb-hunar kollejlari uchun darslik) – T: Sharq, 2013y.
4. N. Shayxislomov, Ona tili va adabiyot darslarida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash mahorati. Science and Education, 2020y.
5. L. V. Golish, D. M. Fayzullayeva, Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2012y.
6. A. Rafiyev, N. G'ulomova, Ona tili va adabiyot (kasb-hunar kollejlari uchun darslik) – T: Sharq, 2013y.
7. L. V. Golish, D. M. Fayzullayeva, Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2012y.

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK
TEKNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Xudaynazarova Durposhsho Boltaboyevna
Hazorasp pedagogika kolleji o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida ona tili va adabiyot darslarida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, interaktiv metodlardan foydalanish, o'quvchilar ijodiy fikrlashga, tashabbuskorlikka, o'zaro hamkorlikda ish yuritishga, fikrlarni ravon bayon etishga chorlashi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ona tili, adabiyot, dars, innovatsion texnologiya, metod, o'yin masofaviy ta'lim.

PECULIARITIES OF MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN NATIVE
LANGUAGE AND LITERATURE CLASSES

Abstract: This article argues that the use of innovative technologies in native language and literature lessons at schools, using interactive methods, encourages students to think creatively, solve issues actively, express ideas freely, take initiative, work collaboratively, express ideas in precisely .

Keywords: native language, literature, lesson, innovative technology, method, game, distance learning and teaching.

Shuni ta'kidlash muhimki, «Ona tili va adabiyot» darslariga noan'anaviy darslarni olib kirish va uni ta'lim mazmuniga singdirish, dars o'tishning yangi-yangi usullarini topish Davlat ta'lim standartlari talablarini bajarishga zamin yaratadi. Inson shaxsini har tomonlama kamol toptirish, o'sib kelayotgan yosh avlodda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini uyg'otishda, milliy tilga, o'z xalqining an'alariga iftixor hissini kamol toptirishda «Ona tili va adabiyot» darslarining o'rni beqiyosdir. Shuningdek, hozirgi davrda XXI asr pedagogidan nafaqat nazariy bilim balki shu bor bilimni o'quvchilar ongiga samaraliroq usullar orqali yetkazish, berilgan bilimning oson, puxta va tez o'zlashtirilishiga zamin yaratish, o'quvchilar ongida mantiqiy fikrlash, ijodkorlik va ravonlikni shakllantirish ham talab etilmoqda. Albatta bunday vazifalar innovatsion texnologiyalar, turli xil interaktiv o'yinlar orqali amalga oshiriladi. Demak, endi o'qituvchidan an'anaviy darsdan noan'anaviy darsga o'tish talab etiladi: Noan'anaviy darsning asosiy yo'nalishlari: a) o'quvchilarga mustaqil fikr yuritishni o'rgatish; b) o'quvchi fikrini bir nuqtaga jamlash; d) o'quvchilarda fan asoslari, yutuqlari to'g'risida aniq tushuncha hosil qilish; e) olgan bilimlarini amaliyotda qo'llash va boshqalarga o'rgatish va hokazo. Noan'anaviy darslarni esa

interaktive metodlar va o'yinlarsiz tasavvur etish qiyin, zero bular darsning o'zagini tashkil etadi, Misol uchun, murakkab mavzuni o'quvchilar ongiga osongina etkazish uchun «Aqliy hujum», «Zakovat», «Zigzak», «Interfaol», «O'yin dars», «Munozarali-bahsli dars», «Sayohat dars», «Musobaqa dars», «FSMU», «Baliq skeleti», «Charxpalak» kabilarning o'quv jarayonida qo'llash alohida ahamiyatga ega. Darslarda qo'llanadigan interaktiv usullar o'quvchilarda o'z ona tili va yurtiga mehr-muhabbat tuyg'ularini uyg'otish, ularni mukammal savodxonlik darajasiga ko'tarish, mantiqiy aniq va to'liq nutq sohibi bo'lishiga erishish kabi muhim vazifalarni bajarishni nazarda tutadi. Bu kabi interaktive metodlar va o'yinlarning dars davomida foydalanilishi avvalo, pedagog mahorati bilan bogliq. Sababi, metodlar darsdan bir kun oldin tayyor holga keltirilishi, kerakli ko'rgazmali qurollar, tarqatma materiallar, qisqa savoljavob va testlar, baholash mezonlarini shakllantirish shuningdek o'rganuvchilarni rag'batlantirish va jazolash maqsadga muvofiq. Har bir metod o'quvchilarning yoshi, qiziqishlari, o'gil bolalar va qiz bolalar sonining proporsiyasi, o'zlashtirish jarayoning tez yoki nisbatan sekin ekanligi, qobiliyatlari va ustunlik jihatlarini hisobga olgan holda oson va qiyin turlarga bo'lingan holda tanlanishi va tayyorlanishi muallimdan talab etiladi. Bundan tashqari 45 daqiqa davom etadigan dars mashg'ulotida harakatli o'yinlarning mavjudligi ha alohida ahamiyatga ega. Chunki, bolalarni charchatmaslik va ularni oqilona tanlangan 3-4 daqiqalik harakatli o'yilar orqali miyaga va mushaklarga dam berish ham ustozning vazifasi hisoblanadi. Dars jarayonlarida notiqlik, suhbat, hikoya, mustaqil ish, yozma ish, hozirgi zamon bilan bog'lash orqali ijtimoiy-siyosiy bilimlarni ham oshirib borish, mustaqil fikrga tayanish shakllariga katta e'tibor berilishi lozim. Yana bir e'tiborga olinishi lozim bolgan jihat bu ona tili va adabiyot darslari davomida computer texnologiyalardan foydalanishdir. Buning uchun birinchi navbatda o'qituvchi sinfxonani kerakli jihozlar bilan ta'minlanishini tashkil etishi, so'ngra mavzuga doir taqdimotlar, videolar, qisqa filmlar, rasmlar va ijod namunalarini yaratishi yoki internet saytlaridan sifatlilarini tanlab yuklab olishi lozim. Buning asosiy sababi, ular o'quvchilarning ijodkorligini va dunyoqarashini kengaytirishga, visual o'rganishni rivojlantirishga va albatta o'quv jarayonining qiziqarliroq va sifatliroq tashkil etilishiga yordam beradi. Bu usul Grammatik jihatdan murakkab mavzularning oson tushunilishiga, rasmlar orqali o'quvchilarning mustaqil oddiy gapdan to kichik matn tuza olish qobiliyatini o'stirishga, adabiyot namoyondalari hayoti va ijodini ko'z oldida gavdalantirish va yaxshiroq yodda saqlashga, ularning ijod namunalaridan ekran orqali bahramand bo'lishga yordam berishi bilan alohida xarakterlanadi. Ayniqsa hozirgi butun dunyoga tarqalishga ulgurgan COVID -19 pandemiyasi sharoitidan kelib chiqilsa, o'qituvchida yana bir imkoniyat bu audio va video darslarning masofaviy ta'lik uchun yaratilishi va o'ero, online ta'lim yurtimiz ta'lim tizimini qamrab olar ekan, televideniya orqali efirga uzatilayotgan online dars mashg'ulotlari bilan bir qatorda o'quvchilar uchun tanish

bo'lgan sevimli ustozlari tomonidan yaratilgan qo'shimcha darslar ularga kuch, motivatsiya va albatta qo'shimcha bilim bera oladi. Xulosa qilib aytganda, ona tili va adabiyot fanining chuqur o'zlashtirilishi zamonaviy pedagog foydalanadigan interfaol metodlar, o'yinlar va computer texnologiyalaridan oqilona foydalanish orqali yanada puxta, oson va tez bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jumaniyozov, S. A. (2020). Abdulla Qahhor hikoyalarini o'rganishda innovatsion metodlar.
2. Khodjamkulov, U., Botirova, S., Shofkorov, A., & Abdirimova, I. (2020). Bases of Organizing Cooperation between Educational Institutions through Clusters (on the Example of the Education System of Uzbekistan). *Journal of Critical Reviews*, 7(12), 166-169.
3. Khodjamkulov, U., Makhmudov, K., & Shofkorov, A. (2020). The Issue of Spiritual and Patriotic Education of Young Generation in the Scientific, Political and Literary Heritage of Central Asian Thinkers. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(05), 6694-6701.
4. Makhmudov, K. (2020). Integrating a Mother Tongue while Teaching a Foreign Language: Problems and Solutions. *Literature and History*, (1), 89-91.
5. Mukhamedov, G., Khodjamkulov, U., Shofkorov, A., & Makhmudov, K. (2020). Pedagogical Education Cluster: Content and Form. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 1(81), 250-257.
6. Shaykhislamov, N. (2020). Main Directions and Interactive Methods of Student Speech Growth in Uzbek Language Classes. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(7), 115-120.

PUBLITSISTIKA

*Oqqulova Nuriniso Zokir qizi**Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti
O'zbek tili va adabiyot ta'lim fakulteti 4-kurs talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili fanida o'rganiladigan publitsistika haqida umumiy ma'lumotlar berildi.

Kalit so'zlar: publitsistika, fan, san'at, pyesa, "Turkiston viloyatining gazetasi", A.Navoiy

KIRISH

Publitsistika (lotincha: publicus - ijtimoiy) — davrning ijtimoiy-siyosiy va boshqa dolzarb masalalariga bag'ishlangan adabiy ijod turi. Publitsistikaning vazifasi ij-timoiy fikr uyg'otish va uni shakllantirish, ma'lum maqsadga yo'naltirish, hujjatli fakt, ma'lumotlar asosida voqelik manzarasini yaratishdan iborat. Hozirgi zamon ijtimoiy hayoti, unga aloqador o'tmish va kelajak faktlari publitsistikaning predmetidir. Hayotda ijtimoiy faoliyat, ong-qarashlarning salmog'i ortgan sari publitsistikaning, ya'ni ijodkorning voqelikka faol aralashuvi, fikrni bevosita oshkora, dangal ifodalash tamoyili ham oshdi. Publitsistika fan, san'at, adabiyot asarlari tarkibiga tobora ko'proq kirib bormoqda. Publitsistik roman, pyesa, kino asarlari paydo bo'lmoqda.

ASOSIY QISM

Voqelik faktlarini mantiqiy va obrazli umumlashtirib ifodalovchi maqola va boshqa yirik asarlarga emas, balki matbuot janrlarining hammasi ham Publitsistikaga kiradi. Publitsistika mavzu xususiyatlari jihatidan falsafiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy-axloqiy, adabiy, tanqidiy; uslub jihatidan bahs-munozarali, tashviqot-targ'ibot, tanqidiy-tahliliy, hajviy ko'rinishlarga ega. Publitsistik janr jihatidan voqeiy-informatsion (xabar, reportaj, hisobot), tahliliy (maqola), badiiy-publitsistik (ocherk, felyeton, pamflet, yozuvchi maqolasi) turlarga bo'linadi. Publitsistik hayot faktlarini chuqur taxlil va tadqiq etish, ya'ni ijtimoiy publitsistik tadqiqot orqali voqelikni kashf etadi. Shu jihatdan u ijtimoiy fanga yaqinlashadi. Publitsistik ilmiy-nazariy xususiyatlarga ega bo'lishi, u yoki bu fan masalalarini publitsistik maqola tarzida talqin va tashviq etishi mumkin. Publitsistikaning shakli, ichki tuzilishi mantiqiy tafakkur va obrazlilikning o'zaro birikuvidan iborat. Publitsistika janrida obraz o'ziga xos me'yorda qo'llanadi. Publitsistik shaxsiyati shoir shaxsiyati singari o'zining boy ichki dunyosi, nuqtai nazari bilan namoyon bo'ladi.

O'rta Osiyo xalqlari tarixida publitsistika ancha qadimiydir. Publitsistika xususiyatlari "Qobusnoma"da yaqqol ko'zga tashlanadi. Navoiyning "Majolis un-nafois", "Munshaot", "Mahbub ul-qulub" asarlarida publitsistikaning tugal xususiyatlari uchraydi. Navoiyning Abdurahmon Jomiy, Pahlavon Muhammad, Sayid

Hasan Ardasher va boshqa haqidagi adabiy portretlarini publitsistik ocherklar deb atash mumkin. Navoiy nasriy asarlarini chuqur tadqiq etish uni o'zbek badiiy Publitsistikasining asoschisi, deb atashga imkon beradi. Publitsistik xususiyat o'zbek mumtoz adabiyoti asarlari tarkibiga ham singib ketgan. O'zbekistonda ijtimoiy hayotga doir dastlabki publitsistik maqolalar "Turkiston viloyatining gazetasi" sahifalarida chop etilgan. Biroq milliy uyg'onish (jadidchilik harakati)ning kuchayishi natijasida yuzaga kelgan milliy matbuot o'sha davrdagi jamiyatning kamchilik va illatlarini ochiq-oshkora bayon etgan, hatto xalqaro hayotga oid muammolarni tezkor sharhlaganligi bilan ham qadrlidir. Ayniqsa, bunday maqolalar "Taraqqiy" gazetasidan boshlab keng ko'lamda ko'rina boshlaydi. I. Obidiy, M. Behbudiy, Fitrat, Cho'lpon, U. Xo'jayev, A. Avloniy, H. Muin, M. Abdurashidxonov, S. Ajziy va boshqa hurfikr jadid ziyolilari qalamiga mansub o'lka va xalqaro maydondagi ijtimoiy-siyosiy, fan va ta'lim, madaniyat va san'at, milliy siyosat va boshqa masalalarga bag'ishlangan publitsistik maqolalar "Shuhrat", "Xurshid", "Osiyo", "Sadoi Turkiston", "Sadoi Farg'ona", "Najot", "Turon", "Hurriyat", "Yurt" kabi gazeta va jurnal sahifalarida chop etilgan. Xususan, Beh-budiyning o'zi tomonidan nashr etilgan va bosh muharrirlik qilgan "Samarqand" gazetasi hamda "Oyna" jurnalida chop qilingan maqolalari o'sha davr jamoatchiligi tomonidan zo'r qiziqish bilan qarshilangan ("Sayohat xotiralari", "Til masalasi", "Bizni kemirguvchi illatlar", "Ehtiyoji millat" va boshqalar). 90-yillardan so'ng o'zbek milliy jurnalistikasida ham o'ziga xos o'zgarishlar kuzatildi. An'anaviy sharhlash jurnalistikasi o'rniga yangiliklar jurnalistikasi paydo bo'ldi. Natijada publitsistik janrlar axborot janrlariga ko'proq o'rin bera boshladi. Publitsistika keyingi yillarda yuqori bosqichga ko'tarildi. Ozod Sharofiddinov, O'tkir Hoshimov, Ibrohim G'afurov, Naim Karimov, Xurshid Do'stmuhammad, Erkin A'zam, Sultonmurod Olim va boshqa o'zlarining dolzarb publitsistik maqolalari bilan o'zbek publitsistikasiga munosib hissa qo'shib kelmoqdalar. Publitsistikaning yozma va og'zaki shakllaridan tashqari grafik-tasvir (plakat, karikatura va boshqalar), fotokinematografik (hujjatli kino), teatr-dramatik (agitbrigada va boshqalar) shakllari ham bor.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, keng qamrovli ilm, fan-texnika yutuqlari, obodonchilik, ta'lim, iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy tizimdagi o'zgarishlarni o'zida aks ettirgan badiiy, tahliliy, publitsistik maqolalar ko'proq berilsa, bundan OAV obro'si ham, saviyasi ham ortgan bo'lardi. Jurnalistikani baland-past tog' tizmalariga, publitsistikani eng baland cho'qqiga qiyoslashadi. Shunday ekan, nafaqat bugungi hayotimizda kelajakda ham bunday maqolalar o'z ahamiyatini yo'qotmaydi. Bir kun kelib orqaga nazar tashlaydigan bo'lsak, chuvalashib qolgan o'rgimchak to'ri yoki zamondan olib ketgan zangori ekran emas, garchi yillar shamoli sarg'aytirgan bo'lsa-da, davrning tafti sezilib turgan matbuotning sahifalarigina ko'zga tashlanadi. Ularda aks etgan publitsistik asarlar bugungi ijtimoiy hayotimiz, erishilgan yutuqlar,

yuzaga chiqqan kamchiliklar, xalqimiz ruhi, mamlakatimiz shukuhi to'g'risida kelajak avlodlarga so'zlab beradi. Shu sababli, xalq dardi, quvonchi, o'y-fikrlarini ifoda etgan asarlar yozish chin ijodkorning jamiyat va kelajak oldidagi burchi, vazifasidir. Zero, "chin asarlar makon va zamon tanlamaydi".

XULOSA VA MUNOZARALAR

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, publitsistika (lot: "ijtimoiy") lug'aviy ma'nosidan ham ko'rinib turibdiki, davrning ijtimoiy, siyosiy va boshqa dolzarb masalalariga bag'ishlangan adabiy ijod turidir. Unda publitsist biron bir voqea yoki mavjud muammo yuzasidan aniq fikrini aytadi. O'z uslubida mahoratini ishga solib, mushtariylarning hissiyotiga ta'sir etadi, yoki ongini qitiqlab, mavzu borasida bosh qotirishga chorlaydi. Uning asosiy vazifasi ijtimoiy hayotimizdagi voqea-hodisalarga nisbatan jamoatchilikda fikr uyg'otish tasavvurni yuzaga chiqarishdir. Bir qaraganda publitsistika taroziga ham o'xshaydi — uning bir pallasida badiiy adabiyot ikkinchisida jurnalistika turadi. Badiiy publitsistik janrlar — ocherk, esse, feleton pamfletlarda badiiy adabiyot unsurlari ko'zga tashlanadi. Ularda Obrazlilikka asoslanib, o'xshatish, mubolag'a, sifatlash kabi badiiy vositalardan foydalaniladi. Tahliliy maqola, siyosiy sharhlarda fakt, dalil, tahlil kabi jurnalistik nuqtai nazar ko'proq namoyon bo'ladi. Ammo ikki holatda ham badiiy adabiyot yoki jurnalistik qarashlardan butunlay yiroqlashilmaydi, ana shu jihati bilan bunday ijod namunalarini adabiyot va jurnalistikani bog'lab turuvchi oltin ko'priikka qiyoslashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Tog'ayev O., Publitsistika janrlari, T., 1976;
2. Zohidov V. Y., Tanlangan asarlar, 3 j.li, T., 1976-78.
3. [O'zME](#). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

**К МОРФОЛОГИИ ИЗМЕНЕНИЙ ПОЧЕК ПРИ
ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ АЛКОГОЛИЗМЕ**

Ахмедова С.М., Айтжанова А.Е., Сагдуллаева М.К.

Ташкентская медицинская академия

Этиловый алкоголь образуется в процессе брожения сахара под влиянием дрожжевых грибков (2,3). Одновременно образуются побочные продукты – гомологи с большим молекулярным весом, глицерин, янтарная кислота, сивушные масла. Алкоголь может вызывать как местное, так и системное патологическое действие на организм. К наиболее уязвимым к интоксикации этанолом органам относятся головной мозг, печень, почки, легкие (3,4). Выявление морфологических изменений поражений органов и систем при остром и хроническом алкоголизме представляет для медиков одну из актуальных проблем. Ведущую роль в патогенезе висцеральных изменений при хронической алкогольной интоксикации играет токсическое воздействие этанола и его метаболитов на тканевые структуры внутренних органов. Однако, несмотря на наличие большого количества морфологических данных, касающихся изменений висцеральных органов при хроническом алкоголизме, структурные изменения ткани почек до сих пор остаются малоизученными, что затрудняет возможность установления диагностических критериев и алгоритма микроскопического исследования алкогольного поражения почек (5).

В связи с этим, целью нашего исследования явилось изучение морфологических и морфометрических изменений ткани почек при остром и хроническом алкоголизме.

Материал и метод исследования. Эксперименты выполнены на 40 беспородных белых крысах-самцах массой 200-250 г, в возрасте 8-10 месяцев. Все животные содержались на стандартной диете вивария при естественном освещении. Животные делили на 3 группы. Первая группа животных (контрольная, n=10) получала интрагастрально физиологический раствор в количестве 20 мл/кг. Животным второй группы вводили 40% этанол из расчета 20 мл/кг,. Исползованные дозировки этанола соответствуют 60% LD50, которая составляет 9-12 г чистого спирта на килограмм массы тела. В третья группа эксперимента составили крысы которым ежедневно однократно внутривентрикулярно вводили 40% раствор этилового спирта из расчета 7 грамм на килограмм массы тела животного в сутки в течение следующих временных промежутков: 2-х недель, 1, 2, 3, 6 месяца (всего 30 крыс, по 6 крыс в каждой серии опыта). Для проведения эксперимента по хронической алкогольной интоксикации применялась методика Соловьева А. Г. (использование крыс при

моделировании органопатологии обусловленной употреблением алкоголя). Материал для световой микроскопии подвергали стандартной гистологической проводке, использовали окраску гематоксилином и эозином (1).

У крыс при остром отравлении этиловым спиртом относительная масса почек и объем был больше на 30,3 и 15,3 %. У животных при хроническом отравлении наблюдалось уменьшение массы на 27,7% и объема на 19,6%. У животных экспериментальных групп наблюдались морфофункциональные изменения структурных компонентов кортикальных нефронов. Выраженность изменений зависела от групп эксперимента. У животных при остром алкоголизме наблюдалось неравномерное кровенаполнение капилляров сосудистого клубочка с увеличением его площади. При хроническом отравлении наблюдалось явление склерозирования с уменьшением площади. При остром отравлении в проксимальных извитых канальцах наблюдается неравномерное кровенаполнение капилляров сосудистого клубочка с увеличением его площади, а у крыс при хроническом отравлении наблюдаются признаки склерозирования с уменьшением площади. В остром отравлении извитых канальцах изменения эпителиоцитов проксимального отдела нефронов характеризовались признаками набухания цитоплазмы, частичным разрушением щеточной каемки клеток с последующим разрушением их апикальной части, высота эпителиоцитов увеличивалась. У животных при хроническом отравлении изменения высоты эпителиоцита уменьшались.

При изучении морфометрических показателей почечных телец нефронов поверхностной, внутрикорковой и околomosговой генераций определены закономерные изменения в течение всех стадий эксперимента. Площадь почечных телец поверхностных нефронов у крысят контрольной группы составляет 2,28 %, внутрикорковых нефронов, 0,87 % околomosговых. У крыс при остром алкоголизме выявлено, что процент прироста площади почечных телец всех нефронов достоверно отличается от аналогичных показателей в контрольной группе. Средние площади почечных телец поверхностных нефронов в почках экспериментальной группе при остром алкоголизме достоверно превышают контрольные показатели с максимальным возрастанием величин на 8,6%.

При этом средние площади телец околomosговых нефронов в почках у крыс при хроническом алкоголизме достоверно меньше контроля на 15%. У животных при хроническом отравлении средние площади почечных телец внутрикорковых нефронов меньше на 35,2% при сравнении размеров телец околomosговых нефронов. Таким образом, наиболее значимые изменения прироста величин площадей почечных телец нефронов разных генераций происходят на 4, 7 и 10 сутки после нефрэктомии. На 4 сутки определяется общая

тенденция уменьшения размеров телец нефронов всех генераций; на 7 сутки - увеличение размеров внутрикорковых и уменьшение около мозговых; на 10 сутки - увеличение поверхностных и уменьшение телец около мозговых нефронов.

Таким образом, при остром отравлении наблюдается увеличение площадей капсулы сосудистых клубочков, а также увеличение диаметров просветов проксимальных и дистальных извитых канальцев, можно предположить, что фильтрационная способность сосудистых клубочков, а также активность процессов реабсорбции в проксимальных и дистальных канальцах возрастают. При хроническом отравлении наблюдается дегенеративно-дистрофические изменения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Ахмедова С.М. Морфологическая характеристика развития стенок сердца крысят. // Наука и мир. - 2015. - Т. 2 № 1 (17). - С. 85-87.
2. Рейнюк, В.Л. Изучение защитного действия синтетических нейропептидов при остром отравлении этанолом / В.Л. Рейнюк, А.А. Ховпачев, В.А. Мясников // Токсикология. – 2015. – Т. 16. – С. 371-382
3. Кочетов, А.Г. Методы статистической обработки медицинских данных / А.Г. Кочетов, О.В. Лянг, В.П. Масенков, И.В. Жиров: методические рекомендации для ординаторов, аспирантов медицинских учебных заведений, научных работников. – М., 2012. – С. 12-14
4. Лузин В. И. Органометрические параметры почек крыс на фоне ингаляционного воздействия толуола с применением корректоров / В. И. Лузин, О. Н. Фастова // Укра'шський морфологічний альманах. - 2014. – Том 12, № 3 . - С . 85-90.
5. Christodoulou G.N. The delusional misidentification syndromes: strange, fascinating, and instructive / GN. Christodoulou, M. Margariti, V.P. Kontaxakis // Curr. Psychiatry Rep. - 2009. - No. 11(3). - p. 185-189.

**ПОРАЖЕНИЕ ПОЧЕК ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ
МОДЕЛИРОВАНИИ АЛКОГОЛЬНОГО ОТРАВЛЕНИЯ**

Саидов А.Р., Айтжанова А.Е., Сафарова Д.Х.

Ташкентская медицинская академия

Выявление морфологических изменений поражений органов и систем при остром и хроническом алкоголизме представляет для медиков одну из актуальных проблем. Ведущую роль в патогенезе висцеральных изменений при хронической алкогольной интоксикации играет токсическое воздействие этанола и его метаболитов на тканевые структуры внутренних органов. Однако, несмотря на наличие большого количества морфологических данных, касающихся изменений висцеральных органов при хроническом алкоголизме, структурные изменения ткани почек до сих пор остаются малоизученными, что затрудняет возможность установления диагностических критериев и алгоритма микроскопического исследования алкогольного поражения почек (1,2,5).

В связи с этим, целью нашего исследования явилось изучение морфологических и морфометрических изменений ткани почек при остром и хроническом алкоголизме (3,4).

Материал и метод исследования. Эксперименты выполнены на 40 беспородных белых крысах-самцах массой 200-250 г, в возрасте 8-10 месяцев. Все животные содержались на стандартной диете вивария при естественном освещении. Животные делили на 3 группы. Первая группа животных (контрольная, n=10) получала интрагастрально физиологический раствор в количестве 20 мл/кг. Животным второй группы вводили 40% этанол из расчета 20 мл/кг. Использованные дозировки этанола соответствуют 60% LD50, которая составляет 9-12 г чистого спирта на килограмм массы тела. В третья группа эксперимента составили крысы которым ежедневно однократно внутрижелудочно вводили 40% раствор этилового спирта из расчета 7 грамм на килограмм массы тела животного в сутки в течение следующих временных промежутков: 2-х недель, 1, 2, 3, 6 месяца (всего 30 крыс, по 6 крыс в каждой серии опыта). Для проведения эксперимента по хронической алкогольной интоксикации применялась методика Соловьева А. Г. (использование крыс при моделировании органопатологии обусловленной употреблением алкоголя). Материал для световой микроскопии подвергали стандартной гистологической проводке, использовали окраску гематоксилином и эозином (1).

У крыс при остром отравление этиловым спиртом относительная масса почек и объем был больше на 30,3 и 15,3 %. У животных при хроническом отравление наблюдалось уменьшение массы на 27,7% и объема на 19,6%. У

животных экспериментальных групп наблюдались морфофункциональные изменения структурных компонентов кортикальных нефронов. Выраженность изменений зависело от групп эксперимента. У животных при остром алкоголизме наблюдалось неравномерное кровенаполнение капилляров сосудистого клубочка с увеличением его площади. При хроническом отравлении наблюдалось явление склерозирования с уменьшением площади. При остром отравлении в проксимальных извитых канальцах наблюдается неравномерное кровенаполнение капилляров сосудистого клубочка с увеличением его площади, а у крыс при хроническом отравлении наблюдается признаки склерозирования с уменьшением площади. В остром отравлении извитых канальцах изменение эпителиоцитов проксимального отдела нефронов характеризовались признаками набухания цитоплазмы, частичным разрушением щеточной каемки клеток с последующим разрушением их апикальной части, высота эпителиоцитов увеличивалась. У животных при хроническом отравлении изменений высоты эпителиоцита уменьшалась.

При изучении морфометрических показателей почечных телец нефронов поверхностной, внутрикорковой и околomosговой генераций определены закономерные изменения в течение всех стадий эксперимента. Площадь почечных телец поверхностных нефронов у крысят контрольной группы составляет 2,28 %, внутрикорковых нефронов, 0,87 % околomosговых. У крыс при остром алкоголизме выявлено, что процент прироста площади почечных телец всех нефронов достоверно отличается от аналогичных показателей в контрольной группе. Средние площади почечных телец поверхностных нефронов в почках экспериментальной группе при остром алкоголизме достоверно превышают контрольные показатели с максимальным возрастанием величин на 8,6%.

При этом средние площади телец околomosговых нефронов в почках у крыс при хроническом алкоголизме достоверно меньше контроля на 15%. У животных при хроническом отравлении средние площади почечных телец внутрикорковых нефронов меньше на 35,2% при сравнении размеров телец околomosговых нефронов. Таким образом, наиболее значимые изменения прироста величин площадей почечных телец нефронов разных генераций происходят на 4, 7 и 10 сутки после нефрэктомии. На 4 сутки определяется общая тенденция уменьшения размеров телец нефронов всех генераций; на 7 сутки - увеличение размеров внутрикорковых и уменьшение околomosговых; на 10 сутки - увеличение поверхностных и уменьшение телец околomosговых нефронов.

Таким образом, при остром отравлении наблюдается увеличение площадей капсулы сосудистых клубочков, а также увеличение диаметров просветов

проксимальных и дистальных извитых канальцев, можно предположить, что фильтрационная способность сосудистых клубочков, а также активность процессов реабсорбции в проксимальных и дистальных канальцах возрастают. При хроническом отравлении наблюдается дегенертивно-дистрофические изменения.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Ахмедова С.М. Морфологическая характеристика развития стенок сердца крысят.//Наука и мир. -2015.-Т. 2 № 1 (17).-С. 85-87.
2. Рейнюк, В.Л. Изучение защитного действия синтетических нейропептидов при остром отравлении этанолом / В.Л. Рейнюк, А.А. Ховпачев, В.А. Мясников // Токсикология. – 2015. – Т. 16. – С. 371-382
3. Кочетов, А.Г. Методы статистической обработки медицинских данных / А.Г. Кочетов, О.В. Лянг, В.П. Масенков, И.В. Жиров: методические рекомендации для ординаторов, аспирантов медицинских учебных заведений, научных работников. – М., 2012. – С. 12-14
4. Лузин В. И. Органометрические параметры почек крыс на фоне ингаляционного воздействия толуола с применением корректоров / В. И. Лузин, О. Н. Фастова // Укра'шський морфолопчний альманах. - 2014. – Том 12, № 3 . - С . 85-90.
5. Christodoulou G.N. The delusional misidentification syndromes: strange, fascinating, and instructive / GN. Christodoulou, M. Margariti, V.P. Kontaxakis // Curr. Psychiatry Rep. - 2009. - No. 11(3). - p. 185-189.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

| № | The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi | Page / Страница / Sahifa |
|-----------|--|---|
| 1 | SITRUS OQQANOTINING ZARARI HAQIDA UMUMIY TAHLIL | 3 |
| 2 | CHORVA HAYVONLARI GO'NGI BIOGAZINI STIRLING DVIGATELIGA QO'LLAB ELEKTR ENERGIYASI OLIISH ISTIQBOLLARI | 5 |
| 3 | ISKANDAR ZULQARNAYNING HINDISTONGA QILGAN YURISHI | 9 |
| 4 | MAKEDONIYALIK ISKANDARNING HINDISTONGA QILGAN YURISHI | 12 |
| 5 | TA'LIM KLASTERI MUHITIDA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARI TARBIYACHI KASBIY KOMPENENTLIGINI RIVOJLANTIRISH ORQALI TA'LIM SAMARADORLIGINI KUCHAYTIRISHGA OID TAVSIYALAR | 15 |
| 6 | TEXNOLOGIYA FANI AMALIY MASHG'ULOTLARIDA ROLLI VA ISHBOP O'YINLARDAN FOYDALANISH METODIKASI | 21 |
| 7 | TA'LIMDA INNOVATSION KLASTERLARNI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGNING MAHORATI VA IJODKORLIGI | 29 |
| 8 | OTM TALABALARINI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORGARLIGINI KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI | 33 |
| 9 | EDUCATIONAL AIM OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE | 38 |
| 10 | TEACHING SPEAKING BY SPEECH ACTIVITIES | 40 |
| 11 | PHRASAL VERBS AND THEIR TRANSLATION PROBLEMS IN UZBEK LANGUAGE | 42 |
| 12 | HOW TO TEACH ENGLISH IRREGULAR VERBS AT SCHOOLS? | 45 |
| 13 | NEW GENERATIONS OF GAMES – INNOVATIVE GAMES IN TEACHING VOCABULARY IN SECONDARY SCHOOLS | 47 |
| 14 | TA'LIM JARAYONIDA INNOVATSION KLASTERLARNI TASHKIL ETISHGA ZAMONAVIY YONDASHUV | 51 |
| 15 | MOVAROUNNAHR DIYORIDAN YERISHIB CHIQQAN BUYUK MUHADDIS | 57 |
| 16 | BOLALAR UCHUN CHET TILINI ERTA O'RGANISHNING AHAMIYATI | 59 |
| 17 | ГРУППОВОГО ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ | 63 |
| 18 | СТОМАТОЛОГИК ДАВОЛАНИШГА МУХТОЖ БОЛГАН КАТТА ЁШДАГИ БЕМОЛЛАРНИНГ ОФИЗ БЎШЛИГИ КАСАЛЛИКЛАРИГА МУНОСАБАТИНИ ПСИХОЛОГИК БАҲОЛАШ | 66 |
| 19 | ЧАККА-ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ ДИСФУНЦИЯСИНИ БАРТАРАФ ЭТИШ УСУЛЛАРИ | 70 |

| | | |
|----|--|-----|
| 20 | ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ КАСАЛЛИКЛАРДА ИННОВАЦИОН УСУЛЛАРНИНГ ТАЪСИРИ | 74 |
| 21 | ЧАККА ПАСТКИ ЖАҒ БЎҒИМИ КАСАЛЛИКЛАРИНИ ОЛДИНИ ОЛИШ | 79 |
| 22 | ABOUT ECOLOGY | 83 |
| 23 | PEDAGOGICAL SKILLS | 88 |
| 24 | HEALTH IS THE ONLY WEALTH | 96 |
| 25 | МЕҲНАТ ШАРТНОМАСИ – МЕҲНАТ ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАРНИНГ АСОСИ СИФАТИДА | 103 |
| 26 | TA'LIMDA INNOVATION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI | 108 |
| 27 | ТИББИЁТ ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАЛАБАЛАРИНИ МАНТИКИЙ ТАФАККУРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ПСИХОЛОГИК МЕХАНИЗМЛАРИ | 112 |
| 28 | LOYIHAVIY KLASTERNI BOSHQARISHGA OID ILG'OR TAJRIBALAR | 119 |
| 29 | AHOLI HAYOT FAOLIYATINI MUHOFAZA QILISH HAMDA FAVQULODDA HOLATLAR JARAYONIDA HARAKAT QILISH | 125 |
| 30 | TYPES OF ABBREVIATIONS IN THE KARAKALPAK LANGUAGE | 130 |
| 31 | STRUCTURAL SEMANTIC FEATURES OF TOPONYMS IN ENGLISH | 134 |
| 32 | SIRT-FAOL MODDALAR TASIRIDA SUSPENZIYANING BARQARORLIK JARAYONLARINI O'RGANISH | 138 |
| 33 | MAXALLALARDA VA TA'LIM MUASSASALARIDA OTA-ONALAR BILAN PSIXOLOGIK VA TARBIYAVIY ISHLAR OLIB BORISH STRATEGIYASI VA USHLARI | 144 |
| 34 | KAMQONLIK HOLATIDAGI ONALARDAN TUG'ILGAN FARZANDLARNING UMURTQA POG'ONASINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI | 148 |
| 35 | KAMQONLIK HOLATIDAGI ONALARDAN TUG'ILGAN FARZANDLARNING UMURTQA POG'ONASINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI | 155 |
| 36 | O'ZBEK TILI DARSLARIDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH | 157 |
| 37 | ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI | 160 |
| 38 | PUBLITSISTIKA | 163 |
| 39 | К МОРФОЛОГИИ ИЗМЕНЕНИЙ ПОЧЕК ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ АЛКОГОЛИЗМЕ | 166 |
| 40 | ПОРАЖЕНИЕ ПОЧЕК ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ МОДЕЛИРОВАНИИ АЛКОГОЛЬНОГО ОТРАВЛЕНИЯ | 169 |



JOURNAL OF NEW CENTRY INNOVATIONS

IN ALL AREAS

